

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**OSMANLI VE ÇİN İMPARATORLUKLARININ ÇÖKÜŞÜ
VE CUMHURİYETE GEÇİŞİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLİNÜER WUFUER

**MAYIS 2016
TRABZON**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**OSMANLI VE ÇİN İMPARATORLUKLARININ ÇÖKÜŞÜ
VE CUMHURİYETE GEÇİŞİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilinuer WUFUER

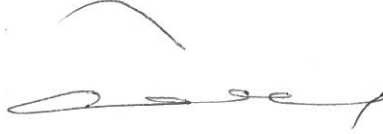
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman ERKAN

MAYIS 2016

TRABZON

ONAY

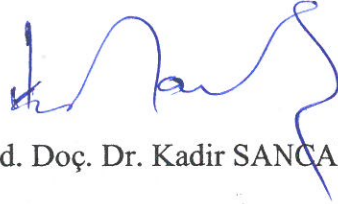
Diliner WUFUER tarafından hazırlanan Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının Çöküşü ve Cumhuriyete Geçişinin Karşılaştırmalı Analizi adlı bu çalışma 10 / 06 / 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Süleyman ERKAN (Danışman)

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Kadir SANCAK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

.../ .../ 2016

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz dipnot kullanıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Dilinuer WUFUER

24. 05. 2016

ÖNSÖZ

Bu tez, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yüksek Lisans Tezi olarak yazılmıştır. Bu çalışmada “Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının Çöküşü ve Cumhuriyete Geçişinin Karşılaştırmalı Analizi” konusu üzerinde araştırma yapıp bunun sonucunda elde edilen fikir ve düşünce belirtilerek Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının Çöküş Dönemi ve Cumhuriyete geçişindeki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmuştur.

Bu tez vesilesiyle, Türkiye’de eğitim almam için Türkiye Bursları kapsamında bana maddi destek sağlayan Türkiye Cumhuriyeti’ne saygılarımı sunarım. Tezimin hazırlanmasında danışmanlığı üstlenen, gerekli tavsiye ve düzeltmeleri yapan ve her konuda benden yardımını esirgemeyen, çeşitli kaynaklarla ve kıymetli fikirleriyle bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Süleyman ERKAN’a, bana Türkçe dilini öğreten ve tezimin akademik dil konusunda büyük yardımlarda bulunan Giresun Üniversitesi Öğretim Üyesi Büşra AKKUŞ’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tezimin tamamlanması için benden daha çok endişelenen ve her türlü desteklerde bulunan, vatanımdan uzak bu memlekete beni yalnız bırakmayan, başta Sema YILDIRIM, Dimitri LAVRENTİEV ve Anastasia DİMİTRİOU olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak, tezimi benim için dünyadaki en kıymetli, en güçlü ve en cesur kişi olan, karşılaştığı büyük fırtınalar karşısında dimdik durarak bütün hayatını evlatları ve öğrencilerine adayan Anneanneme ve dünyadaki en büyük hazinem, ilham kaynağım ve hayatım boyunca bana destek olan, gücüme güç katan, kalbime umut veren uzaktaki Annem, Babam ve Kardeşime armağan ediyorum.

Trabzon, Mayıs 2016

Dilinuer WUFUER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKÜŞ SÜRECİ.....	3-52
1.1. 19.Yüzyıla Giren Osmanlı İmparatorluğu'nun Sorunları	3
1.1.1. Osmanlı'nın Genel Durumu.....	3
1.1.2. III. Selim Reformları.....	6
1.1.2.1. Askeri.....	7
1.1.2.2. Ekonomi.....	8
1.1.2.3. Diplomasi.....	8
1.1.2.4. Yönetim.....	9
1.1.3. Fransa Devriminin Osmanlı'da Etkileri.....	10
1.1.3.1. Sırp İsyanı.....	11
1.1.3.2. Yunan Bağımsızlık Hareketleri.....	12
1.1.3.2.1. Eflak Rum İsyanı.....	14
1.1.3.2.2. Mora Rum İsyanı.....	14
1.1.4. II. Mahmut Dönemi Reformlar.....	15
1.1.4.1. Askeri.....	16
1.1.4.2. Eğitim ve Kültür.....	17
1.1.4.3. Ekonomik.....	18
1.1.4.4. Yönetim.....	19

1.2.	Tanzimat Devri.....	20
1.2.1.	Tanzimat Fermanı.....	20
1.2.1.1.	Askeri Alanda Yapılan Düzenlemeler.....	21
1.2.1.2.	Yönetim Alanda Yapılan Düzenlemeler.....	22
1.2.1.3.	İdare Ve Hukuk Alanda Yapılan Düzenlemeler.....	23
1.2.1.4.	Sosyal Ve Kültürel Alanda Yapılan Düzenlemeler.....	24
1.2.1.5.	Ekonomik Alanda Yapılan Düzenlemeler.....	24
1.2.2.	Islahat Fermanı Ve Tepkileri.....	25
1.2.3.	I. Meşrutiyet.....	28
1.2.4.	II. Meşrutiyet.....	30
1.3.	Çöküşün Dış Cephesi.....	31
1.3.1.	1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı.....	31
1.3.2.	1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı.....	33
1.3.3.	1853-1856 Kırım Savaşı.....	35
1.3.4.	1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı.....	37
1.3.5.	Trablusgarp Savaşı.....	40
1.3.6.	Balkan Savaşları.....	41
1.4.	I. Dünya Savaşı Ve Osmanlı.....	43
1.4.1.	Osmanlı'nın Savaşa Katılması.....	43
1.4.2.	I. Dünya Savaşının Seyri.....	47
1.4.3.	Savaş Sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

2.	ÇİN İMPARATORLUĞU'NDAN ÇİN CUMHURİYETİ'NE DOĞRU.....	53-91
2.1.	19.Yüzyıldan Önceki Çin İmparatorluğu.....	53
2.2.	Afyon Ticareti Ve Afyon Yasağı.....	57
2.3.	Birinci Afyon Savaşı Ve Nan Jing Antlaşması.....	61
2.4.	İkinci Afyon Savaşı Ve Tian Jin Antlaşması, Pekin Antlaşması.....	65

2.5.	Tai Ping İsyanı.....	68
2.6.	Çin’de Kendini Güçlendirme Dönemi Ve Gelişmeler.....	71
2.7.	Rusya-Çin Antlaşmaları Ve Çin’in Büyük Toprak Kaybı.....	74
2.8.	Çin-Fransa Savaşı.....	76
2.9.	Çin-Japon Savaşı Ve Şimonoseki Antlaşması.....	77
2.10.	Yüz Gün Reform.....	82
2.11.	Boksör Ayaklanması Ve Boksör Protokolü.....	85
2.12.	İmparatorluğun Son Dönemindeki Milliyetçi Hareketler Ve İlk Cumhuriyetin Kuruluşu.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.	İMPARATORLUKLARIN ÇÖKÜŞÜ VE CUMHURİYETE GEÇİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	92-120
3.1.	Çöküşün Benzeyen Yönleri.....	92
3.1.1.	Geri Kalmışlık.....	94
3.1.1.1.	Ekonomi ve Mali Yetersizlikler.....	97
3.1.1.2.	İç Siyaset Problemleri.....	98
3.1.1.3.	Diplomasi.....	99
3.1.2.	Yabancı Müdahaleler.....	101
3.1.3.	Savaşlardaki Sürekli Yenilgiler.....	107
3.2.	Çöküşün Farklılık İçeren Yönleri.....	108
3.2.1.	Coğrafi Konum Farklılığı.....	110
3.2.2.	Milliyetçilik.....	113
3.2.3.	Islahatlar.....	114
3.2.4.	Cumhuriyet Kuruluşu.....	117
	SONUÇ.....	121
	KAYNAKÇA.....	126
	ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu tarihin en güçlü devletleri arasında yer almaktaydı. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde bu koca imparatorluklar artık eski gücünü kaybetmiş ve Batı'nın Emperyalist emelleri karşısında zayıf duruma düşmüşlerdir. Bu dönemde, Osmanlı ve Çin İmparatorlukları Emperyalist güçlerin sömürgecilik hareketleri karşısında benzer şekilde mücadeleler vermiş ve ayakta kalabilmek için çeşitli reformlar denemiş, ancak gösterdikleri çabalara rağmen, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde iki imparatorluk da, ömrünü tamamlamış, Cumhuriyete geçmişlerdir. Bu tez çalışmasında, Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının çöküş dönemleri, önce paralel olarak ayrı ayrı incelenmiş, ardından bu iki imparatorluğun benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı bir üslupla analiz edilerek uzak coğrafyalarda bulunan ve farklı ideolojiye sahip iki imparatorluğun aynı kaderi paylaştığı düşüncesi öne sürülmüştür.

Bu tez giriş , üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında, konusu ile ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki durumu incelenerek, Batı Emperyalizminin karşısında verdiği mücadeleleri, ayakta kalmak için gösterdiği Reform çabaları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, Çin İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki genel durumu, yok olmamak için sömürgecilik karşısında verdiği mücadeleler, modernleşme çabaları ve Cumhuriyete geçiş dönemi ele alınmıştır. Son bölümde ise, 19. yüzyıldaki bu iki imparatorluğun çöküşü ve Cumhuriyete geçiş süreçleri karşılaştırılarak, bu dönemdeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyulmuştur. Sonuç kısmında ise konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış olup bunun ardından çalışmada kullanılan kaynaklar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu, Cumhuriyet, Emperyalizm, Modernleşme

ABSTRACT

The Ottoman Empire and the Chinese Empire are known as two of the most powerful empires in human history. In the 19th century, these two vast empires lost their former powers and bowed to western imperialistic ambitions. In this period, Ottoman Turkey and China reacted similarly toward the new world powers and tried various reforms in order to survive. However, despite of their efforts, their historical imperial life was put to an end and each established a republic in the early 20th century. In this study, firstly, there is an attempt to analyze separately the Ottoman Empire's and the Chinese Empire's collapse period, followed by a comparative analysis of the two empires' similarities and differences, explaining how, despite of the geographical distance and different ideologies, both empires shared the same fate in the end.

This thesis includes the introduction, a main body of three chapters and the conclusion. The introduction gives general information about the subject. In the first chapter, the study focuses on the state of the Ottoman Empire in the 19th century and describes its struggles against western imperialism, as well as its reform efforts in order to survive, and finally its evolution into the Republic of Turkey. The second chapter of the study describes the overall situation in the Chinese Empire in the 19th century, its struggles against colonialism and modernization efforts in order to maintain its feudal regime. Furthermore, it discusses the passage from empire to republic. The last chapter compares the two empires' collapse and transition process to a republic during the 19th century, explaining the similarities and the differences occurred during these periods. In the conclusion, there is an overall evaluation of the topic and the sources used for research.

Key Words: Ottoman Empire, Chinese Empire, Republic, Imperialism, Modernization

GİRİŞ

Osmanlı ve Çin, dünya politikasında rol oynamış iki büyük devlettir. Toprakları üç kıtaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu ve Asya'daki en geniş sınırlara sahip Çin İmparatorluğu aralarındaki coğrafi uzaklığa rağmen ilişkilerini yüzlerce yıldır sürdürmektedir. 19. yüzyılın başına kadar dünyanın önemli güç merkezleri konumundaki bu iki büyük ülke birçok bakımdan birbirlerine benzerlikler göstermektedir. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren İngiltere'nin, daha büyük pazarlara ve yeni hammadde kaynaklarına olan ihtiyaçlarını karşılamak için gözünü Doğu'nun zenginliklerine dikmesinin ardından Asya'da emperyalizmin doğuşu başlamıştır. Bir zamanların en güçlü imparatorluğu olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde "Avrupa'nın Hasta Adamı" diye adlandırılmış ve Batılı ülkeler tarafından parçalanmak üzere planlar yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra Çin'deki I. Afyon Savaşı'nın ardından Çin İmparatorluğu da Osmanlı'nın başına gelenlere benzer bir şekilde Batılı ülkeler tarafından kendi çıkarları üzerine paylaşılmaya başlamıştır. "Asya'nın Hasta Adamı" durumuna düşen Çin İmparatorluğu ve diğer bir hasta adam olan Osmanlı İmparatorluğu için 19. yüzyıl bir dönemin sonuna doğru gidişin ilk adımları olmuştur.

Bu iki kadim gücün Batılıların Sömürgecilik hareketleri sırasında karşı karşıya kaldıkları sorunlar da çok benzerlik göstermektedir. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren artık iyiden iyiye etkilerini artırmaya başlayan Batılı Güçlere karşı Çin de tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi mücadele vermeye başlamıştır. Osmanlı'da ve Çin'de Batılıların bu üstünlüğüne karşı Modernleşme çabaları ortaya çıkmıştır. Batı'nın yeni düşünce sistemi ve tartışmasız sanayi ve askeri üstünlüğü karşısında bu iki kadim güç ayakta kalmak ve yok olmamak için değişmeye ve gelişmeye çalışmış ve yeni Çağ'a uyum sağlama çabalarının ön plana çıktığı yeni bir döneme girmişlerdir.

Avrupa'ya karşı sürekli güç kaybeden Osmanlı, eski gücüne yeni ıslahatlar yaparak kavuşmayı amaçlamaktaydı. Osmanlı'da disiplinli olarak reformlar, III. Selim döneminde yapılmaya başlamıştır. Bu reformları II. Mahmut dönemi reformları takip

etmiş ve genişleterek geliştirmiştir. Bu reformlar askeri, ekonomik, kültürel, yönetim ve eğitim gibi çeşitli alanlarda yapılmıştır. Ardından Tanzimat ve Islahat Fermanları ortaya çıkmıştır. 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanı ile 1. Meşrutiyet dönemi başlamış, ancak bu anayasa yönetimi çok kısa ömürlü olmuştur. 1878'de, II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla 1. Meşrutiyet son bulmuştur. 1908 yılında Jön Türklerin baskısı altında Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasıyla birlikte 2. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

Savaşta sürekli yenilgiye uğrayınca kapılarını dış dünyaya açmak zorunda kalan Çin, gelişmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bunların başında Kendini Güçlendirme Hareketi gelmekteydi. Bu hareketlerle Avrupa'nın teknolojisini örnek alarak kendini güçlendirerek Avrupalıları ülkeden atmak amaçlanmaktaydı. Çin-Japon Savaşı'ndaki büyük yenilgiden sonra kendini güçlendirme dönemi sona ermiş, Çin aydınları yeni arayışlar içine girmiştir. 1898'de Çin aydınları tarafından bir anayasa taslağı hazırlanarak imparatora sunulmuştur ve ardından 100 Gün Reformları meydana gelmiştir. İmparatoriçe Sişi tarafından bastırılan 100 Gün Reformları'nın ardından baskılara karşı Sişi Reformu hazırlanmaya başlamış, ancak yürürlüğe konulamadan imparatorluk son bulmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı ve Çin İmparatorluğu'nun çöküş süreci, Batılı sömürgeci güçlere karşı verdikleri mücadeleleri, ayakta kalmak için gösterdiği çabaları ve her iki coğrafyada da cumhuriyet kurulana kadar olan tarihi süreç analiz edilerek, bazen paralel tarih kavramı içerisinde, bazen de karşılaştırmalı bir üslupla kaleme alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÇÖKÜŞ SÜRECİ

1.1. 19. Yüzyıla Girerken Osmanlı İmparatorluğu'nun Sorunları

1.1.1. Osmanlı'nın Genel Durumu

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumlarındaki eski işleyiş hızı yavaş yavaş azalmakta ve devlet, gücünü hissedilir derecede kaybetmekteydi. XVII. yüzyılın sonlarında başlayan Gerilme Dönemi'ni, sonraki yüzyıllarda Çöküş Dönemi takip etmiştir. Sağlam temeller üzerine kurulmuş ve yükselmiş olan imparatorluğun çöküşü kısa zamanda olmadı, pek çok iç ve dış nedenin bir araya gelmesiyle uzun süren bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti önce büyüme ve yayılma sonrasında sınırlarını koruma politikaları uygulamıştır. Avrupa devletleri ve Rusya'nın Osmanlı'ya karşı izledikleri emperyalist siyasete karşı Osmanlı, uzun süre tek başına mücadele etmiştir. Yıllar süren ve son dönemlerde çoğu kez yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, Osmanlı'da maddi ve manevi büyük kayıplara neden olmuştur. Yenilgilerin ana nedeni Osmanlı ordu ve donanmasının zayıflamış olmasıydı. Yeniçeri Ocağı, kuruluş esaslarından uzaklaşmış ve eski gücünden çok şey kaybetmiştir. Tımar Sistemi'nin bozulması, hem devletin ekonomik temelleri olan tarım ve hayvancılığın gerilmesine hem de ordunun zayıflamasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'na göre küçük birer krallık durumundaki Avrupa devletleri gelişen üretim araçları ile günden güne büyüyen ucuz hammadde sağlamak için sömürge, mamul maddeler bulmak için ise pazar arayan ülkeler haline gelmişlerdi. Osmanlı, devlet yöneticilerinin dışa kapalılığının da etkisiyle Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirememiştir. Yeniçağın başlarında Avrupa'nın Rönesans ve Reformla bir

değişim ve gelişme sürecini başlatmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu sürecin dışında kalması imparatorluğun çöküşünde büyük rol oynamıştır.

İmparatorluk üzerindeki ilk olumsuz etkiler, Yeniçağın başlarında gerçekleşen coğrafi keşifler ve yeni deniz yollarının açılmasıyla İmparatorluk topraklarından geçmekte olan Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun yerini açık deniz ve okyanusların alması ile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu İpek Yolu ve Baharat Yolu ticaretlerinden önemli yararlar sağlamaktaydı, coğrafi keşiflerle eski ticaret yollarının yerine yeni deniz yollarının alması hazine gelirlerinin büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Avrupa devletleri keşiflerle hem sınırsız hammadde kaynaklarına hem de değerli maden bolluğuna ulaşmıştı. Çeşitli tedbirlerin alınmasına rağmen Avrupa'da altın ve gümüş bolluğunun yarattığı talep artışı Osmanlı'daki hammadde ve buğdayın bu kıtaya yönelmesine yol açmıştır. Bu durum Osmanlı el sanatlarını hammadde darlığına sokmuş, hatta yiyecek sıkıntısı da doğurmuştur.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisinde en yıkıcı etkiyi yaratan faktör ise kapitülasyonlardı. Devletin güçlü olduğu dönemde özellikle siyasal kazanç sağlamak amacıyla Avrupa devletlerine tanıdığı bu imtiyazlar, daha sonra Osmanlı Devleti'nin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerle dönüşmüştür. Başlangıçta padişahların taht dönemleri boyunca olan kapitülasyonlar 1740 yılında kalıcı hale gelmiştir.² 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Karadeniz'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç denizi olmaktan çıkması ve Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin Karadeniz'e açılması ve ticarete katılmaları imparatorluğun ekonomisini olumsuz yönden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik dengelerinin bozulması diğer alanları da etkilenmiş ve imparatorluk kurumlarında, yönetimde, sosyal ve kültürel yapıda da gerileme sürecine girmiştir.

¹ Ali İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s.18.

² Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2, (2002), s.85.

Osmanlı İmparatorluğu, mutlakiyet ile yönetilen bir devlet olduğundan, ülkenin yükselmesi ya da gerilemesinde padişahların kişiliklerinin de önemi büyüktür. Devlet iyi yetişmiş padişahların döneminde yükselirken, zayıf kişilikli padişahlar döneminde zarar görmüştür. XVII. yüzyılda padişahların zayıflıkları nedeniyle ortaya çıkan yönetim boşluğu; ulema, saray ağaları ve saray kadınlarının devlet yönetimine karışmasına neden olmuş, ayrıca devlet görevlilerini rüşvet ile elde etmek de mümkün olmuştur.

Merkeziyetçi anlayış, ulaşım ve haberleşme imkânlarının çok kısıtlı olduğu devirlerde üç kıtaya yayılmış bir imparatorluğun yönetiminde yetersiz kalmıştır. Diğer taraftan gerek ekonomik sıkıntılar gerekse yönetimdeki haksızlıklar Anadolu'daki istikrarı bozmuş, sosyal yapıda sarsıntılara yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yüzyıla girmesiyle, devletin kanun ve nizamları bozulmaya başlamış, devlet işlerinde yetkisi ve sorumluluğu bulunmayan çevrelerin müdahaleleri yüzünden yönetim bozukluğu ortaya çıkmıştır. Merkezi yönetimin bozukluğu, eyaletlerde de etkisini göstermiş ve siyasi birliği tehdit eden iç ayaklanmalar baş göstermiştir. Bütün bu olumsuz gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun reforma muhtaç olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Yakınçağ başlarında gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllardan beri gelen bir çöküşün içerisinde olduğunu anlamış bulunmaktaydı. Özellikle savaşlarda uğranılan yenilgiler ile Avrupa devletlerinin gittikçe artan siyasi, ekonomik, teknik ve bilim alanlarındaki baskısı devleti iyice güçten düşürmüştü, bunlarla mücadele edemez hale getirmişti. XVII. yüzyıldan beri Osmanlı'nın gerilemesini önlemek ve eski gücünü kazandırmak için Osmanlı padişahları ıslahatlar için çabalamış ama gerilemenin gerçek nedenlerinin anlaşılabilmiş olması nedeniyle ıslahatlar başarıyla sonuçlanamamıştır.³ Osmanlı Devleti'nde ıslahatlar yukarıdan aşağıyla doğru uygulanmış, yani ıslahat fikri padişahlardan ve bazı vezirlerden gelmiş, toplumda veya toplumun herhangi bir kesiminde ıslahat bilinci oluşmamıştır. Vezir ulemalar da Avrupa'da Rönesans ve

³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s. 105.

Reform ile başlanan gelişmeleri iyi kavrayamamış, dolayısıyla da ciddi bir reform fikri ortaya çıkamamıştır.

Osmanlıda ilk reformlar hep askeri alanda olmuştur, çünkü Osmanlılar, Avrupa'nın üstünlüğünü ilk olarak askeri alanda hissetmiş ve Askeri reformlarla siyasi bütünlüğünü korumak, geleceğini güvenceye almak istemiştir. Bu konunun biraz dışına çıkmaya çalışkan Padişah III. Selimdi.

1.1.2. III. Selim Reformları

Selim III. tahta çıktığı zaman, yüzyıldan beri başarısızlıklarla biten savaşlar ve devlet içinde hiç eksik olmayan karışıklıklar yüzünden devlet maliyesi sıkıntı içinde, askerin savaşlar da ve intizamı muhafazada işe yaramayan bir durumdaydı.⁴ III. Selim daha şehzadelik dönemindeyken Avrupa'daki yenilikleri dikkatle takip etmekteydi, tahta geçtikten sonra ise Osmanlı tarihindeki bilinçli olarak girişilmiş ilk reform hareketi Nizam-ı Cedit ıslahatını başlatmıştır.

Nizam-ı Cedit dar anlamıyla III. Selim devrinde Avrupa standartlarına uygun olarak yetiştirilmek istenen eğitilmiş orduyu, geniş anlamda ise çağdaş bir düzen kurabilmek için Avrupa'yı örnek alarak, Osmanlı Devleti'nin yönetim, siyasi, ekonomik, bilim ve diğer alanlarda yapılması zorunlu görülen ve bu amaçla girişilen hareketlerin bütününe ifade eder.⁵ ⁶ Sonradan da, III. Selim tarafından girişilen bütün yenilik hareketlerine bu ad verilmiştir.⁷ Nizam-ı Cedit'in belli bir plan ve programa dayanan ilk ıslahat olması yanında, asıl önemi Osmanlı Devleti'nde süregelen geleneksel düzen anlayışı yerine yeni bir düzen anlayışını getirmiş olmasıydı.⁸

⁴ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1885 s. 40.

⁵ Catter V. Findley, (Çev: Güneş Ayas), **Modern Türkiye Tarihi 1789-2007**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 31.

⁶ Uçarol, a.g.e., s. 105-106.

⁷ Tayyib Gökbilgin, "Nizam-ı Cedit", **İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul, 1964, s. 309.

⁸ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 25.

III. Selim devletin ileri gelen ulema vezirlerinden reform projesi hazırlamalarını istemiş⁹ ve bu devlet adamları sunduğu raporları inceleyerek, askeri, ticari, yönetim, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda yapılacak yenilikleri kapsayan 72 maddelik Nizam-ı Cedit programı hazırlamıştır.^{10 11}

1.1.2.1. Askeri

III. Selim'in ıslahatında öncelik askeri alanda oldu. Selim reform projelerinde ağırlık noktası topçuluk, istihkâm, denizcilik ve bunlara yardımcı bilimlerde eğitim sağlayan yeni askerlik ve denizcilik okullarına verilmiştir.¹² Bir taraftan Yeniçeri Ocağı'nın düzeltilmesine çalışırken, diğer taraftan Nizam-ı Cedit Ocağı'nı kurmaya başlamıştır. Tophane ve Baruthanenin ıslahına gidilmiştir, tersaneler işler hale getirilerek gemi yapımına önem verilmiştir. III. Selim döneminin sonlarında 27 tanesi büyük savaş gemisi olmak üzere 54 gemiden oluşan Türk donanması neredeyse Avrupa filolarının gücüne yakındı.¹³

Kara ve Deniz kuvvetleri için yetiştirilecek subayların, Avrupa teknik ve biliminden yararlanmaları için yeni okullar açılmıştır. 1794 yılında, Kara Mühendishanesi Mühendishane-i Berr-i Hümayun kuruldu,¹⁴ daha önce kurulmuş olan Deniz Mühendishanesi Mühendishane-i Bahri-i Hümayun geliştirilmiştir. Yine ordu ve donanma için tabip ve cerrah yetiştirmek amacıyla modern anlamda bir tıp mektebi açılmış, 1807'de nizamnamesi yayınlanarak faaliyete geçirilmiştir.¹⁵ Bu yüksek teknik okullarında Türk öğretmenlerin yanı sıra, Avrupa'dan getirilen uzmanlar da ders vermiştir. Ayrıca, Ordu ve donanmanın işine yarayacak Avrupa dillerinde yazılmış eserler Türkçeye çevirtilmiştir.¹⁶

⁹ Akçura, a.g.s., s. 40.

¹⁰ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 25.

¹¹ Uçarol, a.g.e., s. 106.

¹² Bernard Lewis, Çev: Metin Kıratlı, **Modern Türkiyenin Doğuşu**, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 60.

¹³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 67.

¹⁴ Uçarol, a.g.e., s. 107.

¹⁵ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 25.

¹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 107.

1.1.2.2. Ekonomi

Ekonomik alanda bazı tasarruf tedbirlerine başvurulmuştur, III. Selim ülkeyi istila eden yabancı kumaşlara karşı yerli kumaş kullanılmasını tavsiye etmiştir, bu konuda kendisinin örnek alınmasını istemiştir. Ayrıca savurganlığı önlemek amacıyla büyük memurların hiyerarşik bir düzen içinde bayramlarda birbirlerine vermek zorunda oldukları hediyelerin verilmesini yasaklamıştır. Kapitülasyonlardan yararlanmak amacıyla yabancı elçilik veya konsolosluklardan alınmış tercümanlık belgeleri geçersiz sayılmış, yine Osmanlı ve Rum reayasının, gemilerine Rus bayrağı çekerek sefer ve ticaret yapmalarını yasaklanmıştır.¹⁷ Deniz Ticaret filosunun geliştirilmesine çalışılmış, bunun için büyük devlet adamlarının birer gemi satın alarak işletmeleri kararlaştırılmıştır. Alınan bu tedbirler her ne kadar Osmanlı ekonomisinde gerçek bir düzen sağlayamamışsa da, devletin bu konuya verdiği önemin bir göstergesi olmuştur.¹⁸

1.1.2.3. Diplomasi

Siyası ve Diplomasi alanında önemli yenilikler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı devletinde III. Selim devrine gelinceye kadar, İslam inancına aykırı sanıldığından Avrupa devletleriyle karşılıklı eşitlik ilkesine dayalı siyasal antlaşmalar yapılmamaktaydı. İmparatorluğun Avrupa'ya üstün olduğu dönemim ürünü olan bu anlayış, artık Osmanlı devletinin Avrupa'nın gerisinde kaldığı bir dönemde zararlı olmaktaydı. Devlet bu yüzden uluslararası siyasetin imkânlarından yararlanamıyordu. III. Selim devrinde ilk bu türden siyasal antlaşmalar yapılmıştır. Bunlar, Napolyon'un Mısır'ı istila etmesi üzerine Rusya ve İngiltere ile yapılmıştır.¹⁹ Bu dönemde büyük devletlerarasındaki dengeye göre diplomasi yürütmek gelenek olarak yerleşmiştir. Böylece III. Selim devrindeki bu yeni tutumla imparatorluğun ömrünü uzatan denge siyasetinin temeli atılmıştır.

¹⁷ Uçarol, a.g.e., s. 108.

¹⁸ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 26.

¹⁹ Karal, a.g.e., s. 73.

Siyasal sistemin düzeltilmesine ilişkin ‘‘danışma’’ usulünün yeniden canlandırılıp geliştirilmesi çabaları dikkat çekicidir. Bu usul ile devletin ileri gelen kişilerinden, hatta bazı yabancılardan, devlet işlerinin durumuyla ilgili raporlar istenmiştir. Bu, Batı düşüncesinin ülkeye akmasını kolaylaştırmıştır.

Diplomasi alanındaki önemli bir yenilik de Avrupa’nın önemli merkezlerinde ilk daimi elçiliklerin açılmasıydı, elçiliklerin açılmasından sonra konsolosluklar kurulmaya başlamıştır.²⁰ İlk elçilik 1793’de Londra’da açıldı, onu bir fasıldan sonra Viyana, Berlin ve Paris izledi.²¹ İlk Osmanlı konsolosluğu ise 1806’de Londra’da açıldı. 19.yüzyılda, Akdeniz kıyılarından Kuzey Denizi’ne kadar belli başlı her limanda yeni konsolosluklar açıldı.²² Diğer görevleri arasında bu elçilere gittikleri ülkelerin kurumlarını incelemek ve ‘‘İmparatorluğun hizmetkarlarına yararlı dilleri, bilgileri ve bilimleri’’ öğrenmek talimatı verildi.²³ Daimi elçilik ve konsoloslukların kurulması, ilk anda Osmanlı bürokratlarının Batılaşmasında ve Batı’yı tanımalarında önemli rolü olmuştur.

1.1.2.4. Yönetim

Yönetim alanında, vezirlerin atanma ve görev süreleri, ayanların seçimi, kadıların görevlerini gereğince yapmalarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu tedbirler, bu alandaki eski esaslar çerçevesinde alınmış, bozulmuş olan disiplinin yeniden kurulması amaçlanmıştır.

III. Selim, siyasi, idari ve adli alanlarda başka bir takım reform girişimlerinde bulunmuştur. Bunlar: Âyanların eskiden olduğu gibi yine seçimle işbaşına gelmeleri ve bunların seçimlerine valilerin hiçbir şekilde karışmamaları; şehir kethüdasının da halk tarafından seçilmesi ve kadıların buna karışmaması; kadı ve naiplerin usulsüz

²⁰ Findley, a.g.s., s. 34.

²¹ Lewis, a.g.s., s. 62.

²² Uçarol, a.g.e., s. 108.

²³ Karal, Selim III, s. 79.

işlemlerine son verilmesi; halktan alınan vergilerin sınırlanması gibi maddelerdir. Ancak bu yeniliklerin hayata geçirildiği söylenemez.²⁴

Nizam-ı Cedit Osmanlı reform hareketleri içinde önemli yere sahip olmasına karşın devlet içi ve dışındaki şartların uygun olmaması nedeniyle tam bir başarı sağlayamamıştır. Osmanlı'da İslahatın önemli olduğuna ve gerektiğine inanan devlet kadrosunun bulunmaması, ıslahat taraftarı devlet adamlarının sayısının yok sayılacak kadar az olması ve sadrazam, şeyhülislamlardan hiçbirinin gerçek anlamda ıslahatlar için çabalamaması bunun en önemli sebepleridir. Bunun yanı sıra Yeniçeri Ocağı, ulemanın büyük bölümü ve ayanlar ıslahata karşıydı ve ıslahatı dinden çıkmak olduğunu ileri sürüyorlardı. Diğer taraftan da Fransız İhtilali'nin getirdiği yeni fikirlerin yayıldığı, milliyet bilincinin uyandığı ve mutlakiyetle yönetilen devletlerin temellerinin sarsıldığı bir dönemin de Nizam-ı Cedit ıslahatı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.²⁵ Nizam-ı Cedit ıslahatı 26 Mayıs 1807'de ıslahata karşı bütün çevrelerin içeriğinde başlatılan Kabakçı Mustafa ayaklanması ile sona ermiştir, padişah III. Selim de hayatını kaybetmiştir.

1.1.3. Fransa Devriminin Osmanlı'da Etkileri

Millet olgusu ve milliyetçilik akımı dünya tarihi içinde yeni bir olgudur. Başlangıcı genellikle Fransız İhtilali'ne dayandırılan milliyetçilik, modernleşme sürecinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız büyük devriminin ortaya koyduğu milliyetçilik fikirleri devamlı olarak Nizam-ı Cedit devrinde Osmanlı İmparatorluğunda yayılmaya başlamıştır. Fransa'nın milliyetçilik ilkesi yabancı propagandası ve siyasi maksatlarıyla Osmanlı'nın Hıristiyan halkını etkilemiştir.²⁶

Fransız devriminin milliyetçilik prensibi Osmanlı İmparatorluğunda milliyet hareketlerinin başlamasında önemli etkinlerden biri olduğu gibi dağılmaya müsait olan

²⁴ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, iletişim yayınları, s. 10.

²⁵ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 28.

²⁶ Hamza Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Baskı, Ankara: Türk Devrim Kurumu Atatürk ve Devrimlerini Araştırma Kurulu Yayınları, 1974, s. 31.

toplum yapısında çözülmeye yol açmıştır. Sırp ve Yunan ayaklanmaları devleti uzun süre uğraştırmıştır ve birçok isyanın çıkmasına yol açmıştır.

1.1.3.1. Sırp İsyanı

Sırbistan, Fatih Sultan Mehmet tarafından alındıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na bir eyalet olarak katılmıştı. 18.yüzyıldan başlayıp Avusturya ve Rusya ajanları Sırp lar arasında milliyetçilik ve istiklal fikirlerini yaymaya çalıştılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu Sırp lar arasında yapılan propagandaları önlemek için elverişli değildi. Hükümet merkezi olan İstanbul'da bile doğru dürüst asayiş ve âdil bir idare sağlanamamaktaydı. Sırbistan İstanbul'dan çok uzakta bulunmakta, Sırbistan'da kanunnamelerle kurulmuş olan adil rejim zamanla bozulmuş durumdaydı. Sırp lar kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfi muamelelerine maruz kalmışlardı.

Sırp ların bağımsızlık hareketlerinde üç unsur tefrik edilebilir. Birincisi, Sırp toplumunda burjuvazinin doğmasına yol açan toplumsal-iktisadi gelişmedir. İkincisi, bozulmuş Osmanlı yönetiminin yarattığı haksızlık ve keyfilikleriydi. Üçüncüsü, Avusturya, Rus, Fransız kışkırtmalarıydı.²⁷ Avusturyalılarla Rusların Sırp lara özellikle dinsel ve ırkı yönden, Fransızların da ulusçuluk ve demokrasi yönünden propaganda yaptıkları söylenebilir.

1801'de Belgrat yeniçerileri, yolsuzluklarına engel olan Vali Hacı Mustafa Paşayı öldürdükten bir süre sonra Sırp lar, yeniçerileri şikâyet etmek için İstanbul'a bir heyet göndermişlerdir. Yeniçeriler buna tepki olarak 'Knez' sıfatını taşıyan Sırp ileri gelenlerinden bir kaç kişiyi öldürmüşler. Sırp isyanı bunun üzerine başlamıştır.²⁸

İsyan başına Kara Yorgi adındaki bir domuz tüccarı geçmiştir. İsyan önceleri kendisini ulusçu olarak değil de, kötülülöklere karşı bir hareket olarak tanıttığı için,

²⁷ Metin Kunt, Sina Akşin ve diğerler, **Türkiye Tarihi**, C.3: Osmanlı Devleti 1600-1908, 4. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s. 101.

²⁸ Joseph Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 9, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2003, s. 156.

devletin de yardımıyla Belgrat yeniçerilerinin hakkından gelinmiştir.²⁹ Fakat Sırlar dağılmayıp bazı taleplerde bulununca, hükümet, işin başka bir rengi olduğunu fark etmiş, Sırların talepleri reddedilmiştir. Sırlar Skupçına adındaki Millet Meclislerini toplayıp bağımsızlık uğrunda mücadele kararı almışlar ve Yorgi'yi baş knez seçmişlerdir. Daha sonra Sırlar, üzerlerine gönderilen kuvvetleri yendiler, Belgrad'ı ele geçirdiler. 1808 Aralık'ta Yorgi krallığını ilan etmiştir. Osmanlı iç ve dış gaileleri dolayısıyla isyanla baş edememiştir. Bükreş antlaşmasıyla Sırlar özerklik yoluna adım atılarsa da, bütün Avrupa'nın savaş meşguliyetinden yararlanan Osmanlı hükümeti, Yorgi'nin bağımsızlığa varan ayrıcalıklar istediğini ileri sürerek, Sadrazam Hurşit Paşa komutasında bir ordu göndermiştir. Sırlar yenilmiştir. 7 Kasım 1813'te Belgrat geri alınmış ve Yorgi de kaçmıştır.³⁰

Sırlar Viyana Kongresi'nden yüz bulamadılarsa da, Rus müdahalesi tehdidini kullanarak ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Yorgi'nin rakibi Miloş Sırbistan'ın baş knezi olmuştur. Antlaşmaya göre Sırların Skupçinası ve silahlı kuvvetleri olacaktı. Zamanla bu ayrıcalıklar daha da genişlemiş ve 1829 yılındaki Edirne antlaşmasıyla, Sırbistan tam özerk olmuştur. Miloş Sırbistan'ın irsi prensi oldu. Antlaşma hükümlerine göre Sırbistan'daki tımarlı sipahiler ve belirli bazı kalelerdeki askerler dışında Osmanlı kuvvetleri ülkeyi terk edecek, Sırlar sadece yıllık bir haraç ödemekle yükümlü olacaklardı.³¹ Sırp isyanı ile Osmanlı padişahları ilk defa gayrimüslim tebaasına imtiyaz veriyordu, bu durum Osmanlı'daki diğer gayrimüslim tebaaya da cüret vermişti.

1.1.3.2. Yunan Bağımsızlık Hareketleri

Rumlar Osmanlı İmparatorluğunda diğer Hıristiyan reayaya göre daha fazla imtiyazlara sahipti. Rumlar İmparatorluğun her tarafına dağılmış durumdaydı. Rumlar din ve dil özgürlüğüne sahipti, toprak üzerindeki mülkiyet hakkı tanınmıştı, servet sahibi ve refah içindeki yaşamları vardı.

²⁹ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Genişletilmiş 5.Baskı, Ankara: Emel Yayınları, 1978, s. 170.

³⁰ Ünal, a.g.e., s. 171.

³¹ Ünal, a.g.e., s. 172.

Yeniçağların başlarına kadar bir Yunan problemi bulunmamaktaydı. Yeniçağların başlarından başlayarak Hümanizm ve Rönesans hareketleriyle Avrupalı aydınlar eski Yunan kültürü ile temasa geldiler ve bunun neticesinde bir Yunan dostluğu başlamıştı. 18.yüzyılda bu dostluk özel bir değer kazanmaya başlamıştı,³² Avrupa’da Yunanlılar lehinde ve Osmanlılar aleyhinde eserler yazılmaya başlamıştır. Bu eserler tesiriyle Avrupalı aydın halk Osmanlı İmparatorluğundaki Rumlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Avrupa ile olan temas neticesinde Rum aydınları da Yunanistan’ın egemenliğini ve hatta eski Bizans İmparatorluğunun yeniden kurulması yolunda yazılar yazmaya başlamışlardır.³³

Fransız İhtilali’nin ortaya attığı ‘İnsan Hakları’ beyannamesi, Napolyon’un Yedi-Yunan adasına yerleştikten sonra Rumlar arasında yaptığı kışkırtmalar, 1799-1805 yılları arasında bu adalarda Fransızların yerine geçen Rusların aynı manada yaptıkları telkinler, Rumların Osmanlı İmparatorluğu aleyhine ayaklanmaları için çok tesir yapmış ve egemenlik fikri Rum aydınları tarafından işlemeye başlamıştır.

O dönemlerde Osmanlı’nın en büyük düşmanı olan Rusya ve Avusturya da fırsat buldukça Osmanlı İmparatorluğunun içten çökmesini hızlandırmak için çalışmışlar ve Yunanlılar arasında milliyetçilik duygusuyla egemenlik düşüncesini yaymaya çalışmış onları isyana teşvik etmişlerdir.³⁴

1814 yılında Odesa’da Rumlar tarafından gizli olarak Etniki Eteryacı cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin amacı sözde eğitim ve öğretimi Osmanlıların Hıristiyan tebaası arasında yaymaktı, gerçekte ise İstanbul’daki Yunan patriğinin idaresinde olmak üzere eski Bizans İmparatorluğunu geri getirmektir.³⁵ Cemiyetin kurulmasından Rus Çar’ın haberi bulunmakta ve Çar bu cemiyeti desteklemekteydi. Cemiyete girenler gerektiği vakit, servetlerini ve hayatlarını feda etmeye ve cemiyetin projeleri hakkında sır tutmayı yemin ederek söz vermişlerdi. İhtilaf fikrini yaymak ve teşkilat yapmak üzere

³² Akçura, a.g.s., s. 14.

³³ Ünal, a.g.e., s. 177.

³⁴ Akçura, a.g.s., s. 15.

³⁵ Ünal, a.g.e., s. 178.

İmparatorluğun her tarafında cemiyetin şubeleri kurulmaya başlamış ve Rumları ayaklanacak bir duruma getirilmişti.

1.1.3.2.1. Eflak Rum İsyanı

İsyan hareketinin genel başkanı Aleksandr İpsilanti idi. Etniki Eteryacı cemiyetinin üyeleri, isyanın önce Mora'da başlamasını istedikleri halde, İpsilanti Eflak ve Boğdan'da harekete geçilmesini uygun görmüşlerdi. Böylece Rusya'nın yardımını sağlamayı ve isyan hareketine Rumenlerle Sırp ve Bulgarları da iştirak ettirmeyi ümit etmekteydiler.³⁶

Ne var ki Eflak ve Boğdan'daki Rum isyanı İpsilanti'nin umduğu gibi olmamıştı. Fakat Eflak halkı Latin kökenli olduklarından Rumları sevmemekteydi. Ayrıca 18.yüzyılın başlarından beri Babıâli'nin gönderdiği Fenerli Rum beyleri ve papazlar vasıtasıyla fena bir şekilde idare edilen, Rumlardan zulüm gören Eflak-Boğdan halkı, Rumlara yardım etmek değil de, fırsat bulurlarsa intikam almak istiyorlardı,³⁷ o yüzden Rumlara istedikleri desteği vermemişlerdir.³⁸ İpsilanti, 3000 kişilik bir kuvvet ile Yaş üzerine yürüyerek bu şehre girmeye muvaffak olmuş, fakat Eflak ve Boğdan'daki Osmanlı kuvvetleri az olmasına rağmen İpsilanti'nin kuvvetlerini dağıtmışlardı. Muharebe sonrası Etniki Eteryacı'nın başkanı İpsilanti Avusturya'ya sığınmak zorunda kalmıştır.³⁹ Böylelikle Eflak halkından destek alamayan Rum isyanının birinci kısmı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1.1.3.2.2. Mora Rum İsyanı

Eflak ve Boğdan isyanının tam bastırıldığı sıralarda Mora'da Rumlar baş kaldırmıştı. Mora'da bir isyanın başarı ile son bulması için şartlar daha uygundu,⁴⁰ bu nedenle Mora isyanı Eflak ve Boğdan'daki isyanın tersine gelişmek imkânı bulmuştu.

³⁶ Karal, a.g.e., s. 112.

³⁷ Ünal, a.g.e., s. 183.

³⁸ Toktamış Ateş, **Siyasi Tarih I**, İstanbul: Gür-Ay Matbaası, 1982, s. 313.

³⁹ Ateş, a.g.e., s. 313.

⁴⁰ Hammer, a.g.e., s. 251.

Mora'da bütün halk isyana iştirak etmiş, büyük papazlar isyanın idaresini ele alarak ve bütün Rumları Türklere karşı savaşa davet etmişlerdi. İsyân bu suretle millî ve dinî bir karakter alarak gelişmeye başlamıştır. İsyân sırasında, Mora'daki kiliseler silah depoları haline getirilmesi Mora'daki çok sayıda Müslüman Rumlar tarafından katledilmiştir. Avrupa'nın pek çok yerinden isyana destek verip katılan gönüllüler de olmuştur. Gelenler arasında, İngiltere'den "Lord Bayron", Fransa'dan "Viktor Hügo", "Albay Favie" gibi meşhur simalar da bulunmaktaydı.⁴¹

Mora isyanı kısa sürede genişlemiş ve isyanı kendi çabalarıyla bastırmayan dönemin padişahı II. Mahmut, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla yardım ederek isyan bastırmıştır.^{42 43} Bu duruma kızan Avrupa devletleri, Navarin'de Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa donanmasını yakmışlardır. Bunun üzerine Tazminat isteyen Osmanlı Devleti'ne Avrupalı devletlerin cevabı, Yunanistan'ın bağımsızlığının kabulü olmuştur. Bu teklif Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeyince Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmış. Rusya'nın Edirne, Kars ve Erzurum'u işgal ederek Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti, 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nden ilk ayrılan Balkan devleti Yunanistan olmuştur. Yunanlılar (Rumlar), Osmanlı'ya karşı bağımsızlık kazanan ilk millettir. Bu durum Osmanlı egemenliğinde yaşayan diğer azınlıklara da örnek olmuştur.

1.1.4. II. Mahmut Dönemi Reformlar

II. Mahmut 1808'de tahta çıktıktan sonra devleti kötü durumdan kurtarabilmenin tek çaresini ıslahat olarak görmüş ve amcası III. Selim gibi ıslahat yolunu seçmiştir. II. Mahmut durmayan iç isyanlar, dış harplar ve Osmanlı ordusunun devamlı yenilgilerinden, İmparatorluğu yıkılmadan kurtarmak için köklü ve düzenli reform yapması gerektiğini düşünmekteydi. II. Mahmut, amcası III. Selim'in da niyetlendiği

⁴¹ Ünal, a.g.e., s. 185.

⁴² Ünal, a.g.e., s. 187.

⁴³ Ateş, a.g.e., s. 316.

⁴⁴ Ünal, a.g.e., s. 191.

ama uygulamaya geçiremediği askerlik dışındaki alanlarda da ıslahata girişmiştir. Ayrıca, askeri alanda da Yeniçeri Ocağını kaldırarak ⁴⁵ ıslahatın daha rahat ilerleyebileceği bir yol açmıştır.

II. Mahmut 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra başlattığı yeni düzenlemelerin devamını sağlayarak, 1839'daki ölümüne kadar 22 yıl süren saltanatı boyunca başta hükümet örgütü olmak üzere hemen hemen bütün kurumlarda yenilikler yaptırmış, büyük bir reform programına girişmiştir. Kendisinden sonra atılan her yeni adımın temelinde bu düzenlemeler yer almış bulunmaktadır. Bu reformlarda, 19.yüzyıl ve bir derece kadar 20.yüzyıldaki Türk Reformcularının izleyeceği ana hatları kurmuştur.⁴⁶

1.1.4.1. Askeri

II. Mahmut da III. Selim gibi Islahatı ilk olarak askeri alanda başlatmıştır. İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu iç ve dış tehlikeler karşısında ilk olarak orduyu düzene sokmak istemiştir. Nizam-ı Cedit Ocağı yerine Sekban-ı Cedit Ocağı kurulmuş, mevcut ordu ve donanmanın ıslahatına girişilmişse de bu girişimler yeniçeri Ocağının ayaklanmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Mayıs 1826'de, Eşkinçi adıyla bir asker ocağı kurmuş, bir ay bile geçmeden Yeniçeriler sabredemeyip bu uygulamaya da karşı çıkınca, 1826 yılı Haziranda II. Mahmut artık düzeltilme imkânı kalmayan Yeniçeri Ocağını zor kullanarak kaldırmıştır.⁴⁷ Yeniçeri Ocağının kaldırılması II. Mahmut'un bundan sonraki ıslahatlarda daha rahat hareket edebilmesini sağlamıştır ve bu olay tarihte Vak'a-yı Hayriye olarak adlandırılmıştır. Kaldırılan Yeniçeri Ocağı yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adıyla Avrupa usulünde yeni bir ordu kurulmuştur,⁴⁸ yeni ordunun eğitimi için Avrupa'dan subaylar getirilmiştir.⁴⁹ Bu dönemde II. Mahmut subay göndermeleri ve Türkleri kendi askeri akademilerine kabul etmeleri isteğiyle Prusya ve

⁴⁵ Hammer, a.g.e., s. 318-319.

⁴⁶ Lewis, a.g.s., s. 81.

⁴⁷ Sina Aşkin, "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devletinin Uluslar arası Durumu", **Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 9.

⁴⁸ Findley, a.g.s., s. 40.

⁴⁹ Aşkin, a.g.e., s. 10.

Avusturya'ya yönelmiştir. Beş Prusyalı subay gönderildi ve bir kaç Türk Harp Okulu öğrencisi Viyana'ya kabul edildi.⁵⁰ Bunlar önemli başlangıç olmuştur.

Ayrıca bu dönemde Askeri teşkilat, eğitim, kumanda ve kontrol Napolyon tipi askeri kalıplarla uyumlu hale getirilmiştir. Tarih boyunca ayrı olan topçu, arabacı, humbaracı ve lağımçı birlikleri 1830'larda tek bir komuta altında birleştirilmiş ve yeniden örgütlenmiştir. Donanma güçlendirilmiştir. Subayların eğitilmesi amacıyla kara ve deniz mühendishanelerinin durumları iyileştirilmiş, bunlarla yeni okul olarak Tıbbiye (1827) ve Harbiye (1834) ilave edilmiştir.⁵¹

1.1.4.2. Eğitim ve Kültür

Kültür ve eğitim alanında 1824 yılında ilkokullar açılarak İstanbul'la sınırlı olmak üzere ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.⁵² Bir yandan ilköğretim mecburiyetinin sağlanmasına çalışılırken, diğer yandan resmi eğitimin çağdaşlaştırılması için gerekli tedbirleri alınmıştır. Bu tedbirlerin biri olarak, 1838'de, altı kişiden oluşan ilk Milli Eğitim Meclisi olan Meclis-i Umur-ı Nafia kurulmuştur.⁵³ Devlet memuru tercüman yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Maarif adlı okullar kurulmuştur. Harp okulu ve Tıp Okulu Batı'daki benzerlerine yakın bir şekilde açılmıştır. Avrupa tıbbından yapılan çevirilerle modern tıbbın temelleri atılmıştır.⁵⁴ Yine Avrupa'dan yapılan çevirilerle ülkeye modern matematik, fizik ve mekanik bilgisi getirilmiştir.⁵⁵ Avrupa'da öğretim görmek üzere ilk öğrenciler gönderilmiştir.

1833'de Hariciye Nezaretinde bir Tercüme Odası kurulmuş, dil bilenler burada çalışmış, dil bilmeyenler ise burada Batı dillerini öğrenmişlerdir. Zamanla başka devlet dairelerinde de tercüme odaları kurulmuştur. Tercüme odaları genişleyerek Osmanlı

⁵⁰ Lewis, a.g.s., s. 83.

⁵¹ Findley, a.g.s., s. 41.

⁵² Neşet Çağatay, "Tanzimat ve Türk Eğitimi", **Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 55.

⁵³ Ali İhsan Gencer, "Encümen-i Daniş ve Mustafa Reşit Paşa", **Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 32.

⁵⁴ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 29.

⁵⁵ Lewis, a.g.s., s. 87.

diplomasisi ve modernleşmesinin temel bir destekçisi haline gelmiştir.⁵⁶ Devletçe yapılmakta olan girişimlerin ülke içinde ve dışında doğru olarak bilinmesi için ‘Takvim-i Vekayi’ adıyla ilk resmi gazete çıkarılmıştır⁵⁷, haftalık ve 5000 tirajlı olarak yayınlanmıştır.

II. Mahmut yaşama tarzında da değişiklikler yapmıştır. 1815’de Sarayı Topkapı’dan Dolmabahçe’ye taşımıştır. Avrupa hükümdarları gibi doğum günlerini kutlamaya, resimlerini devlet dairelerine astırmaya, elçiliklerde davetlere gitmeye başlamıştır. Hükümet toplantılarına katılmış, hükümet adamlarının huzurunda oturmalarına müsaade etmiştir.

1.1.4.3. Ekonomik

Ekonomik alanda yerli dokumaların satışının devamının sağlanması için yabancı kumaşlardan elbise yapılması yasaklanmıştır. Ancak bu tedbir yerli kumaş fiyatlarının aşırı yükselmesine neden olmuştur. Kapitülasyonlar yüzünden Avrupa tüccarıyla rekabet edemeyen yerli tüccara rekabet gücü kazandırmak için bazı tedbirlere başvurulduysa da bundan sadece Hıristiyan reâya yararlanmıştı. 1838 yılında Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesinin imzalanmasıyla Osmanlı açık pazar durumuna düştüğü için ekonomisi daha kötüye gitmiştir. Bu antlaşma mevcut kapitülasyon ayrıcalıklarını teyit etmekle beraber, ithalat ve ihracattan alınan gümrüklerin düşük olduğu bir serbest ticaret rejimi getiriyor ve İngiliz tüccarlarının imparatorluğun her yerinde bu düşük gümrüklere ve geçiş ücretlerine tabi olarak ticaret yapmasına izin vermektedir. Bu antlaşmaya göre Osmanlı İmparatorluğu bütün tekelleri kaldırmakla yükümlü kılınıyordu ve bütün Osmanlı topraklarına uygulanacaktı. Bu antlaşmayla birlikte serbest ticaret resmen Osmanlı İmparatorluğuna girmiş oldu.⁵⁸ Bu antlaşmayla Osmanlı’da kapitülasyonlar en yüksek zirveye ulaşmıştır. Birçok tarihçi, bu antlaşmayı İmparatorluğun ekonomisinin batmasında kritik bir dönüm noktası olarak görmektedir.

⁵⁶ Findley, a.g.s., s. 41.

⁵⁷ Çağatay, a.g.e., s. 55.

⁵⁸ Findley, a.g.s., s. 43.

1.1.4.4. Yönetim

Yönetim alanında Divân teşkilatı değiştirilerek Nezâretler, Meclisler kurulmuş ve aralarında işbölümü yapılmıştır. Böylece Batılı anlamda bir hükümet sistemine geçilmiş olmuştur. Örneğin, 1836 ve 1838 yıllarında kurulan Meclis-i Dar-ı Şura-yı Askeri ve Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliye. Bunlar, her biri bir başkan, beş üye ve bir veya iki kâtipten kurulu küçük yürütme gruplarıydı.⁵⁹ 1838’de II. Mahmut tarım, ticaret, sanayi ve bayındırlık işleri için de meclisler kurmuştur.⁶⁰ Bu dönemde kurulan Nezaretler ve Meclisler hemen sonraki dönemde reformların planlanması ve yürütülmesinde önemli rol oynamıştır. Anadolu ve Rumeli’deki ayânlarla mücadele edilmiş, valiler maaşlı hale getirilerek merkeze bağlanmıştır. Müsadere uygulaması yasaklanmış. Eskiden Divân’da görüşülmesi gelenek haline gelmiş devlet işlerinin görüşüldüğü meclisler kurulmuştur.⁶¹ III. Selim döneminde açıldığı elçilikler 1833’te bir daha kapanmamak üzere yeniden canlandırılmıştır.⁶² Modern anlamda ilk nüfus ve mülk sayımı yapılmıştır.⁶³ Yönetimle, yönetilenler arasında hızlı iletişim imkânı kurmak için resmi devlet gazetesi olarak Takvim-i Vekayi’nin çıkarılmasına başlamıştır.⁶⁴ Takvim-i Vekayi’nin memurlar tarafından okunması istenmiştir. Takvim-i Vekayi Türkçeden başka Rumca, Ermenice, Arapça, Farsça ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. Posta yolları yapılmaya girişilmiştir.⁶⁵ 1834’te posta sisteminin kurulmasıyla, Sultanın politikasının ve amaçlarının halka daha iyi anlaşılmasını sağlama aracı olarak, Takvim-i Vekayi’nin etkisi büyük ölçüde artmıştır.⁶⁶ Yurtiçi gezileri için mühür tezkeresi, yurtdışı için pasaport alınması şart koşulmuştur. II. Mahmut üst düzeydeki devlet görevlilerinin ve ulemânın huzurunda oturmalarına izin vermiştir. Bununla dini ve ırkı ne olursa olsun bütün tebaayı eşit saydığını belirtmiştir.⁶⁷

⁵⁹ Lewis, a.g.s., s. 99.

⁶⁰ Gencer, a.g.e., s. 31-32.

⁶¹ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 29.

⁶² Findley, a.g.s., s. 41.

⁶³ Çağatay, a.g.e., s. 55.

⁶⁴ Nesimi Yazıcı, Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu, **150.Yılında Tanzimat**, Ankara: 1992, s. 142.

⁶⁵ Çağatay, a.g.e., s. 55.

⁶⁶ Lewis, a.g.s., s. 96.

⁶⁷ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 29.

Osmanlı modernleşmesinde önemli bir yeri olan II. Mahmut dönemi ıslahatının ana amacı sarsılan devlet otoritesini yeniden kurmak ve merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Bu amaca ulaşmak için Batı'dan kurum ve kurallar örnek alınmıştır. Ancak bu ıslahatın Batı'da olduğu gibi meşruti bir yönetime gitme amacı yoktur. II. Mahmut ıslahatı içte ve dışta siyasi şartların son derece elverişsiz olduğu bir dönemde ortaya çıkan geniş kapsamlı bir reform programı olmuştur. Bu reform Osmanlı'nın Avrupa'ya açılma sürecini hızlandırarak, Batıyla önemli köprülerin kurulmasını sağlamıştır.

1.2. Tanzimat Devri

1.2.1. Tanzimat Fermanı

18. yüzyıldan beri İmparatorluğun iktisadi hayatını modern dünyaya ayak uyduramadığı açıkça görülmekteydi, üstelik dış iktisadi ilişkiler Avrupa ile eşitsiz mübadele sistemi üzerinde gelişmekteydi. Uluslar sorunu her yerde patlak vermekte ve imparatorluğun hayatını tehdit etmekteydi. Sırp ve Yunan ayaklanmalarının sonucu, Mısır olayı ile Osmanlı yöneticileri acil bir ıslahatın gerektiğini görmekteydi.

II. Mahmut'un ölümü ve Abdülmecit'in tahta çıkmasından sonra Londra Elçisi Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a dönerek Tanzimat için çalışmaya başlamış ve yeni padişahı Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine ikna etmişti.⁶⁸ Reşit Paşa yıllardır üzerinde çalıştığı ve kendi kaleme aldığı fermanı 3 Kasım 1839'da Gülhane parkında padişah, devlet adamları, yabancı elçiler ve halkın katıldığı bir törende okuyarak ilan etmiştir.⁶⁹ Tanzimat Fermanı Gülhane parkta halka okunduğundan dolayı Gülhane Hattı Hümayunu olarak da adlandırılmıştır.⁷⁰

⁶⁸ Lewis, a.g.s., s. 107.

⁶⁹ Ateş, a.g.e., s. 345.

⁷⁰ Ferman metni için: Bernard Camille Collas, (Çev: Teoman Tunçdoğan), **1864'TE TÜRKİYE Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni**, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2005, s. 340-346.

Tanzimat Fermanı'yla bütün tebaanın hayatı, namus ve mülkiyet güvenliği, vergi ve askerlik yükümlülüklerinin belli esaslarla bağlanarak düzenli hale getirilmesi, yargılamanın hakça ve açık yapılması, kanunların uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği, kanunların her gücün üstünde olduğu gibi ilkeler ilan edilmiştir.⁷¹ Padişah, Hatt-ı Hümayuna ve ona dayanılarak ileride yapılacak olan kanunlara saygı göstereceğine dair and içmiştir. Gülhane hattı, ilân edildikten sonra prensiplerinin belirtilmesine ve yürütülmesine geçildi. Reşit Paşa, İstanbul'da okunan hattın Rumeli'de ve Anadolu'da anlaşılmasını sağlamak için halk yanında saygı gören ulema sınıfından iki kişiyi görevlendirmiştir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunun metnindeki açıklık ve sadelik, prensiplerindeki doğruluk çekici idi. Herkes hayatına, malına ve parasına tamamen sahip olacak, kanun gibi güçlü bir koruyucusu olacaktı. Mahkemelerde küçük ve büyük, zengin ve fakir, eşit tutulacak, rüşvet, hakkın açıklanmasında tesir etmeyecekti. Böyle bir durum, Müslüman ve Hıristiyan, bütün tebaa için huzur ve güvenlik sağlamaktaydı. Bu sebepten Gülhane hattının okunması ilk anlarda memleketin içinde ve dışında sevinç ve ümitle kutlanmıştır. Fakat Gülhane hattının prensipleri kâğıt üzerinden iş haline konulmaya başlayınca her taraflardan tepkiler çekmeye başlamıştır.

Tanzimat, Osmanlı devlet yapısında ve devlet toplum ilişkilerinde yapılan düzeltmelerdir. Tanzimat, sadece hat ya da fermanlardan ibaret olmayıp bir takım önemli icraatları da içermektedir. Tanzimat programının maddeleri haklar, mal, askerlik, eğitim ve idare alanlarında Gülhane hattındaki genel prensiplere göre bir düzen kurmaktı.

1.2.1.1. Askeri Alanda Yapılan Düzenlemeler:

Tanzimat'tan önce yapılan askerlik düzeninde ocak şeklinin dışına çıkılamamıştı. Bu sebeple de askerlik bir vatan ödevi olamamıştır. Ortaçağlardaki gibi bir kariyer olmakta devam etmişti. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, ilk defa olarak tebaa için haklar ve

⁷¹ Lewis, a.g.s., s. 107.

ödevler Kabul etmiştir. Tebaanın ödevleri arasında askerlik hizmeti önemli bir yer tutmuştur.⁷²

Tanzimat Osmanlı devletinin askerlik sistemini baştanbaşa değiştirmekteydi. Ocak usulünde kariyerli askerlik kaldırılmış, yerine kur'a usulü konmuştur. Avrupa ordularının silah ve eğitim usulünden başka kuruluş kadroları da örnek alınmıştır. Piyade, süvari ve istihkâm birlikleri için Fransız talimatnameler alınmıştır. Topçu birlikleri ise Prusya subayları tarafından Prusya eğitime göre yetiştirilmeye başlanmıştır. 1844'ten itibaren yirmi yaşına varmış gençler kur'a usulü ile ve isteyenler gönüllü olarak orduya alınmaya başladılar. Memleket, askerlik bakımından bölgelere ayrıldı. Her bölgeden alınacak askerin sayısı o bölgenin genişliği ve nüfusu ile uygun bir sayıya bağlandı. Her aileden ancak bir kişinin askere alınması usulü kabul edildi. Tek çocuklu ailelerden asker alınmadı.⁷³

Tanzimat'la askeri ve teknik alanda başlayan Batılaşma hareketi siyasi ve hukuki bir şekil almış, temel kurumları bozulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu yeni bir uygarlıkla yükselen ve saldırıya geçen emperyalist Avrupa karşısında yeniden teşkilatlanma girişiminde bulunmuştur.⁷⁴

1.2.1.2. Yönetim Alanda Yapılan Düzenlemeler:

Tanzimat öncesinde memleket yönetimi çığırından çıkmış bir durumda idi. Eyaletlerde devlet otoritesine karşı sık sık isyanlar çıkması yönetim rejiminin bozukluğunu gözler önünde sermekteydi. Gülhane hattının ilânıyla başlayan Tanzimat devrinde ise, memleket yönetimi problemi daha temelli olarak ele alınmıştır. Memleketin eyaletlere bölünmesine devam edilmiştir. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köylere bölünmüştür. Eyaletlerin yönetimi valilere bırakılmıştır. Her valinin yanına, bölge kuvvetlerine komuta edecek bir muhafız ile mal işlerini

⁷² Karal, a.g.e., s. 178.

⁷³ Karal, a.g.e., s. 180.

⁷⁴ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 31.

çevirecek bir defterdar verilmiştir. Bundan başka Fransa'daki departman meclisleri örnek alınarak, bazı sancaklarda meclisler kurulmuştur.⁷⁵

1.2.1.3. İdare ve Hukuk Alanda Yapılan Düzenlemeler:

Tanzimat rejimi eski Osmanlı İmparatorluk devletinin merkezîyetçiliğini de aşan bir bürokrasi devletini gerçekleştirme yönünde programlanmıştır.⁷⁶ Tanzimat'la birlikte yapılan yeniliklerle Osmanlı hükümet yapısında yeni bir anlayış yerleşmeye başlamıştır. Kurulan yeni bakanlıklarla iş bölümü genişletilmiş, oluşturulan meclislerin çalışmaları, bakanlıklara düşen işlerin azalmasında ve daha iyi hizmet görülmesinde etkili olmuştur. Avrupa anlamda bir belediye teşkilatının ve arşivin kurulması Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. Çağdaş adliye ve hukuk sistemine bir yöneliş başlamıştır, ilk adliye ıslahatının temeli atılmıştır. Karma ticaret mahkemelerinin kurulması, Ticaret Kanunnamesinin çıkarılması ve meclis tahkikat komisyonlarının teşkiliyle daha laik bir adliye sistemine doğru harekete geçilmiştir. Ticaret Kanunnamesinin ilanı, şeriat çerçevesi dışındaki konularla uğraşan ulemadan bağımsız bir hukuk ve yargı sisteminin Osmanlı'da ilk resmi tanınmasıydı. Bunu 1851'de değiştirilmiş bir Ceza Kanunnamesi izlemiştir.⁷⁷ Tanzimat fermanındaki, kanun önünde bütün Osmanlı tebaasının eşit olduğunun ifadesi sonradan yapılacak olan daha köklü hukuk reformlarına yol hazırlayan önemli değişikliklerin biriydi.⁷⁸ Tanzimat fermanıyla Gayrimüslimlere hayat, mal ve namuslarının korunması hakkında daha önce mevcut olmayan bir güvence verilmiştir.⁷⁹ Tanzimat devrinde işkence azalmış, işkence yapanlar mevkileri ne olursa olsun cezalandırılmış, zenci köleliği kaldırılmıştır.⁸⁰ Tanzimat'ın çok önemli bir sonucu anayasalı bir düzene gidişin başlangıcını oluşturmasıdır.

⁷⁵ Karal, a.g.e., s. 191.

⁷⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 1973, s. 216.

⁷⁷ Lewis, a.g.s., s. 114.

⁷⁸ Lewis, a.g.s., s. 110.

⁷⁹ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 33.

⁸⁰ Karal, a.g.e., s. 175.

1.2.1.4. Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan Düzenlemeler:

Bu dönemde Sosyal ve kültürel alanda, çağdaşlaşmayı Batı'nın sosyal hayatını kopya etmek olarak algılayan bir yarı aydın tipi ortaya çıkmıştır. Tanzimat'la gayrimüslim tebaanın statüsünde değişme meydana gelmiş, bu sınıf İmparatorlukta önemli yer kazanmıştır. Tanzimat'ın milli eğitim alanındaki en önemli hizmeti medresenin dışındaki bütün okullarda eğitimin ana dili ile yapmasıdır. Tanzimat'ın eğitimdeki bir başarısı da 1862'den itibaren kız öğrencilerin orta eğitim görmelerini başlatılması, böylece kadınlar arasında bir meslekleşmeye doğru gidişin sağlanmasıdır.⁸¹ Üniversitenin temelleri atılmıştır. Rüştüye denen ortaokulların kurulması yavaş gitmiş,⁸² öğrenci sayısı bakımından parlak olmazsa da, yine de eğitimdeki önemli gelişimdir. Tanzimat'la pozitif bilimlerin girişi hızlanmış, sosyal bilimler büyük gelişme göstermiş, basın hayatı devreye girmiştir.⁸³

1.2.1.5. Ekonomik Alanda Yapılan Düzenlemeler:

Tanzimat'ın ekonomik alandaki sonuçları son derece olumsuz olmuştur. Osmanlı devleti Tanzimat dönemine kendisine hiçbir ekonomik kalkınma şansı bırakmayan 1838 Ticaret Antlaşması'yla girmiştir.⁸⁴ İlk İngiltere'ye ve sonra diğer Avrupa devletlerine gümrük indirimleri, vergi bağışları yapılmıştır. Bu yüzden Avrupa'nın dev sanayisi karşısında yerli sanayi daha da sönmeye başlamıştır.⁸⁵ Devlet mevcut sanayisini koruyamamış, yeni şartlara uygun bir sanayi de kuramamıştır.

Fermanın ilanında ıslahat geleneğini sürdürerek devleti eski gücüne kavuşturma, ayrıca imparatorluğun varlığını tehdit eden gelişmelere karşı Avrupa'nın güçlü devletlerinin yardımını sağlama isteği bulunmaktaydı. Ancak, Osmanlı Devleti Avrupa'nın güçlü devletlerinin yardımını sağlamaya çalışırken, bir taraftan da aynı

⁸¹ Berkes, a.g.e., s. 204.

⁸² Lewis, a.g.s., s. 113.

⁸³ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 35.

⁸⁴ 16 Ağustos 1838 tarihindeki Osmanlı-İngiltere Ticaret Antlaşmasının önemli maddeleri için bakınız: Ateş, a.g.e., s. 348-349.

⁸⁵ Fahri Belen, **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973, s. 21.

devletlerin gayrimüslim azınlıkları bahane ederek içişlerine karışmalarını önlemeyi amaçlamaktaydı.⁸⁶

Tanzimat Fermanı'nda yasama görevi yapacak süreli meclisler öngörüldüğü halde, bir takım haklar verilen ve eşitlik tanınan halkın temsilinden söz edilmez. Kanun koyucu meclislerin üyelerini halk değil, padişah kendisi tayin edecektir. Fermana bir anayasanın hazırlanacağına dair bir işarete rastlanmaz. Bunun aksına meclislerde hazırlanacak kanunların sınırlarını ve kaynağını şeriatın belirleyeceği özellikle belirtilmiştir.⁸⁷ Tanzimat Fermanı bir anayasa olmayıp, Padişah'ın kendi yetkisiyle halkın hakları arasındaki ilişkilerde değişiklikler yapılacağını vadeden şart türünden bir belgedir. Hukuken bağlayıcı ve hükümdarın yetkilerini sınırlayıcı şartlar bulunmaktadır. Hatt-ı Hümayun olarak yayınlandığı için idari iradeler türünden sayılmakta, hükümetin isteğiyle kendiliğinden yabancı devlet elçilerine beyan edildiğinden devletlerarası hukukça bir mükellefiyet taşımamaktadır.⁸⁸

1.2.2. Islahat Fermanı ve Tepkileri

Islahat Fermanı, Kırım savaşının son yıllarında hazırlanarak Paris antlaşmasının imzalanmasından altı hafta önce, yani 18 Şubat 1856'da, Bâb-ı âli'de bütün bakanlar, yüksek memurlar ve şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve cemaatlerin ileri gelenleri önünde okunarak ilan⁸⁹ edildikten sonra, Paris antlaşmasını hazırlamakta olan devletlere bildirilmiştir.

Islahat Fermanı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu gibi, Osmanlı İmparatorluğunda yapılması kararlaştırılan yeni bir düzenin prensiplerini ve genel hatlarıyla programını içine almaktadır. Islahat Fermanı, Gülhane hattındaki prensipleri yenilemesinin yanında, onlara yenilerini de ekleyerek şu yirmi maddeden oluşmaktaydı:^{90 91}

⁸⁶ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 31.

⁸⁷ Cevdet Küçük, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi" ve Tanzimat", **Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 17.

⁸⁸ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 31.

⁸⁹ Ferman metni için: Bernard Camille Collas, a.g.e., s. 347-352.

⁹⁰ Karal, a.g.e., s. 250.

⁹¹ Ateş, a.g.e., s. 352-353.

- Tebaanın can ve mal, ırz ve namus masumluluğu; kanun önünde eşitlik sağlanacak,
- Şahsın ve topluluğun tasarruf haklarına saygı gösterilecek,
- Devlet hizmetlerine ve askerlik ödevine bütün tebaa kabul edilecek,
- Bazı sınırlar içinde mezhep ve milli eğitim hürriyeti verilecek,
- Vergiler hususunda eşitlik sağlanacak,
- İltizam usulünün kaldırılarak vergi doğrudan doğruya alınacak,
- Mahkemelerde şahitlik hususunda eşitlik verilecek,
- Tebaanın mahkemeler huzurunda hüküm giymesinde sonra idam veya af hususunun padişahın hakları bulunacak,
- Mahkemeler açık olacak ve ilâmlar yayınlanacak,
- Suçlu mülklerinin müsaderesi usulü kaldırılacak,
- İşkence kaldırılacak,
- Hapishane usul ve nizamları insanlık kaidelerine daha uygun bir şekilde tutulacak,
- Karma ticaret, ceza ve cinayet davaları için karma mahkemeler kurulacak,
- Karma mahkemelerde yürütülecek haklar ve ceza kanunlarıyla mahkeme usulleri düzenlenecek,
- Müslüman olmayan toplulukların din yönünden olan imtiyazları muhafaza edilerek, diğer imtiyazları incelenecek ve değiştirilecek,
- Patrikhanelerin veya Müslüman olmayan meclislerin, bazı hallerde, hukuk davalarında sahip olacakları salâhiyetler teyit edilecek,
- Adı geçen meclisler tarafından vilâyet ve nahiye meclisleriyle Ahkâm-ı Adliye meclisinde âza bulundurulacak,
- Resmî yazılarda Hıristiyanlar için hakaret manası taşıyan tâbirler kullanılmayacak,
- Rüşvetin kaldırılacak,
- İrtikâp ve ihtilâsın kaldırılması için kanun şiddetle yürütülecektir.

Islahat Fermanı da Tanzimat Fermanı gibi anayasal bir özellik taşımaz. Daha çok Tanzimat'ta vaat edilen hususları gerçekleştirmeye yarayacak somut reformları sayar.⁹² Islahat Fermanının ilanından sonraki reformlar da Tanzimat döneminde belirttiği çizgilerde devam etmiştir. 1858'de bir Arazi Kanunnamesinin ve yeni bir Ceza Kanunnamesinin kabulü, 1860 yılında karma mahkemelerle birleştirilen ticaret mahkemelerinin yeniden düzenlenmesi, 1861 ve 1863 yıllarında hepsi Fransız kaynaklı başka ticaret ve deniz ticaret kanunnamelerinin çıkarılması hukuk reformunu bir kaç adım daha ileri götürmüştür.⁹³

Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yeni düzen ve ıslahat hareketleri her zaman güçlü tepkiler uyandırmıştır. III. Selim dönemi olsun veya II. Mahmut dönemi olsun, gerçekleştirmek istenen reform hareketleri yüzünden isyanlar ve ihtilâllar çıkmıştır, fakat o devirlerdeki reforma karşı tepki bütün İmparatorluk halkını ilgilendirmemiştir. Tanzimat döneminde kendinden önce yapılmış olan yenilik hareketlerinin bir tekrarı olmadığı ve yeni prensipler getirdiği için, bütün İmparatorlukta genel bir ilgi uyandırmıştır. Bütün İmparatorluk halkı, hatta yabancı devletler, bu prensiplerin yürürlüğü karşısında Tanzimat'ın lehinde veya aleyhinde çeşitli tavırlar almıştır.⁹⁴ Batılaşma çalışmalarına karşı çıkanlar sadece Müslüman tebaadan geri düşünceli olanlardır, Hıristiyan tebaa ve yabancı devletlerarasında Batılaşmaya karşı düşmanca tepkiler olmamıştır.

Tanzimat döneminin siyasal sonuçları olarak, o dönemde İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu önemli iç ve dış sorunların çözümlenmesinde olumlu rol oynamıştır. Mısır meselesi halledilmiştir, Hünkâr İskeleyi Antlaşması hukuken ortadan kaldırılarak Boğazların kapalılığı kabul ettirilmiştir. Kırım savaşında Avrupa'nın ittifakının sağlanmasında, 1856 yılındaki Paris Antlaşması'yla devletin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanmasında da etkili olmuştur. Ancak, İmparatorlukta gayrimüslim azınlığın durmak bilmeyen isteklerini dindirmek, Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla ilan edilen Islahat Fermanı, asil amacının tam tersine

⁹² Küçük, a.g.e., s. 18.

⁹³ Lewis, a.g.s., s. 118.

⁹⁴ Karal, a.g.e., s. 185.

Osmanlı Hıristiyan tebaanın milliyetçilik ve laikleşmek isteklerinin güçlenmesi ve Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğuna müdahalesini daha kolaylaştırma sonucu vermiştir. 1839 Fermanı Müslüman halka bir anayasa vermediği halde, 1856 Fermanı genel olarak gayri Müslim milletlerin anayasal gelişmelerin başlangıcı ve milli bağımsızlık isteklerinin bir manifestosu olmuştur.⁹⁵

1.2.3. I. Meşrutiyet Anayasası

Birinci Meşrutiyet'in amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut sınırları içinde varlığını koruyup devam ettirmesini sağlamaktır. Bunun için benimsenmiş prensipleri de, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün tebaanın müşterek bir vatan kavramı ile eşit siyasi haklar ve Osmanlı hanedanının temsil ettiği devlet yönetimine parlamenter bir sistem çerçevesinde katılmasını gerçekleştirmektir.⁹⁶

I. Meşrutiyet Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabaları ve yeni padişah II. Abdülhamit'in önceden verdiği söze sadık kalarak 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'yi ilan ettirmesiyle yürürlüğe girmiştir. Kanun-ı Esasî üyeleri, padişah tarafından seçilip atanan, 28 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.⁹⁷ Cemiyet-i Mahsusa adındaki bu kurulun, daha önceden hazırlanmış bir takım tasarlardan da yararlanarak oluşturduğu tasarı, Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vükela tarafından bazı noktalardan değişikliğe tabi tutulduktan sonra, padişah tarafından kabul ve ilan edilmiştir.

İlan edilen Kanun-ı Esasi Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından hazırlanmıştı, ancak Mithat Paşa Anayasa metnini hazırlanması sırasında bütün çapalarına rağmen padişah Kanun-ı Esasiye, istediği kişiyi yurt dışına sürgüne gönderebilme hakkını kendisine tanıyan bir madde koydurmasını önleyememiştir. 113.maddede yer alan bu hüküm anayasanın ruhuna uymamakta, kişisel hakları geri götürmekteydi.

⁹⁵ Berkes, a.g.e., s. 213.

⁹⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. 8, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, sayfa 241.

⁹⁷ Belen, a.g.e., s. 23.

20 Mart 1877 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan, biri Ayan diğeri Mebusan olmak üzere iki meclisten oluşmaktaydı. Ayan üyeleri Padişah tarafından atanıyordu, mebuslar ise halk tarafından seçilmekteydi. 120 kadar mebus ve 40 kadar Ayan üyesinden oluşan Meclis-i Mebusan'ın birinci devri çalışmaları 28 Haziran 1877'ye kadar devam etmiştir. Çalışmalarında basın özgürlüğü doğrultusunda kararlar alınmıştır. Meclis-i Mebusan'ın ikinci dönem çalışmaları 13 Aralık 1877'de başlamış ve Padişah II. Abdülhamit tarafından kapatıldığı 14 Şubat 1878 tarihine kadar sürmüştür.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin mutlakiyet yönetiminden meşrutiyet yönetimine geçişi siyasal açıdan büyük bir yenilik ve demokrasideki çok önemli bir aşama idi. Bütün hak ve yetkilerin padişahın elinde olmasına karşılık, Türk-İslâm tarihinin ilk anayasası hazırlanarak yürürlüğe konmuş, ülke sorunları kurulmuş olan ilk genel mecliste tartışılmıştır. Ancak bu ilk meşrutiyet deneyi çok kısa ömürlü olmuştur. Çünkü Meşrutiyet taraftarlarından Meşrutiyet'e karşı olanlar daha fazladır. Hatta başta bulunan Padişah bile Meşrutiyete inanmamış, sadece tahta çıkabilmek için meşrutiyet ilanına söz vermiştir. Padişah çevresinde şeyhülislamdan başlayarak yüksek makamdaki paşalar, devlet erkânları ve askeri zümresinin çoğunluğu da Meşrutiyetin denetiminden korkmuşlardı ve karşıydılar.

Yıllardır Osmanlı İmparatorluğu'na ıslahat için baskı yapan büyük devletler de, Meşrutiyetin ilanı ile İmparatorlukta gayrimüslim azınlıkların temsil edildiği bir meclisin ortaya çıkması, onları gayrimüslimlerin haklarına savunmasını araç olarak kullanarak Osmanlı içişlerine müdahale edeceğini önleyeceğinden, Batılı ülkeler Meşrutiyet'e iyi gözle bakmamaktaydılar. Halkın büyük çoğunluğunun da meşrutiyetin ne olduğundan haberleri yoktu. Böylece meşrutiyet yönetimi gerek içte, gerekse dışta bütün güçlerin düşmanlığı ile karşılaşmıştı. Ayrıca ortada hiçbir siyasi partinin olmaması da meşrutiyet anayasasının devam edememesinde etkin rol oynamaktaydı.

⁹⁸ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 38.

1.2.4. II. Meşrutiyet

Padişah II. Abdülhamit'in I. Meşrutiyet'i kaldırdıktan sonra devam eden mutlakiyet yönetimi Meşrutiyet yönetimini savunan İttihat ve Terakki fırkasının kurulup güçlenmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde meşrutiyet taraftarlar daha çok Avrupa'da faaliyette bulunmuştur. Sonuçta devlet içindeki çeşitli bölgelerde baş gösteren ayaklanmalar, dış müdahaleler, memur ve subayların maaşlarının düzenli ödenmemesi gibi faktörlerin yarattığı hoşnutsuz ortamda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve bu cemiyete bağlı olan genç subayların baskısı altında II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyeti tekrardan ilan etmeye mecbur kalmıştır. Meşrutiyet'in ilanı bütün ülkede sevinçle karşılanmıştır.⁹⁹

II. Meşrutiyet döneminde Kanun-ı Esasi'de bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle padişahın yetkilerine önemli sayılabilecek sınırlamalar getirilmiştir. Padişahın yurt dışına sürgün etme yetkisinin kaldırılması, hükümet üyelerinin sadrazam tarafından seçilmesi ve üyelerin padişaha karşı değil meclise karşı sorumlu olmaları, antlaşmaların meclis tarafından onaylanması bu sınırlamalardan bazılarıdır.

İlk siyasi partiler de bu dönemde kurulmuş ve faaliyete geçmişlerdir. Bunların başlıcaları 1908-1918 yılları arasında kesintilerle devlet yönetimini elde tutmuş olan İttihat ve Terakki Partisi, onun rakibi olan 1911'deki Hürriyet ve İtilaf Partisi ve 1908'de kurulan Liberal Parti'dir. II. Meşrutiyet döneminde, sansürün kaldırılarak basına serbestlik tanınması, hür basın ve siyasi partilerin varlığıyla özgürlükçe ve çoğulcu demokratik parlamenter sisteme geçişin ilk denemeleri yaşanmıştır. Osmanlı imparatorluğu çöküş sürecinde yukarıda bahsettiğimiz tedbirlerle yok olma tehlikesiyle mücadele ederken, dışarıda da şu gelişmeler yaşanmaktadır.

⁹⁹ Findley, a.g.s., s. 194.

1.3. Çöküşün Dış Cephesi

1.3.1. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı

Napolyon'un Mısırı işgalinde Rusya ve İngiltere Osmanlı'ya yardım etmişti. Bu olayın çözüme ulaşmasından sonra, Ruslar savaş zamanında yerleşmelerine izin verilen Ege'deki yedi adadan çıkmak istemediler. Aksine Boğazlardan geçtiği gemilerle buraya asker göndermekteydi.¹⁰⁰ Ruslar Balkan milletlerini Osmanlı'ya karşı kışkırtmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin içteki mücadelelerle zayıflatmak ve bölgede kendi siyaseti doğrultusunda bir statü meydana getirmeyi amaçlamaktaydı. 1804 yılında Sırp isyan etmiş, Eflak ve Boğdan Beyleri'nin de isyan edeceğini anlayan Osmanlı bunları görevden almıştır. Aynı zamanda 1798 ve 1805 antlaşmalarına dayanarak Boğazlardan geçen Rus gemilerine Boğazları kapatmıştır.¹⁰¹ Bunlarla da Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini kaldırmaya çalışmıştır. Rusya Küçük Kaynarca'da aldığı haklara dayanarak Eflak ve Boğdan Beylerinin göreve iadesini ve Boğazların açılmasını istemiştir. Bu arada Napolyon Rusya-İngiltere-Prusya ile savaşa devam etmekteydi. O yüzden Napolyon, Rusya'ya güneyden de tehdit etmek üzere, Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaşa kışkırtmaktaydı. Rusya'nın müttefiki olan İngiltere ise Rusya'yı desteklemekteydi ve Rusya'nın isteklerinin kabul edilmesini istemiş, aksi takdirde İngiltere donanmasının Çanakkale Boğazı'na gireceğini bildirmiştir. Böylelikle Osmanlı iki ateş arasında kalmış ve daha büyük tehlike olarak gördüğü Rusya ve İngiltere isteklerini kabul etmiştir. Ne var ki Rus Çarı I. Aleksandr isteklerinin kabul edilmesiyle yetinmeyip, Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ortamdan ve Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız olmasından yararlanarak, Rusya'nın güneye inme emellerini gerçekleştirmek üzere, Ekim 1806'da savaş ilanına bile gerek duymadan 60000 kişilik bir ordusunu Osmanlı topraklarına sokarak Eflak-Boğdan'ı işgal etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 22 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ Uçarol, a.g.e., s. 97.

¹⁰¹ Uçarol, a.g.e., s. 97.

¹⁰² Uçarol, a.g.e., s. 98.

Aynı anda Rusya Fransa ile de savaştığından doğal olarak Osmanlı, Fransa ile müttefik olmuştur. Rusya'nın müttefiki olan İngiltere, Rusya'nın aynı zamanda iki cephede savaşta bulunmasının Fransa'nın işine yaradığından, hoş karşılamadığını bildirerek, Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesini istemiştir. Bu öneri Babıâli tarafından reddedilince, bir İngiliz filosu, 19 Şubat 1807'de Çanakkale Boğazından Marmara'ya girerek İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa bir düşman filosu başkent önüne gelerek şehre tehdit etmekteydi. Bu durum içinde Osmanlı ve İngiltere arasında görüşmeler başlamış, İngiltere Osmanlı'nın Rusya ile savaşı bırakmasını, Fransa ile ilişkilerini kesmesini, Fransız elçisinin sınır dışı edilmesini, Rusya ve İngiltere ile bir ittifak anlaşması yapmasını istemiştir. Ancak, halkın başkenti savunmak için yaptığı girişim ve devlet adamları üzerine kurduğu baskı sonucunda İngiliz istekleri reddedilmiştir. Bunu üzerine, İngiltere boğazlarda yapacak bir işi kalmadığını anlayınca buradan çekilmeye karar vermiştir. İngiliz Donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçerken Osmanlı birkaç İngiliz gemisini batırmıştır. İngiltere buna karşılık Mısır'a saldırmış ama Mehmet Ali Paşa tarafından püskürtülmüştür.¹⁰³ 1807'de savaş devam ederken Napolyon Tilsit'te Rus Çarı ile görüşerek ateşkes imzalamıştır. 1809'da Napolyon Rus Çarı ile Erfurt'ta tekrar görüşerek Osmanlıyı paylaşmayı teklif etmiştir. Bu ikiyüzlü siyaset karşısında İngiltere de Osmanlı ile anlaşmıştır. Yapılan Kale-i Sultaniye Antlaşması¹⁰⁴ ile boğazlar geçişe kapatılmıştır. Artık hiçbir savaş gemisi boğazlardan geçemeyecektir. 1812'ye doğru Napolyon'un Ruslarla olan yakınlaşması son bulmuş ve savaş yeniden başlamıştır. Bu arada Ruslar Osmanlı topraklarında ilerlemekteydi. Ruslar Besarabya'yı, Eflak-Boğdan'ı ve kuzey Bulgaristan'ı ele geçirmişlerdi. Bir aralık Osmanlı kuvvetleri Rusları geri atarak Tuna'yı geçtilerse de kesin sonuç alamamıştır ve 1811 yılının sonlarına doğru bir barış yapılmasını istemeye başlamıştır. Fransa Osmanlı'nın da savaşa devam etmesini istemiş ancak Fransa'ya güvenemeyen Osmanlı Devleti Rusya ile Bükreş Antlaşmasını imzalayarak savaşı sona erdirmiştir.

16 Mayıs 1812 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rusya, Eflak ve Boğdan'dan çekilecek, Anadolu'daki Rusya işgal ettiği yerler Osmanlı Devleti'ne geri

¹⁰³ Uçarol, a.g.e., s. 99.

¹⁰⁴ Uçarol, a.g.e., s. 102.

verilecek, Besarabya bölgesini ise Ruslara bırakılacaktı. Osmanlılar Bosna ve Eflak'dan 2 yıl vergi almayacak, Sırlar iç işlerinde serbest kalacaktı. Tuna nehrinde hem Osmanlı hem de Rus gemileri serbestçe dolaşabilecekti. Prut ve Tuna nehirlerinin sol sahilleri iki ülke arasında sınır kabul edilecekti.¹⁰⁵ Böylece Bükreş Antlaşmasının yapılması ile 1806'dan beri sürmekte olan savaş son bulmuştur. Osmanlı Devleti savaş ile doğrudan ilgili olmayan Sırlara iç yönetimlerinde özerklik vermekle onların siyasi varlığını tanımış, bu ise, Balkanlarda ve geniş anlamda İmparatorluk bünyesinde başlamış olan ulusçuluk akımının genişlemesine neden olmuştur. Bu Antlaşmayla Osmanlı'da Milliyetçilik hareketleri ilk defa başarıya ulaşmıştır.

1.3.2. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yerine kurulan “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” isimli yeni ordu henüz savaşa hazır değilken ve Navarin'de donanmasını kaybetmiş bir durumda Rusya ile savaşa girmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁶ Mehmet Ali Paşa da 12000 asker vaad ettiği halde, sözünde durmamıştı. Fransa ve İngiltere ile siyasi münasebetlerinin kesilmiş durumda olması, bu iki devletten de herhangi bir yardım almayı imkânsız hale getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu elverişsiz şartları karşısında Rusya savaşı kazanacak bir durum sağlamış bulunmaktaydı. Savaş Rusların saldırısı ile başlamış ve daima onların çıkarına uygun olarak gelişmiştir. Ruslar 1828'de yaptıkları saldırılar sonucu Tuna mansabında kuvvetli bir kale olan İsakçı'dan başka Tulçı, Maçın, İbrail ve Hırşova kalelerini de almaya muvaffak olmuşlardır.¹⁰⁷ 1829'da Ruslar, Osmanlı ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmış ve Silistre, daha sonra da Edirne'yi ele geçirmiştir. Rumeli'de durum kötüye giderken Anadolu'nun doğusunda da Kars, Ahıska, Anapa ve Erzurum da düşman eline düşmüştür.¹⁰⁸ Anadolu ve İstanbul iki istikametten tehdit altına girmiş bulunmaktaydı. Nihayetinde Osmanlı Devleti savaşa olan ümitlerini kaybettiği için barış istemek zorunda kalmıştır.

¹⁰⁵ Uçarol, a.g.e., s. 104.

¹⁰⁶ Ateş, a.g.e., s. 319.

¹⁰⁷ Karal, a.g.e., s. 120.

¹⁰⁸ Karal, a.g.e., s. 120.

Avrupa devletleri Rusya'nın başarısından, İstanbul'a yaklaşmasından son derece tedirgin olmuşlardı. Bu devletler II. Mahmut'a barış yapması için baskı yapmaya başladılar, sonuçta 14 Eylül 1829'da Prusya elçisinin aracılığıyla Edirne Barış Antlaşması yapılmıştır. Edirne Antlaşması'na göre,

- Prut nehri yine sınır olarak kalacak, fakat Ruslar Tuna'nın muhtelif kollarının Karadeniz'e dökülmeden önce oluşturduğu adaları alacaklardı,
- Osmanlı Sırbistan'a özerklik tanıyacak,
- Başknez Miloş özerk Sırbistan'ın irsi prensi olacak,
- Eflak ve Boğdan'a yeni haklar tanınacak, bu iki eyalette Türk askerleri bulunmayacak, kaleler yıktırılacak,
- Doğuda Anapa, Poti, Ahıska, Ahikelek kaleleri Ruslara bırakılacak,
- Rus ticaretine çeşitli kolaylıklar sağlanacak,
- Rus ticaret gemilerine Boğazlardan geçiş hakkı tanınacak,
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya on bölümde ödenmek üzere on bir buçuk milyon duka altını tazminat olarak ödemeyi yüklenmekte idi.¹⁰⁹
- Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1826'da Yunanistan probleminin çözülmesi hususunda İngiltere ile Rusya arasında imzalanan Sen-Petersburg Protokolünü tanımayı kabul edecektir.^{110 111}

Edirne Barış Antlaşması Osmanlı Devletinin Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra imzaladığı en ağır antlaşmadır. Her ne kadar büyük toprak kaybı olmamışsa da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Osmanlı egemenliği altındaki Türk olmayan başka ırkları da olumsuz yönden etkilemiştir. Ayrıca Osmanlı kabul etmek zorunda kaldığı tazminat Osmanlı ekonomisini sarsacak kadar ağırdır.¹¹² Bundan böyle Osmanlı İmparatorluğunun devamı kendi kuvvetlerinden çok devletlerarasındaki muvazene prensibinin yürürlük değerine bağlı kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, dışarıdan

¹⁰⁹ Karal, a.g.e., s. 121.

¹¹⁰ Karal, a.g.e., s. 121.

¹¹¹ Ateş, a.g.e., s. 320.

¹¹² Ateş, a.g.e., s. 320.

kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı, yanına bir büyük devleti almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya, dağılma ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır.

1.3.3. 1853-1856 Kırım Savaşı

Kırım savaşının temel nedeni Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emelleri ve Akdeniz politikasıdır. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi Rusya'ya Boğazları anlaşma yoluyla kendi savaş gemilerine açtırmanın olanaksızlığını göstermekteydi. Bu yüzden bu işi savaş yoluyla gerçekleştirmeye karar vermişti.¹¹³ 1853'te Rusya, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını İngiltere'ye resmen teklif etti. Fakat İngiltere böyle bir teklife yanaşmamıştı.¹¹⁴ Bu yüzden Rus Çarı I. Nikola bu meseleni tek başına halletmek için harekete geçmişti.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat-ı Hayriye ile ekonomik ve sosyal düzeni iyileştirmeye ve özellikle Fransız subaylarının nezaretinde ordusunu kuvvetlendirmeye başlaması Rusya'nın emellerine ters düştüğünden Rusya Babıâli'ye sert notalar vermeye başlamıştı. Bir yandan Kudüs ve Ortodoks kilisesinin imtiyazları konusundaki isteklerinin kabulünü, öte yandan Osmanlı Ortodoks tebaası üzerinde Rus himayesi kurulmasını istemekteydi.¹¹⁵ Babıâli, İngiltere ve Fransa'nın yardımlarına ve verdikleri teminata güvenerek bütün Rus isteklerini reddetmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu notaları reddetmesi üzerine Rusya, Osmanlı Devleti ile siyasi ilişkileri keserek aynı gün Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir. Bunun üzere Osmanlı Devleti Rusya'ya 4 Ekim 1853'te savaş açmıştır.

30 Kasım 1853'te Sinop'ta Osmanlı donanmasının bombardıman edilmesi ve Doğu'da yaşanan Ahıska bozgunu ve Başgedikler'deki yenilginin ardından Kafkasya ve Karadeniz limanları Rus kontrolüne geçmiştir. Bunun üzerine Rusya'nın Doğu Akdeniz üzerinde etkin bir konuma gelmesine karşı olan İngiltere ve Fransa'nın donanmasına ait

¹¹³ Ateş, a.g.e., s. 356.

¹¹⁴ Bilal N.Şimşir, "Kırım Savaşı Arifesinde Mustafa Reşit Paşa'nın Yazışmaları", **Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 78.

¹¹⁵ Şimşir, a.g.e., s. 79.

gemiler Babiâli'nin gösterdiği lüzum üzerine 3 Ocak 1854'te Karadeniz' açılmışlar ve Petersburg'daki Fransız elçisi meselenin barış yoluyla çözülmesi için arabuluculuk edebileceğini açıklamıştır. Fransa İmparatoru III. Napolyon da Çar I. Nikola'ya bir mektup yazarak Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı, İngiltere ve Fransa'nın da Karadeniz'i tahliye etmek şartıyla Osmanlı-Rus barış müzakerelerinin başlamasını teklif etmiştir. Bu teklifin reddedilmesi üzerine İngiltere ve Fransa, sonradan dâhil olan Sardunya Krallığı ile birlikte Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Rusya ile müttefikler arasında savaş yapılan alanlar, Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli ve Anadolu kıyılarından başka, Kırım ve Baltık olmuştur.

1854-1856 Kırım savaşı Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanmış ve yapılacak barışı hazırlamak üzere, 1856 Şubat ayında Paris Kongresi toplanmıştır. Kongrenin bir aydan fazla süren çalışmaları sonunda, 30 Mart 1856'da, Paris Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁶ Bu Antlaşma maddelerine göre,

- Osmanlı Devleti bir Avrupa Devleti sayılacak,
- Toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin garantisi altında olacak ve Avrupa devletleri hukukundan yararlanacak,
- Karadeniz tarafsız hale getirilecek ve sadece ticaret gemilerine açık tutulacak,
- Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayacak,
- Alınan topraklar taraflara geri verilecek,
- Rusya ve Osmanlı Devleti Karadeniz'de savaş gemisi ve tersane bulunduramayacaktır.

Bu antlaşma ile İngiltere ve Fransa Akdeniz'de güvenliklerini sağlamışlardır. Paris Kongresinin en önemli yanı ise Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa devletler topluluğunun bir parçası sayılması ve toprak bütünlüğü ile egemenliğinin Avrupa devletlerinin ortak güvencisi altında alınmasıdır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün Avrupa devletlerinin ortak garantisi altında olmasının pek bir

¹¹⁶ Paris Antlaşması tam metni için: Bernard Camille Collas, a.g.e., s. 359-375.

anlamı olmadığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu savaştan hiç toprak kaybetmeden ve kâğıt üzerinde Avrupa diplomatik sistemine kabul edilerek çıkmış, ama sonuçta egemenliği daha da zayıflamıştır.¹¹⁷ Paris antlaşmasıyla ayrıca, Boğazların kapalılığını öngören 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi doğrulanmakta, Karadeniz askeri etkinlik ve üslerden arındırılarak silâhsız duruma getirilmektedir.¹¹⁸

1.3.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

Osmanlı'ya bağlı Sırbistan ve Karadağ bölgelerinde, 1875'te ayaklanmalar çıkmış ve Osmanlı bunlara müdahalede bulunmuştur. Rusya, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile mütarekeye razı olmakla gösterdiği iyi niyete rağmen, Bulgaristan'da meydana gelen olayları bahane ederek işe karışmak gerektiğini diğer devletlere bildirmiştir. Bunun üzerine Balkan sorunlarını çözmek amacıyla İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa ve Prusya 22 Aralık 1876'da İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Ancak, konferansta alınan kararlar yararına olmadığından Osmanlı Devleti'nce kabul edilmemiştir. Rusya'nın Karadağ ve Bosna-Herkes'teki kışkırtıcı davranışları da bu dönemde devam etmekteydi. 31 Mart 1877'de büyük devletler, Londra Protokol'ü diye bilinen bir metini kesin uyarı olarak Babiâli'ye bildirmiştir. Buna göre, Balkan eyaletlerinde Hıristiyan halk lehine yapılacak ıslahata karşılık Osmanlı sınırları garanti edilmekteydi. Bu arada Rusya, Karadağ prensliğiyle ilgili bazı önerilerin kabulünü istemiştir. Osmanlı Devletinin gerek protokolü ve gerekse önerileri reddetmesi üzerine Rusya, 24 Nisan 1877'de savaş ilan ederek Balkan ve Kafkas cephelerinden harekâta başlamıştır.

Savaş başlayınca Ruslar bir hamlede Tuna'yı aşmışlar ve birkaç hafta sonra Balkandaki stratejik Şıpka geçidini zapt etmişlerdir. Balkan cephesinde Ruslar savaşı hızlı sürdürerek Yeşilköy'e kadar gelmiştir ve İstanbul'u hedeflemekteydiler. Kafkas cephesinde ise Osmanlı güçleri Kars'ta kahramanca direnmişlerdir, doğuda Rusların

¹¹⁷ Findley, a.g.s., s. 83.

¹¹⁸ Ateş, a.g.e., s. 364-365.

başarısı, Balkanlara göre sınırlı olmuştur, ama savaş yine de büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır.¹¹⁹

İşler kötüleşince Osmanlı hükümeti, büyük devletlerden barış için aracı olmalarını istemiştir, fakat onlardan bir olumlu yanıt alamayınca, Rus Çarı'na Abdülhamit bizzat telgraf çekerek barış istemiştir. Osmanlı temsilcileri bir süre bekletildikten sonra, 31 Ocak 1878'de Edirne'de ateşkes imzalanmıştır. 1839'dan bu yana karşılaşılan en kötü askeri durumu yaşayan Osmanlı, Mart 1878'de barış şartlarını içeren Ayastefanos Antlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.¹²⁰ Ayastefanos Barışı ile kesinleşme yoluna giren bu şartlara göre,

- Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsız olacak,
- Osmanlı egemenliği altında Tuna'dan Ege denizine uzanan, Makedonya'nın büyük bir bölümünü içeren ve Osmanlı Rumeli topraklarını ikiye bölünerek özerk bir Bulgar prensliği kurulacak,
- Burada Rus ordusu iki yıl daha kalacak,
- Bulgaristan'da Osmanlı askeri olmayacak,
- Bosna-Hersek'in Avusturya'ya, Besarabya, Kars, Ardahan, Batum, Doğu Beyazıt'ın Rusya'ya, Dobruca'nın Romanya'ya verilecek,
- Osmanlı Devleti 400 milyon ruble savaş tazminatı ödeyecektir.

Bunların yanı sıra antlaşmada Girit, Tesalya, Arnavutluk, Doğu Anadolu'da ıslahat yapılmasını öngören hükümler de bulunmaktaydı.¹²¹ Bu şartlar ortaya çıkınca, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri tepki göstermeye başlamışlardır, çünkü bu Antlaşma Avrupa'nın kuvvetler dengesini bozan bir davranıştı. Bunun üzerine Alman şansölyesi Otto von Bismarck, bütün Doğu Sorunu'nu görüşmek üzere Berlin'de bir kongre toplanmasını önermiştir.¹²²

¹¹⁹ Findley, a.g.s., s. 84.

¹²⁰ Findley, a.g.s., s. 85.

¹²¹ Kunt ve diğerleri, a.g.e., s. 163.

¹²² Ateş, a.g.e., s. 420.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Asya kısmını Rusya'ya karşı korumanın karşılığı olarak kendisine Kıbrıs yönetiminin devredilmesini istemiştir. Eğer Osmanlı hükümeti bunu kabul ederse Berlin Kongresinde Osmanlı çıkarlarını savunacağını garanti etmiştir, aksi takdirde savunmayacağını belirtmiştir, hatta Kıbrıs'ı zorla işgal etme tehdidinde bulunmuştur. İngiltere karşısında Osmanlı bunu kabul etmeye mecbur kalmıştır, ama bu yine de, Berlin Kongresi'nde Yunan topraklarının genişletilmesine, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya verilmesine, Rum ve Ermeni ıslahatı konularının ortaya atılmasına engel olamamıştır.¹²³

Berlin Kongresi ile Makedonya Osmanlı'ya iade edilmiş, Osmanlı Makedonya'da ıslahat yapmayı kabul etmiştir.¹²⁴ Ayastefanos'ta kurulmaya kalkışılan Bulgaristan Prenslığının kalan toprakları da ikiye bölünerek balkanların kuzeyinde Osmanlı Devletine bağlı, vergi veren bir Bulgar Prenslığı, güneyinde içişlerinde serbest, başında Hıristiyan bir vali bulunan Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştur. Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsız olmuşlardır. Bosna-Hersek Avusturya işgal ve yönetimine, Yenipazar sancağı da yine Avusturya işgaline verilmiştir.¹²⁵ Sırbistan Niş'i, Karadağ Antivari'yi, Romanya Dobruca'yı, Rusya Besarabya, Kars, Ardahan, Batum'u, İran Hotur'u almıştır.¹²⁶ 1881'de Yunanistan'ın Tesalya'yı, Fransa'nın Tunus'u alması Kongre sırasındaki karar veya kulisteki pazarlıkların sonucudur.^{127 128} Ayrıca, Osmanlı'nın doğudaki üç sancağı Ruslara verildiği gibi Doğu vilayetlerinde Ermeniler lehine ıslahat yapılması ve Ermenilerin Kürtler karşısında güvenliği sağlanması kabul edilmiştir. Böylece 287000 kilometre toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Rusya'ya 800 milyon frank savaş tazminatı vermeye mecbur kalmıştır, ancak Boğazların emniyeti Osmanlı'na bırakılmıştır.¹²⁹

¹²³ Kunt ve diğerleri, a.g.e., s. 163.

¹²⁴ Belen, a.g.e., s. 26.

¹²⁵ Findley, a.g.s., s. 85.

¹²⁶ Findley, a.g.s., s. 85.

¹²⁷ Kunt ve diğerleri, a.g.e., s. 163.

¹²⁸ Ateş, a.g.e., s. 421-422.

¹²⁹ Belen, a.g.e., s. 26.

Paris Kongresinde Osmanlı-Hıristiyan halklarını kayırma ve Osmanlı Devletini ayakta tutma çabası içinde görünen Avrupa, Berlin Kongresiyle hiç bir şeye aldırmadan Osmanlı'nı paylaşma çabasına girmiştir.

1.3.5. Trablusgarp Savaşı

Trablusgarp Savaşı'nın önemli nedenlerinden biri İtalya'nın sömürgecilik politikası ve Osmanlı İmparatorluğunun son derecede zayıf olmasıdır. 1911 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasi durumu çok bozuktu. İmparatorluk içinde, Kıbrıslı Derviş Vahdettin'in meydana getirdiği olay ve onun Rumeli'den gelen birliklerce bastırılması; II. Abdülhamit'in tahtan indirilip yerine V. Mehmet'in getirilmesi; Adana'da Ermenilerin, Suriye'de Dürzîlerin, 1910 Nisan'da Arnavutların başlattıkları ayaklanmalar ve 1911'de Yemen'de İmam Yahya'nın ayaklanmaları; Balkan milletlerinin özellikle Rusya tarafından kışkırtılmaları üzerine Osmanlı'ya karşı hareketlerin yoğunlaşması imparatorluğu yeterince zayıflatmıştı. Dış politikada da durum kötüydü. İtalya, Habeşistan hezimetinden sonra Kuzey Afrika'da bir sömürge imparatorluğu kurmayı planlamış ve bu amaçla Trablusgarp'a ekonomik yatırımlar yapmıştır. İtalya türlü fırsatlarla, Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmek ve sonra buradan Afrika'nın içerine doğru genişlemek için gereken teşebbüslerde bulunuyordu.¹³⁰ Avusturya, Bosna Hersek'e, Rusya ise boğazlara karşılık İtalya'ya ödün vermiş, bu suretle siyasal yönden hazırlanan İtalya, Eylül 1911'de Trablusgarp ile ilgili bütün hazırlıklarını tamamlayıp savaş için bahane aramaya başlamıştı. 28 Eylül 1911'de Osmanlı'ya 24 saatlik bir ultimatoma vererek Trablusgarp'ın teslimini istedi.¹³¹ Bunun üzere Osmanlı Devleti, ertesi gün İtalya'nın istek ve iddialarını reddetmiş, ancak savaşı önlemek için daha geniş ekonomik imtiyazlar önermiş ve görüşmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Fakat İtalya, Osmanlı'nın bu ödün verici karşılığına rağmen Trablusgarp'a İtalyan çıkarmasını başlatmış ve Trablusgarp Savaşı patlak vermiştir.¹³²

¹³⁰ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, 1.Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1990, s. 69.

¹³¹ Hammer, a.g.e., s. 636.

¹³² Belen, a.g.e., s. 122-123.

Savaş sırasında İtalyan ordusunun asker sayısı 80000 kişiyi geçmişken, buna karşılık bölgede Osmanlı'nın 3500 kadar askeri bulunmaktaydı. Devlet, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde baş gösteren ayaklanmaları bastırmaya çalıştığından bu bölgeyi askeri yönden ihmal etmişti. Ayrıca bölgeyle kara bağlantısı olmaması ve İtalyan donanmasının denizdeki üstünlüğü nedeniyle oraya asker gönderememişti. Bu şartlarla bölgenin savunması az sayıdaki Türk askerleri ve yerli halka kalmıştır. Savaş başlayınca Mustafa Kemal Atatürk gibi birçok genç ve Türk subayı Trablusgarp'a koşarak bölgenin savunulmasına katılmıştır.¹³³ İki tarafın kuvvetleri arasındaki bu dengesizliğe rağmen İtalya kesin bir sonuç alamayınca üstün deniz donanmasını kullanmak için denizden harekete geçmiştir. Birçok Türk gemisini batırarak limanları bombalamış ve on iki adayı işgal etmiştir.¹³⁴ Ama bunlara rağmen yine de isteklerine ulaşamayacağını anlayınca diplomasi yoluyla kendi lehine sonuçlanmasını istemeye başlamış ve Osmanlı Devletini barışa zorlamıştır. Bu şartlar içerisinde son derece güç durumda olan Osmanlı da savaşın bitmesini istemekteydi.

Ancak Balkan Savaşları'nın başlaması üzerine, Osmanlı Devleti 15 Ekim 1912'de Ouchy (Uşi) Antlaşması ile esasen hiçbir destek sağlamadığı kuvvetlerini bölgeden çekerek Trablusgarp'ı İtalyanlara terk etmiştir.¹³⁵ Sonuç olarak Osmanlı Devleti bu savaşın sonunda Kuzey Afrika'daki son topraklarını kaybetmiş, İtalya geçici de olsa Ege Denizi'ne ve Anadolu kıyılarına yerleşmiştir. Trablusgarp Savaşı ayrıca Balkan Savaşı'nı hazırlayan sebeplerden biri olması açısından da önemlidir.

1.3.6. Balkan Savaşları

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkan devletleri arasında Osmanlı Devletine karşı birleşme denemeleri yapılmaya başlamıştır. Fakat büyük Bulgaristan'la yetinmeyen Bulgarlar İstanbul bizim diye marşlar söylemekte, Yunanlar ise kendilerini Bizans'ın mirasçısı olarak düşünmekteydiler. Sırlara gelince Adriyatik denizi ve Ege

¹³³ Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, s. 69.

¹³⁴ Findley, a.g.s., s. 206.

¹³⁵ Belen, a.g.e., s. 129.

denizine çıkmak istiyorlardı.¹³⁶ Farklı amaçlarla birbirine düşman bu Balkan devletleri arasında bir de kilise anlaşmazlığı da bulunmaktaydı. Bütün bunlara rağmen Rusya'nın çabaları ve Osmanlı Devleti'nin iç durumu nedeniyle geçici olsa da, Bulgarların 13 Mart 1912'de Sırlarla, 29 Mayıs 1912'de Yunanlılarla askeri antlaşmalar yapması mümkün olmuştu.¹³⁷ Osmanlı Devleti'nin parçalanması halinde kendinin bir pay alamama endişesinde Karadağ da Ağustos 1912'de bu anlaşmaya katılmıştır.

Bu tarihte Trablusgarp'ta İtalya ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti Rusya'nın balkanlarda savaş açmayacağı garantisine güvenerek Rumeli'de 70.000 kişilik bir kuvveti terhis etmişti.¹³⁸ Oysaki Balkan devletleri bu tarihten daha önceden savaşa karar vermişlerdi. Balkan devletlerinin 13 Ekim 1912'de verdikleri notayı kabul etmeyen Osmanlı Devleti 16 Ekim 1912'de Bulgaristan'a, 18 Ekim 1912'de Yunanistan'a savaş ilan etmiştir.

Savaşın başlıca nedeni Balkan devletlerinin dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve askeri zayıflığından ve İtalya ile savaş halinde olmasında yararlanarak Balkanlardaki son Osmanlı topraklarını ele geçirmek istemeleriydi. Osmanlı devleti Balkan Savaşı'na hazırlıksız bir şekilde girmiş, siyasi, askeri ve her bakımdan kötü durumda bulunduğu bir sırada savaşa zorlanmıştı. Devletin içteki politik bölünme ve çekişmeler, karşı karşıya bulunduğu diğer bazı sorunlar nedeniyle Balkanlarda aleyhine yapılan antlaşmalardan ve kurulan ittifaktan haberi dahi olmamıştı.

Savaş, Osmanlı orduları için tam bir başarısızlık sınavı olmuştur. Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar Osmanlı ordularını kısa sürede bozguna uğratmıştır. Bulgarlar İstanbul üzerine, Yunanlılar Selanik'e, Sırlar da Arnavutluk bölgesine doğru yürümüşlerdir. Karadağ İşkodra'yı kuşatmış, savaşın bu biçimde gelişmesi Avrupa devletlerinde büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Hiçbiri Osmanlı ordularının böylesine yenileceğini düşünmemekteydiler. Buna her zaman Balkan devletlerini destekleyen Rusya da dâhildir. Ancak Balkan devletlerinin kesin başarısını beklemediği için, savaşın

¹³⁶ Belen, a.g.e., s. 137.

¹³⁷ Belen, a.g.e., s. 137.

¹³⁸ Cemal Özkan, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, iletişim yayınları, C. 43, s. 1373.

çıkacağı gün, başka Avrupa devletleriyle birlikte, sonuç ne olursa olsun Balkan sınırlarının değişmeyeceğini bildirmiştir.¹³⁹ Oysa Osmanlı bozgunundan sonra, kasım başında bir açıklama yaparak Balkan devletlerinin aldığı toprakların silah hakkı olarak bu devletlere bırakılmasını istemiştir.

1.Balkan Savaşı sonunda Balkan devletleri arasındaki özellikle Makedonya konusunda çıkan anlaşmazlık üzere Bulgar ordusu 29 Haziran 1913'te Sırbistan ve Yunanistan'a savaş açmıştır. Fakat 31 Temmuz 1913'te mütareke istemek zorunda kalmıştır. Bu fırsattan yararlanan Osmanlı ordusu 2.Balkan savaşıyla Edirne'yi kurtarmış ve Trakya'daki bugünkü sınıra ulaşmıştır.¹⁴⁰

Balkan savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasındaki en önemli aşamalardan biridir. Uğradığı yenilgi üzerine, İmparatorluk Avrupa kıtasındaki geniş ve verimli topraklarını kaybetmiştir. Üstelik askeri onuru da çok sarsılmıştır. Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin artık yıkılacağına emin olan büyük devletler, özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya, bundan sonra kendi aralarında çeşitli gizli antlaşmalar yaparak onu paylaşmaya başlayacaklardır.

1.4. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı

1.4.1. Osmanlı'nın Savaşa Katılması

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarındaki yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etme işlerine girişirken, bir yandan da iki bloğa ayrılmış Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerinde bulunmuştur.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması, ayrıca Avusturya'nın Balkan politikası ve Bosna-Hersek'i ilhak etmiş olması Osmanlı Devlet adamlarında Üçlü İttifaka karşı bir soğukluk uyandırmıştı. Bu şartlar içinde Osmanlı Devleti ilk olarak geleneksel dostu

¹³⁹ Belen, a.g.e., s. 140.

¹⁴⁰ Findley, a.g.s., s. 206.

saydığı İngiltere'ye ittifak teşebbüsünde bulunmuştu.¹⁴¹ Fakat ittifak teklifi İngiltere tarafından reddedilmiştir. Osmanlı Devletinin sonraki ittifak teşebbüsü Fransa nezdinde olmuş, Fransa, Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşmeyeceğini söyleyerek bu ittifak teklifini de reddetmişti.¹⁴² ¹⁴³ Bu iki devletin Osmanlı'yla ittifak olmaya yanaşmamasının nedeni ise, muhtemelen çıkacak olan genel bir savaşın gündeminde Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılmasının yer alacağı ve aşırı ölçüde zayıflamış olan Osmanlı Devletini yük olarak görülmesiydi. Osmanlı Devletinin İtilaf Devletleri bloğuna katılmak için yaptığı çabalarının gerçekleşmemiş olması, siyasi yalnızlıktan kurtulmayı bir zorunluluk olarak gören Osmanlı Devletini ister istemez Almanya'nın safına yaklaştırmıştır. Bununla beraber, Üçlü İttifak bloğuna katılma teklifi ilk önce Avusturya'dan gelmiş, bu teklif üzerine Osmanlı Devleti 22 Temmuzda ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve Almanya ile ittifak görüşmelerine başlamıştır.¹⁴⁴

İttifak görüşmeleri 27 Temmuzda İstanbul'da başlamış ve 2 Ağustos 1914'de de Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır.¹⁴⁵ Böylece Osmanlı Avrupa'da mevcut iki ittifak sisteminden şüphesiz kendisini aralarına almak istemeyen itilaf devletlerine değil de Almanya'nın taraf olduğu İttifak devletleri safına katıldı ve silahlı tarafsızlıkla birlikte seferberlik ilan etmiştir.

Saraybosna olayından sonra Avrupa'da kaçınılmaz hale gelen savaş, 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açmasıyla başlamıştır. Ardından Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya, 4 Ağustos'ta da, İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle kısa zamanda bir dünya savaşına dönüşmüştür.¹⁴⁶

Fakat savaşın patlamasıyla birlikte, Türk-Alman ittifakının varlığını bilmeyen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletinin tarafsızlığını sağlamak için çaba harcadılar. Çünkü Osmanlı Devleti tarafsız olursa, İtilaf Devletleri Rusya'ya yardım edebilmek için

¹⁴¹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16.Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s. 107.

¹⁴² Armaoğlu, a.g.e., s. 108.

¹⁴³ Belen, a.g.e., s. 192.

¹⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 108.

¹⁴⁵ Belen, a.g.e., s. 193.

¹⁴⁶ Belen, a.g.e., s. 191.

Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdi. Gerçekten, Osmanlı Devleti de ittifak imzalamakla beraber, hemen savaşa girmeye taraftar olmadığı için de savaşın patlaması karşısında tarafsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devletinin tarafsızlığına özellikle Rusya önem veriyordu. Bu sebeple Müttefikler Osmanlı Devletinin savaş boyunca tarafsız kalması için bu devlet nezdinde bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Fakat Osmanlı Devletinin tarafsızlığa karşılık ileri sürdüğü isteklerin en hafifi sayılabilecek olan, kapitülasyonların kaldırılması konusunda bile kesin bir taahhüde girişmek istememişlerdir. Ege adalarının tekrar Osmanlı Devletine verilmesi gibi toprak isteklerine ise hiç yanaşmadılar. Osmanlı Devleti savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmekle beraber, Ağustosun ilk haftasından itibaren olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı Devletini savaşa katılmaya sürüklemiştir.

Bu olayların ilki, Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustosta Çanakkale'ye sığınmasıydı. Osmanlı Devletinin tarafsız devlet olarak bu gemileri silahsızlandırması ve personelini de gözaltına alması gerekirdi. Lakin Almanya buna şiddetle itiraz etmiştir. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti bu gemileri daha önce Almanya'dan satın almış olduğunu söyleyerek bu gemilere Türk bayrağı çekilmiş, tayfalara da fes giydirilmiştir. Goeben'e Yavuz ve Breslau'a da Midilli adları verilerek Osmanlı donanmasına katılmıştır.¹⁴⁷ Bu iki geminin komutanı olan Alman Amiral Souchon da Türk Donanması birinci komutanlığına atanmıştır.¹⁴⁸ Bu durum Osmanlı Devletinin savaşa katılmasında büyük rol oynamaktadır.

Öte yandan Almanya da Osmanlı Devletini savaşa girmeye zorlamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasını özellikle Avusturya istemekteydi. Çünkü Osmanlı Devleti savaşa girerse, Kafkas cephesinde bir kısım Rus kuvvetlerini üzerine çekeceğinden, Avusturya ve Almanya'nın yükü hafifleyecekti. Osmanlı Devleti bu baskılara karşı koymaya çalıştı. Bir defa, seferberlik henüz tamamlanmamıştı. İkincisi, Bulgaristan savaşa katılmadıkça ve Romanya'nın tarafsızlığı sağlanmadıkça savaşa katılmaya niyetli değildi. Bu sırada Eylül ayı gelmişti. Marne muharebeleri,

¹⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 109.

¹⁴⁸ Findley, a.g.s., s. 208.

Almanya'nın Fransa'yı 6 haftada yere serme planını suya düşürmüştü. Onun için Almanya'nın Osmanlı Devletini de savaşa sokmak için baskıları artmıştır. Almanya şimdi Rusya ile esaslı bir mücadeleye girdiğinden dolayı ve Avusturya da Rusya karşısında pek bir şey yapamadığından, Osmanlı Devletinin de Rusya'ya bir cephe açmasını istemekteydi. Şimdi Osmanlı Devleti seferberliğini de tamamladığı için, elinde savaşa katılmamak hususunda bir sebep de kalmamıştı. Fakat yeni bir bahane olarak Osmanlı Devleti mali durumunun iyi olmadığını ve borç paraya ihtiyacı olduğunu belirterek savaşa katılmamak istediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Almanya Osmanlı Devletine borç vererek Osmanlı Devleti'ni savaşa katılmaya zorlamıştır.¹⁴⁹ Böylelikle savaşa katılmamak için çok uğraşan Osmanlı Devleti kendi sonunu hazırlamış olan I. Dünya Savaşı'na dâhil olmuştur.

Alman taraftarı olan Harbiye Nazırı Enver Paşa 3 Ağustos 1914'de Türk ordusu başkomutanlık vekâletine atandı. Başta Enver Paşa olmak üzere, kabinenin bazı üyeleri de devletin savaşa girmesini istemekteydiler. Bunun sonucu olarak, Enver Paşa'nın emri ile Amiral Souchon Osmanlı donanmasını alarak 29-30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e çıkmış ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tutmuştur.^{150 151} Bundan ne padişahın ne sadrazamın haberi vardı, gerçi Osmanlı Devleti'nin Almanya safında savaşa girmesi beklense de, Enver Paşa başcılığındaki bir kaç kişinin devlet ve hükümet idaresini hiçe sayarak, savaşa girilmesi ilgili yasal karar alınmadan, kocaman bir İmparatorluğu savaşa sürükleme sorumsuzluğu ile Osmanlı fiilen savaşa girmiş oldu. Bu olay üzerine 1 Kasım'da Rusların Osmanlı'nın doğu sınırlarından taarruza geçmesi ve 3 Kasım'da da İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale Boğaz tabyalarını bombardıman etmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu da 11 Kasım 1914'te resmen savaş ilan etmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na girmiştir.

¹⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁰ Findley, a.g.s., s. 208.

¹⁵¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 110.

1.4.2. I. Dünya Savaşının Seyri

I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı Kafkas cephesi, Irak cephesi, Filistin veya Kanal cephesi, Çanakkale cephesi gibi çeşitli cephelerde savaşmıştı, zaman zaman müttefiklere yardım amacıyla da yabancı cephelere asker göndermiş bulunmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde Kafkas Cephesinde işler kötü gitmiştir, Fakat savaşın son yılında, Osmanlı Devletinin Kafkas cephesindeki durumu, diğer cephelerdekinden tam tersine gelişmekteydi. Rusya Bolşevik İhtilali'ni takiben İttifak devletleriyle 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalamış ve savaştan çekilmişti. Osmanlı devleti bu antlaşmayla doğuda Rus işgali altındaki geniş bir bölgeyi kurtarmış ve 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşından beri Rusya işgali altında bulunan Kars, Ardahan ve Batum'u geri almıştı. Osmanlı ordusu bununla da kalmayarak Kafkasya içlerine girmiş, Bakü'yü ele geçirerek Hazar denizi kıyılarına kadar ulaşmıştı. Buradan daha öteye gidilirken, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 de mütarekeyi imzalamak zorunda kalmıştır.

Ancak savaşın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti Kafkas cephesinde ilerlerken, Filistin ve Irak cephelerinde durumu kötüleşmekteydi. Filistin cephesinde İngilizler 1917 Nisanında Amman'ı ele geçirmek için harekete geçtilerse de bir şey yapamamışlardı. Bunun üzerine iyice hazırlandıktan sonra Eylül'de tekrar taarruza başlamışlardı. İngilizlerin 40.000 kişilik Türk kuvvetine karşı 200.000 kişilik bir kuvvetle yaptıkları taarruzlar sonunda, Eylül ve Ekim aylarında Amman, Beyrut ve Şam düşmüştü. Yıldırım Orduları Komutanlığına getirilmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'yu savunmak için kuvvetlerini Toros'lara çekmeye başlamıştır.¹⁵²

Osmanlı'nın Güneydeki cephelerde durumu savaşın son dönemlerinde daha belirginleşmekteydi. İngilizler, Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtmakta başarılı olmuş ve onların da desteğiyle üstünlüğü ele geçirmişti. Sina-Filistin ve Suriye üzerindeki saldırılarını Araplarla birlikte yürütürken, daha sonra Fransa ve İtalya da Suriye'ye

¹⁵² Armaoğlu, a.g.e., s. 142.

asker çıkarmışlardı. Suriye'deki Osmanlı askerlerinin çoğu şehit olmuş, kalanlar da Halep yönünde dağınmış bir halde geri çekilmeye çalışmaktaydı. Emir Faysal'ın yönetimindeki Arap kuvvetleri 1 Ekim'de Şam'ı işgal etmişti. İngilizler Suriye cephesindeki durumu lehlerine çevirdikten sonra Irak cephesine ağırlık vererek, Musul önlerine kadar ilerlemiş bulunmaktaydı. Bu durumlar Osmanlı Devleti'ni ateşkes imzalamaya zorlayan önemli sebeplerdendi.

A.B.D.'nin 1917 Nisan'da savaşa girmesiyle denge İtilaf devletleri lehine değişmiş ve savaşın son yılına geldiğinde İttifak devletlerin artık savaşı kaybedecekleri belli olmaya başlamıştı. Diğer taraftan Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de ateşkes imzalaması Osmanlı devletiyle müttefikleri arasındaki kara bağlantısını kesmişti.¹⁵³ Meriç Nehri'nin batısında bir İngiliz ordusu hareket halinde bulunmaktaydı. Trakya ve İstanbul bu ordunun istila tehdidi altındaydı. Osmanlı devletini ateşkese zorlayan çok önemli bir faktör de bu kritik durumdu.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, artık bu savaşın kaybedildiğinin açıkça görülmesi, Wilson İlkelerinin uyandırdığı ümitler¹⁵⁴, Güney cephelerindeki durumun aleyhinde gelişmesi ve Bulgaristan'ın yaptığı mütarekeden sonra İstanbul ve Boğazlar bölgesinin istila tehdidi altına girmesi gibi nedenlerle ateşkes girişimlerinde bulunmuştur. Ateşkesin Limni Adası'nın Mondros limanında İngilizlerle görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde Osmanlı devletini temsil edecek olan heyetin başkanlığına Rauf Bey bulunmaktaydı.

Mondros Ateşkes Antlaşması Rauf Bey başkanlığındaki Osmanlı heyeti ile İtilaf devletleri adına İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı Amiral Caltorphe arasında 27 Ekim'den başlayan görüşmelerin sonunda 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır. Çok ağır şartlar taşıyan ve 25 madde halinde düzenlenen ateşkes metninin önemli noktaları şöyledir:¹⁵⁵

¹⁵³ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 51.

¹⁵⁴ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 55.

¹⁵⁵ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 75.

- Düşman Çanakkale ve İstanbul boğazlarını işgal edecek,
- Osmanlı ordusu terhis edilecek, eldeki silah, cephane ve diğer gereçler düşmana teslim edilecek,
- Küçük gemiler hariç bütün donanma düşmanın gözetiminde olacak,
- Doğu cephesinde İran ve Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetleri savaştan önceki sınırlarına çekilecek,
- Güneydeki ateşkes sınırı dışındaki Osmanlı kuvvetleri İtilaf kuvvetlerine teslim olacak,
- Bütün ulaşım ve haberleşme ağı düşmanın denetimine verilecektir.

Ateşkesin en ağır maddesi, düşman ülkenin dilediği yörelerini işgal imkânı sağlayan yedinci maddesiydi. Buna göre İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun doğması halinde herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi. Yine aynı mahiyetteki 24.maddeye göre, altı vilayette karışıklık çıktığı takdirde İtilaf devletleri bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal edebileceklerdi. Bu madde İtilaf devletlerinin Doğu Anadolu bölgesinde bir Ermeni devleti kurma projelerinin bir göstergesiydi. Nitekim ateşkesin İngilizce metninde bu altı vilayetten altı Ermeni vilayeti olarak söz edilmişti.¹⁵⁶

Mondros Ateşkes Antlaşması Osmanlı İmparatorluğunun adeta kayıtsız şartsız teslim olmasını öngören bir belge şeklinde düzenlenmiştir. Bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğunu fiilen sona erdirmişti.

1.4.3. Savaş Sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu

Osmanlı Devleti açısından savaş 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla bitmiştir. Mondros Mütarekesine göre,¹⁵⁷

- Boğazlar Müttefik Devletler tarafından askeri işgal altına alınacak;

¹⁵⁶ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 56.

¹⁵⁷ Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, s. 87-88.

- Sınır muhafazası ve iç güvenlik ile görevli kuvvetler dışında diğer Osmanlı orduları terhis edilecek;
- Savaş silahları galip devletlere bırakılacak;
- Osmanlı donanması teslim edilecek;
- Osmanlı demir yollarından ve gemilerinden serbestçe faydalanılacak;
- Telsiz telgraflarla kablolar Müttefik Devletler kontrolü altında bulundurulacak;
- Kafkasya, Hicaz, Yemen, Suriye ve Irak'taki Osmanlı kuvvetleri en yakın Müttefik kumandanlığına teslim olacak;
- Bununla birlikte İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit eden herhangi bir tehlike karşısında ülkenin tüm stratejik bölgelerini işgal edebileceklerdi.¹⁵⁸

Galip devletler, Mütareke hükümlerine dayanarak 1 Kasım 1918'den itibaren Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ve daha sonra Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmişler, işgal ettiği birçok yerlerden de çıkmamak üzere, orayı kendi topraklarına katmak amacıyla işgal etmişlerdi.¹⁵⁹ Mondros Mütarekesine göre, Osmanlı ordusundaki Alman komutanlar görevlerini bırakmak zorunda oldukları için, Yıldırım orduları grubu komutanı Liman Von Sanders, görevini 7.Ordu komutanı Mustafa Kemal paşaya devretti. Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu görevinden önce Trablusgarp ve Balkan savaşlarında bulunmuş, Çanakkale cephesinde savaşmıştı.¹⁶⁰

Kasım ayı başında Yıldırım orduları grup kumandanlığı ve 7.ordunun karargâhının kaldırılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti emrine alınmıştır.¹⁶¹ İstanbul hükümeti, Samsun ve yakınlarındaki Rum köylülerinin Türklerin saldırısına uğradığı, hükümetin bu kargaşanın önüne geçmediği yönündeki bir rapordan yola çıkarak Mustafa Kemal Paşayı 9.ordu müfettişi olarak bölgeye gönderme kararı

¹⁵⁸ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, s. 1.

¹⁵⁹ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 60.

¹⁶⁰ Barış Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, 1.Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 137.

¹⁶¹ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 60.

almıştır.¹⁶² Zaten saraydan ve hükümetten umudunu kesen Mustafa Kemal Paşa, memleketin kaderini değiştirecek olan fırsatı da böylece yakalamış, 19 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak basarak Anadolu'da milli mücadeleyi başlatmıştır. Mustafa Kemal, Samsun'a gelmesinden kısa bir süre sonra, Anadolu'daki Türk kuvvetlerini teşkilatlandırarak bir ordu meydana getirmiş, bir de facto hükümet kurmuş ve yeni Türk Devletinin dış politika hedeflerini tespit etmiştir.¹⁶³

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele hareketi, sırasıyla 23 Temmuz- 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresini¹⁶⁴ ve 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresini¹⁶⁵ düzenlemiştir. Bu kongreler sırasında alınan kararlar demokratik ve milli bir devletin habercisi olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongreslerinde alınan kararlar doğrultusunda oluşturulmuş altı maddelik bir bildiri olan Misakı Milli, Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın 28 Ocak 1920 tarihli oturumunda kabul edilmiştir. Bu bildiri ile kapitülasyonlar reddedilmekte ve bugünkü Türkiye'nin teorik sınırları çizilmektedir.¹⁶⁶

16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali Meclisi Mebusanı iş yapamaz hale getirmişti. İşgalle birlikte vatanseverlerin büyük bir bölümünün tutuklanıp sürgüne gönderilmesi, kaçma fırsatı bulanların ise Anadolu'ya doğru yola koyulmuş olması bir süredir gündemde olan, meclisin merkez dışında bir şehirde toplanmasına hız kazandırmıştır. Meclisin toplanması için en uygun yer Anadolu'nun ortasında güvenli bir yerde bulunan Ankara'ydı. Nihayet, Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ile anayasasız bir anayasa düzenine girilmiştir. Bu rejim filli anayasalı bir devlet rejimidir.¹⁶⁷

1921 yılı Türkiye'nin cephelerde ve dış politikada büyük başarılar elde ettiği bir yıl olmuştur. Birinci ve İkinci İnönü savaşlarının ve Sakarya savaşının kazanılması dış

¹⁶² Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 138.

¹⁶³ Gönübol ve Sar, a.g.e., s. 5.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 100-104.

¹⁶⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 104-108.

¹⁶⁶ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 140.

¹⁶⁷ Bakınız: Yavuz Abadan ve Bahri Savcı, **Türkiyede Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış**, Ankara: 1959, s. 52.

politikada çok olumlu sonuçlar vermiştir. Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması ve Fransa ile de Ankara Antlaşması imzalanarak bu ülkeler tarafından Ankara Yönetimi resmen tanınmıştır.¹⁶⁸

Haziran 1922 ortalarında, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bir meydan savaşı yaparak, düşman kuvvetlerini hızlı ve kesin bir sonuç alacak şekilde yenilgiye uğratmak üzere taarruza geçmek kararını almış, 26 Ağustos 1922’de başlayan taarruz, 30 Ağustos günü zaferle sonuçlanmıştır. 9 Eylül 1922’de Türk askerleri İzmir’e girmiştir. Türk ordusunun kazandığı zaferlerden sonra İtilaf Devletleri’nin talebi üzerine 11 Ekim 1922’de Mudanya’da Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır.¹⁶⁹ 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmış, Sultan Vahdeddin İngiliz himayesinde ülkeyi terk etmiştir.¹⁷⁰

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde verilen karar doğrultusunda Lozan’da Türk heyeti ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya temsilcilerinin bir araya geldiği bir barış konferansı toplanmıştır. Açılış oturumu 20 Kasım 1922’de yapılan barış görüşmeleri çeşitli tarihlerde kesintiye uğrayarak ve birkaç defa yeniden toplanarak görüşmeler 24 Temmuz 1923’te barış antlaşmasının imzalanmasıyla sona emiştir.¹⁷¹ Lozan antlaşması, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluş belgesini oluşturmaktadır. Lozan antlaşmasında Misakı Milli’ye uygun kararlar alınmasından ardından, 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

¹⁶⁸ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 142.

¹⁶⁹ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 181.

¹⁷⁰ Yılmaz Çetiner, **Son Padişah Vahideddin**, İstanbul: Milliyet yayınları. 2005, s. 220.

¹⁷¹ Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, s. 163.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇİN İMPARATORLUĞU'NDAN ÇİN CUMHURİYETİ'NE DOĞRU

2.1. 19. Yüzyıldan Önceki Çin İmparatorluğu

Çin'in İmparatorluk tarihi M.Ö.221 yılında Qin Shi Huang'in (秦始皇 Çin Şi Huang) Çin topraklarındaki küçük beylikleri birleştirip tüm Çin üzerinde kontrolü elde ederek ilk imparatorluk olan Çin İmparatorluğu'nu kurmasıyla başlamıştır. Bu ilk imparatorluğun M.Ö.206 yılında kısa sürede sona ermesinin ardından Çin topraklarının yönetimi Han hanedanlığının eline geçmiştir. Bu tarihten sonra 2000 yıllık tarihe sahip Çin İmparatorluğu farklı hanedanlıklar hatta bazı dönemlerinde farklı milletler tarafından yönetilerek M.S.1644 yılında Çin egemenliğini elde eden Mançular tarafından kurulan Qing Hanedanlığı'na kadar gelmiştir.

2000 yıllık imparatorluk sürecinde Çin birbirini takip eden farklı hanedanlıklar egemenliği altında varlığını sürdürerek topraklarını zaman zaman genişletmiş ve kendilerine göre devlet sistemi, siyasi düşünceler üretmişlerdir. Çinliler yaşadıkları bölgeyi Zhong Guo (中国 Cong Go) olarak adlandırmaktadırlar. 'Zhong Guo'nun Türkçe karşılığı "Ortadaki Ülke" ya da "Merkezi Ülke"dir. Yani Çinliler ülkelerini tarihin uzun dönemleri boyunca dünyanın merkezi olarak bildikleri ve diğer medeniyetleri onların çevresindeki sıradan parçalar olarak gördükleri için kendilerini dünya merkezdeki en önemli güce sahip medeniyet olarak adlandırmışlardır. Çinlilerin dünyaya olan bu bakışını en iyi açıklayanların başında Amerikalı ünlü tarihçi John K. Fairbank gelmektedir. Fairbank Çin'in bu farklılığını "Çin diğer ulusların arasında bir ulus değil, kendi içinde ayrı bir dünyaydı." sözleri ile anlatmaktadır.¹⁷² Diğer bir ünlü

¹⁷² Michael Gasster, *China's Struggle to Modernize*, Mc Graw-Hill Publishing Company, Second Edition, 1983, s 6.

tarihçi olan Jonathan Spence ise kitabının giriş kısmında, Çin'i dünyanın en farklı kültür ve medeniyetlerinden birisi olarak tanımlamıştır.¹⁷³

Çin'in Batı dünyası ya da yabancı medeniyetler diyebileceğimiz kültürlerle olan ilişkisi zaman zaman iyi olmakla beraber bazı dönemlerde ise birbirinden tamamen kopmuştur. Çinliler kendilerinden başka tüm halklar, devletler ve medeniyetleri barbarlar olarak görmekte oldukları için barbarlarla temasa geçmenin bir anlamı olmadığını düşünürler ve gereklilik duymamaktaydılar. Avrupalılar bile 19.yüzyılda halen barbar olarak görülmekteydi. Böylece Batılılara göre dünyanın bir ucu olan uzak doğu coğrafyasının içerisinde yaşayan Çinliler kendi kültürlerini daha rahat korumuş ve özellikle Mançuların yönetimi altındaki Qing (清 Çing) Hanedanlığının son dönemlerine kadar dış dünyadan çok daha az etkilenmişlerdir.

Çin İmparatorluğu'nu yöneten Ming (明Ming) Hanedanlığı 1644 yılında Li Zi Cheng (李自成 Li Zi Çeng) liderliğindeki isyancıların Pekin'i ele geçirmeleriyle sona ermiştir. İsyanı bastırmak için görevlendirilen Ming Hanedanlığı'nın en güvendiği generali Wu San Gui (吴三桂 Vu Sen Guy) Çin'in kuzeyinde yaşayan Mançu Hanedanlığı'nın desteğine ihtiyacı olduğunu düşünmüş, Pekin'in kapılarını Mançulara açmıştır ve Mançular Pekin'e girmiş ve hâkimiyeti ele geçirmiştir. Böylelikle Mançu Hanedanlığı Çin topraklarını ele geçirmiş, Qing Yönetimi dönemi başlamıştır. Qing Hanedanlığı 1912 yılında Çin'de cumhuriyet ilan edilene kadar Çin'deki son imparatorluk olarak bölgenin hâkimi olmuştur. Bu döneme kadar ülkeyi yöneten hanedanlıklar içerisinde hiçbiri bu kadar zahmetsizce yönetimi ele geçirememiştir.

Mançuların çok şanslı oldukları bir durum ise ilk hükümdarlarının uzun süreler tahtta kalmalarıdır, İlk hükümdar Şunci, 1644-1661 yılları arasında 17 yıl hüküm sürmüştü. İkinci hükümdar Kangşi, 1661'den 1722'ye kadar 61 yıl ülkeyi yönetmiştir. Üçüncü hükümdar Yongceng 12 yıl, dördüncüsü Çianlong ise yine 60 yıl hüküm sürdü. Çin tarihinde gelmiş geçmiş hiçbir hanedanın ilk hükümdarları bu kadar uzun süreler

¹⁷³ Jonathan Spence, **The Search for Modern China**, New York: W.W Norton & Company, 1990, s. 135.

tahtta kalmamıştır. İlk dört hükümdarın 150 yıl süren hükümranlığı döneminde Çin barış, huzur ve refah içinde yaşamıştır.

İstikrarlı yönetim, Qing Hanedanlığı'nın Çin'de kök salmasını sağlamıştır. Güçlü hâkimiyetinin aksine Mançular Çin kültürünü değiştirme girişiminde bulunmamış, Çinli gibi görünmeye, Çin'e uyum sağlamaya da çalışmışlardır. Çin kültürünü benimsemek konusunda büyük eğilim göstermişlerdir.

Qing Hanedanlığının ilk yıllarında başlayan refah ve zengin yaşam, 18. yüzyıldan itibaren yerini ekonomik sıkıntılara ve neredeyse her kuruma yayılmış olan yolsuzluğa bırakmıştır. Bir buçuk yüzyıl sürmüş olan iç barış ve refah döneminin istenmeyen bir sonucu ise nüfusun hızlı artışı, karnını doyurmak zorunda olan nüfusun başlangıcından itibaren iki katına ulaşmış olmasıdır. Nüfusun ikiye katlandığı bu dönemde yaşanan doğal felaketler ve eyaletlere yayılmış olan imparatorluk bürokrasisinin bu felaketlerle mücadelede başarısız olması, toplum ve sarayda yaşanan çürümenin ardından halkta başlayan huzursuzluk Çin'i gelecek dönemlerde kendisi içerisinde büyük değişiklikler yapmaya zorlamıştır.

Tarihte Avrupa'nın Çin'le oldukça geniş bir ticareti vardı. Çin'in ipekli kumaşları, çayı, Uzak Doğu'nun baharatı Avrupa'da çokça tüketilen ürünlerdi. Tarihî ilk dönemlerinde İpek Yolu ile devam eden ticari ilişkiler Avrupalıların 15. ve 16. yüzyıllarda yeni deniz yollarını açmasıyla beraber yerini deniz ulaşımına bırakmıştır. Avrupalıların açık denizlerde olan keşif ve uzun seferlerinin ardından başlayan okyanuslarla direkt ticaret, Çin limanlarının Batı'dan gelen denizciler tarafından tanınmasına yol açmıştır. Çin'e ulaşan Avrupalıların başlattığı deniz ticareti ilk zamanlarda Amerika kıtasından bol miktarda gümüş getirerek ipek ile değişim yapan Portekiz ve İspanyolların kontrolüne geçmiştir. Portekizliler Çin'in Makao bölgesine 1517, İspanyollar ise aynı bölgeye 1575 senesinde gelerek yavaş yavaş ticarete etkili olmaya başlamışlardır.¹⁷⁴ Ardından geçen yılların sonunda Çin kıyılarında başlatılan

¹⁷⁴ 胡绳, 从鸦片战争到五四运动动 (上册), 北京: 人民出版社, 1981, 56 页。(Hu Shen, **Cong Yopian Zhanzheng Dao Wusi Yundong**, C.1, Beijing: Renmin Chubanshe, 1981, s. 56.)

deniz ticaretine İngiliz ve Hollandalılar da ortak olmuş, Çin üzerinde Avrupa ticaret etkisi artarak gelişmiştir.

Ticaret ile başlayan ilişkiler Avrupa devletlerinin Çin’de Hıristiyanlığı yaymak için yaptıkları propaganda ve çalışmalarla devam etmiştir. Ancak Hıristiyan misyonerlerin Çin halkı arasında yaptıkları din propagandası, din konusunda en az Avrupa kadar fanatik olan Çin’de büyük tepkiyle karşılanmış, Hıristiyan misyonerlere karşı duyulan bu tepki neticesinde Çin 17. yüzyıl sonlarında kapılarını Batı’ya kapayıp, Avrupa ile her alandaki münasebetlerini asgari seviyeye indirmeye çalışmıştır. Çin’in bu kadar büyük coğrafyaya yayılmış olmasına rağmen sadece belli limanlardan sağlanan ticaret, Çin’in güneydoğusunda bulunan Kanton bölgesinde yoğunlaşmış ve bu bölge üzerinden gelişmiş nehir ulaşım sistemleri sayesinde iç bölgelere ulaştırılması bunun en önemli örneklerindedir. Çin, bütün limanlarını Avrupa’ya kapamış ve sadece Kanton limanını Avrupa ile ticaretine açık bırakmıştır.¹⁷⁵ Limanın tamamının değil, ancak bir kısmının Avrupa’dan gelen gemilere ayrılmış olması bu açıdan dikkat çekicidir. Bu bölgede yabancılarla ticaret yapan zengin Çinliler imparatorlardan aldıkları özel haklardan yararlanarak mal alıp satmışlardır. Gemiler mallarını buraya getirip belirli Çinli tüccarlara satarlar ve alacakları malları da yine bu tüccarlardan alırlar, fakat hiç bir şekilde halkla temasta bulunmazlardı.¹⁷⁶ Çin tarihinde bu şekilde özel haklar ile yabancılarla ticaret yapabilen ayrıcalıklı tüccarlara “Hong” ismi verilmiş ve ticaret yalnız bu kişiler tarafından yürütülmüştür. Sadece Çinliler arasından seçilen Honglar, Çin’in iç bölgelerinden aldıkları malları yılın sadece belli bir döneminde Kanton limanına getirerek yabancı tüccarlara satmışlardır.¹⁷⁷ Bölgeye gelen yabancılara sıkı kurallar koyan Qing Hanedanlığı bu kurallara uymayan bazı Batılıları ise tutuklamıştır. Hükümetin bu dönemde koyduğu bazı sıkı kurallar arasında şu maddeler göze çarpmaktadır:

- Batılılar sadece Mayıs ve Ekim aylarında gelip ticaret yapabilirler.
- Yabancı kadınlar Kanton bölgesine giremezler.

¹⁷⁵ Uçarol, a.g.e., s. 274.

¹⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 89.

¹⁷⁷ Frederic Wakeman, **The Fall of Imperial China**, New York: The Free Press, 1975, s. 101.

- Yabancı tüccarlar Çinli tutup ticarete yardım alamazlar.
- Botla gzmeye çıkanlar belli günlerde bu izni kullanabilirler.
- Hong tüccarları hiçbir yabancıya borçlanamazlar.¹⁷⁸

Çin kendi oluşturduğu dünya düzeni içerisinde kendisini dünyadan soyutlamıştır. Çin, Avrupa'da 1648'de 30 Yıl Savaşları'ndan sonra ortaya çıkan egemen devletlerin eşitliği kavramı etrafında şekillenen Vestfalya devletler sisteminin¹⁷⁹ hiçbir şekilde bir parçası olmamıştır. Çin ne egemen devletler kavramını ne de onların eşitliğini kabul etmekteydi. Çin'e göre devletlerin hiyerarşik bir düzen içerisinde bulunduğu ve hiyerarşinin tepesinde de Çin'in bulunduğu bir sistem bulunmaktaydı.¹⁸⁰ Avrupa ülkelerin Sanayi Devrimini tamamlayıp emperyalizme doğru yürüyen 19.yüzyılda Çin, hala kendini dünyanın merkezi sayarak dünyaya kapalı halde hiyerarşi feodal sistemdeki hayatını sürdürmekteydi.

2.2. Afyon Ticareti ve Afyon Yasağı

19. yüzyılın başları Çin için Batı'ya ve özellikle Avrupa'ya kapalılık döneminin sürdüğü yıllardır. İmparatorluk Çin'i dışa kapalılık politikasını sürdürürken dış ticaretini de Kanton limanı üzerinden yürütmekteydi. Bu dönem içerisinde Qing Yönetimi Kanton bölgesinde dönen büyük ticaretin etkisiyle oluşan ortamı bir noktada toplayarak daha kolay kontrol edilmesini sağlamıştır. En yoğun dış ticaret ise Hindistan'ı yönetimi altına alan İngiltere ile yapılmaktaydı ve bu ticaret 1715'ten beri Kanton'a yerleşmiş bulunan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin tekelinde yapılmaktaydı. Sadece İngiliz tüccarları değil, diğer yabancı tüccarlar da Çin ve İngiliz yöneticilerinin verdikleri yetkiler sayesinde ticaret yapmak için bu şirketten izin almak zorundaydılar.

¹⁷⁸ Ting-I Li, Translated by Le Bennet and Hsüh Feng Yang, **A History of Modern China, Oriental Society**, 1970, s. 22-23.

¹⁷⁹ *Çağdaş uluslararası ilişkiler sisteminin temeli, 1648 yılında imzalanan Vestfalya Barış Antlaşması ile atılmıştır. Vestfalya Barış Antlaşması, 'ulusal devlet egemenliği' ilkesini temel hak olarak tanımıştır. Bu dönemden itibaren uluslararası ilişkilerin temel oyuncularını devletler olmuştur. Bugün de diplomatik ilişkilerde bu ilke geçerliliğini sürdürüyor.*

Bakınız: <http://www.tuicakademi.org/vestfalya-antlasmasi/> ve <http://politikaakademisi.org/2013/05/27/uluslararası-iliskiler-sisteminde-arkaizm/> Tarih: 29.12.2015

¹⁸⁰ Adibelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 19.

Uzun yıllardır Çin'in çay, ipek, porselen ve baharatları Avrupa'da çok tüketilen ve değerli sayılan ürünleriydi. Avrupalılar gümüş karşılığında Çin'den bu ürünleri çok satın almaktaydı, ama bunlar karşılığında Çin'e satacak bir şeyi bulunmamaktaydı. Çin'in de kendi üretimi kendine yetinen tarımsal ekonomik yapısı dış ülkelerden gelen ürünlere ihtiyaç duymamasına neden olmaktaydı. Bu nedenle Batı ekonomisi Çin'e karşı uzun bir zaman açık vermek durumunda kalmıştır. O sıralar Avrupa'nın Çin'den talep ettiği mal pek çoktu: Çay, şeker, ipek, sedef, kâğıt, kâfur, tarçın, porselen, uçucu yağlar, bambu vs. Çin ile ticaret yapan Avrupalı uluslar bu şekilde Çin'den bol miktarda ürün ithal ederek Avrupa'ya yoğun bir şekilde Çin ürünlerini taşımışlardır. Bu yüzden de Batı dünyasında Çin ürünleri hem pahalı hem de alıcısı en bol ürünler olarak kayda geçmiştir. Avrupalıların tüm bu ilgi ve taleplerine rağmen, Batılılar Çin'e en güzel ürünlerini getirselere dahi Çinliler tarafından soğuk karşılanıyordu ve Çinliler "Barbarların hiçbir ürününe ihtiyaçları olmadığını" söylüyorlardı. Bu da ticaretin çoğunlukla tek yönlü olmasına sebep oluyordu. Diğer yandan da Çin hükümrani ihracat karşılığı sadece gümüş külçe talep etmekteydi, bu durum da Avrupa ile olan ticareti daha zora sokmaktaydı.

Batı ile olan ticarete Çin'in daha çok satıcı konumunda bulunması ve dış ticaretteki dengesiz durumu İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Yaşanan ticari dengesizlik üzerine İngiltere Çin'e temsilciler göndermiş ve diplomatik- ticari ilişkiler kurma tekliflerinde bulunmuştur, fakat bu öneriler Çin tarafından reddedilmiştir. Çin'in soğuk tepkileri ardından İngiltere ortaya çıkan büyük ticaret dengesizliğini düzeltmek ve Çin karşısında eriyen ekonomisini ayakta tutmak için Çin'in tüm sosyal yapısını derinden değiştirecek olan bir ürünü Çin'e sokmanın planlarını yapmıştır. Çin'i zehirleyecek ve ekonomisini eritecek bu ürün sadece bir bitki olmasına rağmen aslında içerdiği uyuşturucu özelliği ile hem Çin'i hem de tarihini kökten değiştirecek kadar büyük bir güce sahip olan "afyon"dur.

Zamanla Hindistan'daki tüm ticareti kontrolü altına alan İngiltere, Doğu Hindistan Şirketi aracılığı ile Hindistan üzerinden Çin'e sokmaya başladığı uyuşturucu özelliği olan afyon bitkisi, kısa bir zaman içerisinde tüm güney Çin'de tüketilmeye başlanarak Çin toplumunun 19. yüzyıldaki en büyük düşmanı hâline dönüşmüştür.

İngiltere'nin başlattığı bu afyon ticareti ile Çin'den kazanç sağlayarak, İngiltere kısa süre içinde Çin karşısında tüm ticari üstünlüğü ele geçirmiştir. İngilizlerin daha çok para kazanmak uğruna her türlü yasak ve kanunlara rağmen vazgeçemedikleri bu ticaret, İngiltere'nin Çin karşısında açık veren ekonomisini batmaktan kurtarmıştır. Çin yönetimi hem ekonomik anlamda hem de afyon kullanımının toplumu kötü şekilde etkilemesi yüzünden İngiltere'ye çeşitli uyarılarda bulursa da giderek büyüyen bu tehlikeli ticareti durduramamıştır.

“Çin'e İngilizler tarafından büyük miktarda sokulmaya başlanan afyon altında Çin'de uzun yıllardan beri ilaç olarak tedavi amaçlı kullanılan bir bitkiydi. Uyuşturucu özelliği tarih boyunca bilinen bu bitki, daha önceleri Çin'de insanların kendi zevk ve eğlenceleri için hiç kullanılmamıştı. 1729 senesine gelindiğinde imparator tarafından ticaretine yasak getirilen afyon bitkisinin sadece tıp amaçlı ve yıllık 200 sandık olacak şekilde Çin'e sokulmasına izin verilmiştir. İlk olarak Portekizli tüccarların elinde olan afyon ticareti 18. yüzyıl ile birlikte İngiltere'ye geçmiş ve zaman içerisinde korkutucu boyutlara ulaşmıştır. Yüzyılın başlarında İngilizler tarafından büyük bölümü kaçak olarak yapılan ve içeriden işbirlikçi Çinlilerin de yardımıyla ülkeye gizli yollardan sokulan afyon miktarı kısa bir süre içerisinde yıllık 1000 sandığı geçmiştir.”¹⁸¹

1773 yılında Çin'e gelen afyon en yüksek değerine ulaşmıştır. Bunun üzerine Çin hükümeti, 1799'da bir kez daha yasaklama kararını ilan etmiştir. 1810'da ise bir ferman yayınlanarak afyon kullanımı ve ticareti yasaklanmıştır.¹⁸² Kısa süre içerisinde Çin'de afyon satışının artmasıyla oldukça büyük gelir elde eden İngilizler afyon kaçakçılığını günden güne artırmaya başlamıştır. Halkın zehirlenmesini önlemek isteyen Qing Hükümeti ise çıkardığı yasalarla afyon içiminin önüne geçemeyecek kadar güçsüz kalmıştır.¹⁸³

¹⁸¹ Shirley Ye Sheng ve Eric H. Shaw, **The Evil Trade that Opened China to the West**, USA: Boca Rato: Florida Atlantic University, 2007, s. 196.

¹⁸² Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 21.

¹⁸³ Lo Shu Fu, **A Documentary Chronicle of Sino-Western Relations**, Taipei: Rainbow-Bridge Co., 1966, s. 138.

1820 senesinde Çin'e kaçak olarak sokulan afyon miktarının yıllık 10.000 sandığın üzerine çıkmasıyla Çin için tehlikeli bir duruma ulaşmış, Qing Hükümeti daha sert kararlar uygulamanın planlarını yapmaya başlamıştır. Kontrolden çıkan afyon ticareti sayesinde İngiltere'nin Çin ile olan ticaret dengeleri de birden tersine dönerek uzun süredir kaybeden İngiliz ekonomisi artık Çin'den para kazanmaya başlamış ve büyük kazanç elde etmiştir. Günümüzde yapılan hesaplamalara göre İngiltere'nin 1821-1839 tarihleri arasında sadece afyon ticaretinden kazandığı paranın 230 milyon pound civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸⁴

Bu manzaraya artık kayıtsız kalacak sabrı kalmayan İmparator Dao Guang (道光) en sonunda tam yetki ile donattığı Lin Ze Xu (林则徐 Lin Zı Şü)'yü Kanton bölgesine yollayarak afyon ticaretini sonlandırma kararı almıştır ve Çin'e yapılan tüm uyuşturucu ticaretini durdurulması emrini vermiştir. Lin Ze Xu Kanton'a geldikten sonra durumu yakından inceleyip katı bir siyasetle afyonu yasaklamış, İngilizler afyon ticaretini durdurmayı kabul etmeyince, İngiliz tüccarlara yönelik ambargo koymuştur. Lin Ze Xu, 1839 tarihinde imparatorudan afyon ticaretini kesin olarak sonlandırması emrini almasıyla beraber ilk iş olarak İngiltere Kraliçesi Victoria'ya bir mektup yazarak Çin'de yaşanan durumu ve İngiltere'nin politikalarını en güzel şekilde anlatmıştır ve İngiltere'den Çin'deki Afyon ticaretinin durdurulmasını istemiştir.. Mektubuna hiçbir zaman cevap alamayan Lin, bu sorunu ortadan kaldırmak için kendi adımlarını atmaya karar vererek Kanton bölgesinde sıkı bir afyon denetimi başlatmış ve tüm ticari faaliyetleri denetlenmeye başlamıştır. Lin'in Kanton bölgesine gelmesinden önce 1800 senesinden 1838 senesine kadar geçen süre içerisinde İngiltere'nin Çin'e olan afyon ticaretinde ülkeye yüz binlerce sandık afyon soktuğu hesaplanmaktadır. Ülkede on milyondan fazla afyon bağımlısının bulunması ve hazinenin gümüş rezervlerini Batı'ya akıtması Çin için büyük ekonomik sorunların doğmasına yol açmıştır. Lin Ze Xu'nun bölgeye gönderilmesinin ardından afyon ticaretinin yavaşlanması çok geçmeden İngiltere'yi rahatsız etmeye başlayarak gerilimi tırmandırmıştır. Afyon ticaretinin döndüğü yıllarda Hong ismi verilen ve limanlarda ticareti tekellerinde bulunduran Çinli

¹⁸⁴ Ting-I Li, a.g.e., s. 39.

tüccarlar varlıklarını daha da güçlendirmişler, fakat Lin Ze Xu'nun bölgeye gelmesiyle onlar da sıkı denetim altına alınmışlardır.¹⁸⁵

Kanton'a ayak basmasının ardından geçen bir sene içerisinde büyük işler başaran Lin Ze Xu, 1839 tarihinde hâlen devam eden afyon ticaretini radikal bir karar ile durdurmuştur. Bu tarihte ülkeye 22 gemi ile kaçak sokulmak istenen 20.000 sandık afyonu yakalatan Lin Ze Xu, İngilizlerin tüm rüşvet tekliflerine rağmen afyon sandıklarının hepsine el koyulmasını emretmiştir. İngilizlerin tehditlerine aldırmayan ve gerçek bir vatansever olan Lin Ze Xu, toplanan bu afyonları Hu Men (虎门Hu Mın) deniz sahilinde yakmıştır. Bu ünlü olay Çin tarihinde ' Lin Ze Xu'nun Hu Men deniz sahilinde Afyon yaktırması' olarak geçmektedir. Bu hareketinin ardından İngilizlerin tepkisini çeken Lin Ze Xu, son bir karar daha alarak İngiliz gemilerini ticaretten de men ederek afyon ticaretine en büyük darbeyi vurmuştur.¹⁸⁶

Kanton bölgesinden atılmak istenen İngilizler bu durum karşısında çok daha fazla beklemeden Çin'e bir ders vermeyi düşünmüşler ve gerekirse savaşa dahi girmekten çekinmemişlerdir. İngiltere için artık kaybedecek bir şeyin olmaması savaş kararı almalarını oldukça kolaylaştırmıştır. Çin karşısında savaş ilan eden İngiltere artık bu ülkenin tamamen sömürülmesinin de önünü açmayı hedeflemiştir.¹⁸⁷

2.3. Birinci Afyon Savaşı ve Nan jing Antlaşması

Lin Ze Xu'nun Afyon yaktırmasından sonra İngiltere hükümeti İngiliz tüccarların zararı karşılığında Çin'den altı milyon dolar tazminat istemişlerdir, fakat Çin bunu kabul etmemiştir. Bu arada, Temmuz 1839'da İngiliz denizciler isyan ederek, Kowloon yakınında bir tapınağa saldırmışlar ve kendilerine engel olmak isteyen bir Çinliyi de ölmüşlerdir. Çin hükümeti derhal altı İngiliz denizcinin yargılanması için kendilerine verilmesini istemiş, İngiliz hükümeti ise, Çin'deki İngiliz toplumunun

¹⁸⁵ U. Rifat Karlova, **Çin modern tarihinde yolculuk : “bir süper gücün yakın geçmişi”**, 1. Baskı, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2011, s. 64.

¹⁸⁶ Ellen La Motte, *The Opium Monopoly*, <http://www.druglibrary.org/schaffer/History/om/ommenu.htm> Erişim Tarihi: 11/12/2015

¹⁸⁷ Paul Chrastina'nın internette bulunan çalışmasından alıntılanmıştır. Bakınız: <http://opioids.com/opium/opiumwar.htm> Erişim Tarihi: 11/12/2015

yargılanmasını ancak buradaki özel İngiliz mahkemelerin yapabileceğini açıklamıştır. Kanton'da yargılanan denizciler serbest bırakılmıştır. Bu gelişme Çin'de büyük bir infiale yol açmıştır. İki ülke arasında afyon ticaretinden dolayı yaşanmakta olan gergin durum bu olayla daha da vahim bir boyuta ulaşmıştır. 3 Kasım 1839'da Hint hükümeti, İngiliz Krallığı adına Çin'e savaş ilan etmiştir.¹⁸⁸ Tarihte Birinci Afyon Savaşı denilen bu savaş emperyalizmin Çin'deki ilk adımı ve Çin'in modern tarihinin başlanması olmuştur.

Çinliler İngiltere'ye karşı bir meydan okumaya dönüşecek olan bu mücadeleden çok daha önceleri tehlikenin her zaman sınırlarına yakın olan göçebe kabilelerden ve diğer topluluklardan geleceğine inandıkları için Batı'nın kendilerine zarar veremeyeceğini düşünmüşler, bu yüzden de bu güce karşı herhangi bir savunma stratejisi geliştirmemişlerdir. Batı'nın sahip olduğu gücü iyi analiz edemeyen Çin, bu sorunu da yine kendi tarihi öğretilerine göre çözebileceğini düşünmüştür. Batılılar ile Batılı şekilde iletişim kurmak yerine Çin usulü ilişkiler geliştirmeye çalışan Çinliler bunun sonucunda da başarısız olmuşlardır. Tarihte yabancı toplumlarla sadece sınır boylarında küçük mücadeleler vermiş olan Çin'i bekleyen tehlike daha yüz üstüne çıkmamıştır ama çok geçmeden yaşanacak olaylar Qing Hanedanlığını hiç olmadığı kadar sarsacaktır.

İngiliz askerleri, hemen Yangtze ve İnce nehri ağzındaki adaları işgal ederek bu nehirleri abluka altına almıştır. Ardından kuzeye yönelerek başkenti tehdit etmeye başlamıştır. Bu sırada savaş alanında geçici bir anlaşma yapılmış, sonradan her iki taraf hükümeti de bu anlaşmayı reddetmiştir. Çin aşırı taviz verildiğini, İngiltere ise yeterli taviz alınmadığını düşünmekteydi.¹⁸⁹

Çarpışmalar yeniden başladığında, 1841 yılında İngilizler Céciyen sahillerinde Ningbo kentini işgal etmişler. Askeri gücü savaşın başındaki 4000 bin askerden 10000 asker ve 14 buharlı gemiye yükselmişti. Çinlilerin ateşli silahları bundan 200 yıl önce

¹⁸⁸ Ray Huang, **Çin Tarihi Bir Makro Tarihi Yaklaşım**, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 258.

¹⁸⁹ Huang, a.g.e., s. 258.

yazılmış el kitaplarından yararlanan deneyimsiz ustalar tarafından yapılmıştı. Savaş sırasında İngiliz gemilerini ateşe verecek olan “ateş tekneleri” daha İngiliz filosuna yaklaşmadan ateş almış ve kül olmuştur. 1842 yılında artık düzenli direniş tükenmiş, İngilizler Shanghai’i (上海 Şanghay) ve Pekin’in (北京 Bıyjing) güneyle bağlantısı bakımından çok önemli olan Céciyen’i ele geçirmişti.¹⁹⁰ Savaş üç yıl kadar sürmüş ve Çin yenilerek 1842 yılında İngiltere ile Nanjing (南京) anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

1842 yılında, Çin ile İngiltere barış için müzakerelere başlayarak 29 Ağustos 1842’de İngiliz savaş gemisi HMS Cornwallis’in güvertesinde Nanjing Antlaşmasını imzalamıştır. 1843 yılında yürürlüğe giren ¹⁹¹ Nanjing antlaşması Çin’in ilk “eşit olmayan” anlaşması olarak tarihe geçmiştir. Aynı zamanda Çin’de “utanç asrı” olarak adlandırılacak olan yeni bir çağın başlanmasına sebep olmuştur. Toplam 13 maddenin yer aldığı Nanjing anlaşmanın en önemli maddeleri şöyle sıralanmaktadır.

- Hong Kong Adası ve bu adanın civarındaki adaları İngiltere’nin kontrolüne bırakılacaktır.
- Çinlilerin tekelinde olan Hong sistemi kaldırılacaktır.
- Çin savaş tazminatı olarak İngiltere’ye 21 milyon dolar ödeyecektir. Bu tazminat 3 yıl içinde ödenmemesi durumunda her yıl için 5% faiz artıracaktır.
- Guangzhou (广州) (Kanton), Fuzhou (福州) (Fucou), Ningbo (宁波), Shanghai (上海) (Şanghay), Xiamen (厦门) (Amoy) gibi 5 liman İngiltere ticaretine açılacaktır.
- İki ülke arasında resmi olarak eşit şartlarda tanınırlık sağlanacaktır.
- İthalat ve ihracatta sabit gümrük vergisi olacaktır.¹⁹²

3 Ekim 1843 tarihinde İngiliz ve Çin temsilcileri, Nanjing Antlaşması ve maddelerinin yüzeysel olması nedeniyle, daha ayrıntılı ve detaylı olması için bir ek

¹⁹⁰ Huang, a.g.e., s. 259.

¹⁹¹ Hu, a.g.e., s. 78.

¹⁹² <http://www.international.ucla.edu/asia/article/18421> Erişim Tarihi: 08/12/2015

anlaşma daha yapmışlardır. Bu Nanjing antlaşmasının ek anlaşmasında şöyle belirtmişlerdir:

- Çin'in ticarete açılan limanlarında ticaret yapan İngiliz vatandaşları cezai bakımdan Çin mahkemelerinde yargılanmayacaklardır.
- Ticaret üzerindeki gümrük vergisi mal değer üzerinden % 5'ini geçmeyeceği kabul edilecektir.
- Sadece ticarete açılan limanlarla sınırlı olmak koşuluyla Batılıların misyonerlik faaliyetleri serbest bırakılacaktır.
- İngiltere'ye "En ziyade müsaadeye mazhar millet" (Most Favoured Nation) statüsü verilecektir. Maddeler içerisinde en dikkat çekici olanı budur.

Bunun yanı sıra anlaşmada afyon kaçakçılığının yasaklanması ile ilgili herhangi bir madde mevcut değildir.

Nanjing Anlaşmasının ardından İngiltere'nin Çin üzerinde önemli ticari ayrıcalıklar elde etmesi diğer Batılı devletleri de harekete geçirmiştir. Haziran 1844 senesinde ABD ile Çin arasında Wangxia (望厦条约) anlaşması imzalanmıştır, hemen ardından da Fransa ile aynı yılın Ekim ayında Huangpu (黄埔条约) anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmalarla Çin İngiltere'ye tanıdığı ticari ayrıcalıkların benzerlerini bu devletlere de tanımıştır. Ayrıca Fransa'nın girişimiyle Katolik misyonerlerine Çin'de bazı haklar sağlanmıştır. 1845'de bu haklar Protestanları da kapsayacak şekilde genişletildi.¹⁹³ Bu anlaşmalar ile Batılı ülkelere ticarete eşitlik ve ek kolaylıklar sağlanmıştır. Böylece, Çin'de kapitülasyon dönemi başlamıştır.

Bu anlaşmalarla Batılı devletler ile ilk defa ilişki kurmuş olmasına rağmen Çin, bu ilişkilerde mesafeli davranmaya niyetiyle yola çıkmıştır. Bu nedenle verilen imtiyazlar Batılı devletler tarafından uygulanmak istendiğinde ciddi sorunlar ile karşılaşmıştır. Yabancı tüccarlar ticaret için geldikleri limanlarda sadece Çinli memurların değil, halkın da düşmanca tutumuyla karşılanmıştır. Böylece Batılı

¹⁹³ Uçarol, a.g.e., s. 275.

devletlerin Çin pazarındaki paylarını büyütme umutları ilk aşamada pek de başarılı olamamıştır. Çin'in Batılı devletlere karşı aldığı tavır ve Çin'deki ticaret limanlarında zaman zaman yükselen tansiyona rağmen Batılı devletler Çin'e herhangi bir müdahalede bulunmamaktaydı. Bu tepkisizliğin iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki Avrupa'nın 1848 devrimleri ve ardından da Kırım savaşı gibi problemler ile sarsılmasıdır. Diğer neden ise Çin'de çıkan Tai Ping isyanının getirdiği yeni siyasi ortamın belirsizliğidir.

Çin bu antlaşma ile büyük savaş tazminatı ödemeye ve birçok adaletsiz uygulamaya zorlanmıştır. Hong Kong'un İngiltere'ye verilmesiyle Çin emperyalistlerin sömürgesi olmanın ilk adımını atmıştır. Bazı tarihçi araştırmacılar bu savaşın sadece afyon ticareti yüzünden ortaya çıkmadığı iddia etmektedir. Emperyalizm bu savaşta afyonu bir araç olarak kullanarak Çin'i sömürmenin planını yapmaya başlamıştır. Savaşı kaybeden Çin, diğer Avrupalı devletleri ve hemen yanı başında güçlenmekte olan Japonya'yı da iştahlandırmıştır.

2.4. İkinci Afyon Savaşı ve Tian Jin Antlaşması, Pekin Antlaşması

Nanjing Antlaşması'nda kendisine pek çok imtiyaz tanınmış olmasına rağmen İngiltere bu antlaşmanın hükümlerinden pek memnun kalmamıştır. Çin hükümetinin de desteğiyle yerel halk ticaret yapmaya pek fazla yanaşmamaktaydı, hatta dolaylı olarak hükümet buna engel olmaktaydı. Nanjing anlaşmasının sağlamış olduğu ayrıcalıkların işe yaramaması Batılı tüccarları rahatsız etmekteydi. Bu dönemlerde Avrupa'daki karışık olaylar ile meşgul olan İngiltere'nin bu işlere müdahale etmesi biraz gecikmiştir. Avrupa'da yaşanan 1848 devrimleri ve bunları takip eden Kırım savaşının ardından İngiltere ve Fransa gözlerini yeniden doğuya çevirmiştir. İngiltere Nanjing antlaşmasının yeniden müzakere edilerek, antlaşmanın gerçekten hayata geçirilmesi için İngilizlerin devamlı Pekin'de oturan bir elçiliğinin olmasını, Çin'in bütün limanlarının İngiliz tüccarlarına açılmasını ve afyon ticaretinin yasal hale getirilmesini istemekteydi.

1956 yılında bu sorunları masaya getirmek için Batılı devletlerin önüne bir fırsat çıkmıştır. Çünkü 1944 yılında, İngilizlerin Nanjing Antlaşması'na benzer anlaşmalar

imzalayan Amerikanlar ve Fransızlar, anlaşmanın 12 yıl sonra gözden geçirilmesi şartını koymuşlardı.¹⁹⁴ "En ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsüne sahip İngiltere de otomatik olarak başka uluslara verilen ayrıcalıklardan yararlandıklarından onlar da anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. İngiltere, Fransa ve ABD yetkilileri Kanton'daki Çinli yetkililere başvurarak 1842 ve 1844 anlaşmalarındaki ayrıcalıkların genişletilmesini talep ettilerse de Çinli yetkililer bunu kabul etmemişlerdir. Bu yüzden Çin'i Batı'ya daha da açmak ve kendi imtiyazlarını genişletmek için İngiltere ve Fransa yeniden silahlara başvurma gereği duymuştur.

1856 yılında mal taşıma ruhsatının tarihinin geçmiş olmasından dolayı kaçakçılık ile suçlanan Arrow isimli bir İngiliz gemisine el konması ve Fransalı bir Katolik misyonerin tutuklanarak idam edilmesiyle, birlik olan İngiltere ve Fransa Çin'e karşı savaş ilan etti.¹⁹⁵ Bu savaşın ortaya çıkmasının gerçek nedeni yine de afyon ticareti olduğu için bu savaş tarihte 'II. Afyon Savaşı' olarak adlandırılmaktadır. Savaşın ilk dönemlerinde, İngiltere bir yandan Kırım savaşı, diğer yandan da Hindistan'daki Sepoy isyanıyla uğraştığı için Çin'deki müdahalesinde biraz gecikmiştir ama yeterli birlik toparlayınca 1857 yılının son günlerinde İngiltere birlikleri Kanton'u kolayca işgal etmişlerdir.

1858 yazında, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Rus savaş gemileri Pekin'in limanı olan Tianjin'e yönelmişlerdir. İngiliz ve Fransızlar doğrudan savaşa katılırken Amerikan ve Rus gemileri biraz açıkta durumu gözetlemiştir. Dagu kalesi ele geçirilmiş ve Tianjin şehri işgal edilmiştir.¹⁹⁶ Bu gelişme ile birleşik donanma Pekin'i tehdit eden bir konuma yerleşmiştir. Bunun üzerine Pekin hükümeti görüşme teklifini kabul etmiştir. Taraflar arasındaki ayrı görüşmeler sonunda Haziran 1858 yılında Tianjin (天津Tianjin) anlaşmaları olarak adlandırılan dört ayrı anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma şu maddeleri içermektedir:

¹⁹⁴ Huang, a.g.e., s. 263.

¹⁹⁵ 张鸣, **重说中国近代史**, 北京: 中国致公出版社, 2012, 49 页。(Zhang Ming, **Chongshuo Zhongguo Jindaishi**, Beijing: Zhongguo Zhigong Chubanshe, 2012, s. 49.)

¹⁹⁶ Huang, a.g.e., s. 264.

- İngiltere, Fransa, ABD ve Rusya'nın Pekin'de elçilikler açmalarına izin verilmesi,
- Tayvan(台湾), Nanjing(南京) ve Hankou(汉口) gibi 11yeni limanın uluslararası ticarete açılması,
- Yabancı gemilerin Çin iç sularında özellikle Yangtze(长江) nehrinde serbestçe seyrini ve antlaşmayı imzalayan ülke vatandaşlarının bütün Çin'de serbestçe dolaşmasına izin verilmesi,
- İngiltere ile olan afyon ticaretinin yasal hale getirilmesi,
- İngiltere ve Fransa iki ülkeye ayrı ayrı 8 milyon dolardan savaş tazminatı verilmesi,
- Çin'deki bütün Hristiyanlara din özgürlüğü tanınması.

Fakat Çin hükümeti bir dizi yeni imtiyaz içeren bu antlaşmaların yürürlüğe konmasını sürüncemede bırakmıştır. 1859'da Çin, Pekin'de elçilik kurulmasını kabul ettiği halde bütün geçitleri kapatarak buna izin vermemiştir. Bunun üzerine Çinli yöneticilere kararlı bir güç gösterisinde bulunmaya karar veren İngiltere ve Fransa 1860 yılında yeni bir askeri sefer başlatarak 18 savaş gemisinin desteğiyle Pekin'e doğru yürümüşlerdir. Ancak Çin'in sahil bölgesine yerleştirdiği yeni bataryalardan İngiliz ve Fransız gemileri yoğun ateş almıştır. Bir Moğol generalin komutanlığında savaşan Çinliler zafer kazanmıştır. İngiliz-Fransa Birleşik ordusu 400 kayıp verip geri çekilmiştir.¹⁹⁷ 1860 yılında Hong Kong'da toplanan İngiliz-Fransız birlikleri bir kez daha Pekin üzerine yürümüşler ve 26 Ağustos'ta Pekin'e ulaşmışlardır. 6 Ekim'de ise Pekin'i işgal etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Çin İmparatoru Xian Feng (咸丰Şan Fıng) Pekin'den kaçmak zorunda kalmıştır. Pekin'deki İmparatorun Sarayı Yuan Ming Yuan (圆明园) İngiliz-Fransız askerleri tarafından önce talan edilerek sonra ateşe verilmiştir. Çin İmparatorun kardeşi Prens Gong tarafından Batılı güçler arasında yeni bir "eşit olmayan" Pekin antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada:

¹⁹⁷ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 26.

- Çin hükümeti Tianjin Antlaşmasını kabul etmesi ve antlaşmanın yürürlüğe girilmesi,
- Tianjin kentinin yeni liman olarak yabancılara açılması,
- Kowloon yarımadasının İngilizlere bırakılması,
- Misyonerlerin Çin iç bölgelerde toprak satın almasına ve kiralamasına izin verilmesi,

Pekin Antlaşması'yla 4 yıl süren II. Afyon Savaşı sonlandırılmıştır. Tianjin ve Pekin antlaşmalarıyla Çin Batılı sömürgecilerle bir sürü eşitsiz hakları tanımak zorunda kalmıştır. Pekin Antlaşması, Çin'in sadece limanlarını değil, bütün iç kısımlarını ve her tarafını Avrupa'ya açmaktaydı. Böylece Çin, kesin olarak, kapılarını yabancılara açmış olmuştur.

2.5. Tai Ping İsyanı

Tai Ping İsyanı 19.yüzyılda Çin'i sarsan siyasal ve dinsel nitelikli ayaklanmadır. Hong Xiu Quan (洪秀全 Hong Şiu çuan) liderliğindeki bu ayaklanma ülkenin büyük bölümünde etkili olarak geniş çaplı bir yıkıma neden olmuştur. Yaklaşık 20 milyon kişinin ölümüne yol açmış bu ayaklanma dünya tarihindeki en kanlı ayaklanmalardan biri olarak da sayılmaktadır.

Bir köy öğretmeni olan Hong Xiu Quan Kanton sokaklarında bir yabancı misyoner ile tanışmış ve ondan Hıristiyanlığı öğrenmiş, sonra Hıristiyanlığı Çin'in Konfüçyüs inancı ile birleştirerek yeni bir din ortaya çıkarmıştır ve gördüğü bir rüya üzerine kendini tanrının gönderdiğini ve Hz. İsa'nın küçük kardeşi olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁸ Bu sayede Hong Xiu Quan kısa süre içerisinde büyük bir taraftar toplamıştır. Destekçileri genelde hükümetin büyük vergileri altında ezilen yoksul köylülerdir. Yeni dinin mülkiyette ortaklı sloganı açlıktan kırılan birçok köylü ve işçiyi hareketin saflarına çekmeyi başarmıştır. Qing Hanedanı'na karşı yürütülen propaganda da ayaklanmanın yayılmasında oldukça etkili olmuştur. Böylece başlangıçta bin kişilik

¹⁹⁸ Zhang, a.g.e., s. 66-67.

düzensiz bir gerilla kuvveti olan Tai Ping birliği bir milyonu aşkın disiplinli ve fanatik askerlerden oluşan erkek ve kadın biçiminde örgütlenmiş bir orduya dönüşmüştür.

1 Ocak 1851'de Hong Xiu Quan yeni bir hanedanlık kurduğunu ilan etmiş ve Tanrısal bir krallık olduğunu söyleyerek bu krallığa Türkçe “yüce barış devleti” anlamına gelen ‘Tai Ping Tian Guo’ (太平天国) adını vermiştir. Böylelikle Tai Ping (太平) yani “büyük huzur” adı verilen dönem başlamıştır. TaiPing hareketi hızla güney ve orta Çin’e yayılmış, verimli Yangtze ırmağı vadisini aşarak Kuzey Çin’e giren Tai Ping ordusu 10 Mart 1853’te Nanjing’i ele geçirmeyi başarmıştır. Hong Xiu Quan, Nanjing adını Tian Jing (天京 Tiancing) olarak değiştirerek Tai Ping devletinin başkenti yapmıştır. Nanjing’i alıp burayı kendine başkent yaptıktan sonra Hankou’yu ele geçirmiş, orta Çin’in birçok eyaleti üzerinde egemenlik kurmuştur. Kısa bir süre sonra, Hankou’yu imparatorluk hükümetinin generallerinden Zeng Guo Fan (曾国藩) geri almıştır.

Tai Ping İsyanı aslında Çin şartlarına oldukça modern yenilikler getirmekteydi. Bunlardan en önemlileri:¹⁹⁹

- Özel mülkiyet kaldırılması, toprak devlet tarafından dağıtılması,
- Sınıfsız bir toplum ve kadın-erkek eşitliğinin ilan edilmesi,
- Güneş takvimi yerine ay takviminin benimsenmesi,
- Çok eşliğin yasaklanması,
- Yeni kanunlar çıkararak afyon, tütün, kumar, kölelik ve içkinin yasaklanması,
- Konfüçyüs ilkeleri üzerinden yapılan memuriyete giriş sınavının İncil ilkeleri üzerine yapılmaya başlanması, olarak sayılabilir.

Tai Ping İsyanı’nın ilk dönemlerinde Batılı devletler güç durumda kalmışlardır: Hıristiyanlığa dönük ve milliyetçi, ama modernlik yanlısı Tai Ping hareketini ya da

¹⁹⁹ Daha geniş bilgi için bakınız, Thomas Reilly, **The Tai Ping Heavenly Kingdom**, Seattle: University of Washington Press, 2004, s.132.

gelenekçi ve yabancı düşmanı Mançu hükümetini destekleme konusunda ikilemde kalmıştır. Ama Tai Ping hareketinin afyon ve yabancılarla ticareti yasaklaması İngilizleri rahatsız etmiştir. Bununla birlikte Tai Ping'in denetimi olan yerlerde, özellikle Yangtze havzasında anarşinin kol gezdiğini ve Şanghay'ın tehlikede olduğunu gören Batı devletleri, sonunda Mançu hükümetine yanaşmışlardır. II. Afyon savaşından sonraki kazanılan yeni imtiyazlar ile beraber, İngiltere ve Fransa Mançu hükümetinin yeniden ülke içinde hâkim olmasının kendi çıkarlarını desteklediğini düşündüklerinden, Çin imparatorluk ordusunun 1864'de Tai Ping yönetiminin başkenti konumundaki Nanjing'e düzenlediği sefere Batı devletleri aktif olarak destekte bulunmuşlardır.

Tai Ping yönetimi, hareketinin son dönemlerinde iç çekişmeler ve birkaç lidere düzenlenen suikastlar ile zayıflamıştır. Hayatta kalan generallerin bazıları, birlikleri ile birlikte kaçmıştır. Böylece Tai Ping'in güç konumu bozulmuştur. 1860 yılında TaiPingliler, Şanghay'ı almak için girişimde bulunmuş, bu girişim General Charles Gordon komutası altındaki Batı-Eğitimli ordu tarafından durdurulmuştur. Tai Ping'in Konfüçyüs'çü karşıtı katılımcıları Mançu hükümetinin Çinli temsilcisi olan Zeng Guo Fan'in kuvvetleri ile birlik oluşturmuştur. Temmuz 1862'de, Zeng Guo Fan'in kuvvetleri Nanjing'i kuşatmış ve şehir Temmuz 1864'te düşmüştür. Hong Xiu Quan intihar etmesine karşın Tai Ping direnişi 1868 yılına kadar ülkenin başka kısımlarında sürmüştür.

1851 yılında başlayan bu isyan imparatorluğu ikiye bölmüş ve 1853'de Pekin isyancıların işgalinden son anda kurtulmuştur. Bu tarihten sonra Çin'de, 1864 yılında Nanjing'deki isyancı hükümetin Fransa ve İngiltere destekli imparatorluk güçleri tarafından yok edilmesine kadar, iki ayrı yönetim oluşmuştur.²⁰⁰ Ancak Tai Ping hareketi Hong Xiu Quan'ın ölümünden sonra Çinli entelektüel ve muhaliflerden destek görmeye başlamış, Hong Xiu Quan'ın ortaya koyduğu örnekten çok etkilenen milliyetçi Sun Yat Sen yaklaşık yarım asır sonra Çin İmparatorluğunu sona erdirmeyi başarmıştır.

²⁰⁰ Tai Ping isyanı için bkz. J. Chesnaux ve diğerleri, **China from the Opium Wars to the 1911 Revolution**, (İngilizce'ye çeviren: Anne Destenay), The Harvester Press Ltd., Sussex, 1977, s. 99.

2.6. Çin’de Kendini Güçlendirme Dönemi ve Gelişmeler

Çin’i dış müdahalelere karşı zayıf kılan en önemli unsur dışa karşı izlenen kapalılık politikası olmuştur. Bu kapalılıkta Çin’i dünyanın merkezi ve yabancıları da ilişki kurmaya gerek duyulmayacak barbarlar kabul eden felsefi anlayış önemli rol oynamıştır.²⁰¹ Çin sınırlarına sömürgeleri kanalıyla komşu olan İngiltere ve Fransa ile önemli sayılabilecek hiçbir diplomatik ilişki kurulmamıştır. Böylece Batılı devletlerin kültürleri ve gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgisiz kalınmıştır. Dışa karşı açık tek şehir olan Kanton limanı dışında Çin bir yalnızlık politikası izlerken, hiçbir ülkede herhangi bir diplomatik temsilciye dahi sahip değildir. Afyon Savaşları’ndan sonra Çin Batı güçleri ve teknolojiyle ilk kez karşılaşmış ve barbarlar olarak gördüğü beyaz ırkın bu kadar ileri ve modern siyah ve donanmalara sahip olması Çinlileri çok şaşırtmıştır. Bu karşılaşmanın kanlı olması yüzünden başlayan Kaos’un tek olumlu etkisi halkın ve ülkesini seven idarecilerin kendilerini sorgulamaya başlamış olmalarıdır. Batı’dan neden bu kadar geri kalmış olduklarını araştırmaya başlayan bazı aydın kesimler, Çin’in Batılıların yaptıklarını örnek alması gerektiğini ve bir an önce modern endüstriye geçilmesinin gerekliliği konularını tartışmaya başlamışlardır. Yaşanan savaşın ardından Batı artık kapalı kutu olmaktan çıkmış ve Çin’in üzerine çöken kara bir buluta dönüşmüştür. Çinliler Avrupalıları daha yakından tanımaya başladıkça Batı hakkında yapılan araştırmalar da hız kazanmıştır.

Çin İngiltere ve Fransa ile girdiği zorlu ve bir o kadar da dengesiz mücadelenin ardından sadece savaşı değil aynı zamanda özgürlüğünü de kaybetmiştir. Bu dönemde ülkenin aydın kesimlerini ilgilendiren konu, kaybedilen özgürlüğün nasıl yeniden ve daha güçlü olarak geri alınacağıdır. Kaldı ki, Çin’de modernleşmeyi düşünen aydın kesimin yanında eski politikaları devam ettirmek isteyen taraftarların da çok sayıda destekçisi bulunmaktaydı. Kendini güçlendirme olarak adlandırılmak istenen Batılı reform adımlarının uygulanmasının önünde çok fazla engel vardır. Aydın kesimin başlatmak istediği Batılı reform hareketi için belirlenen slogan “Barbarları kontrol etmek ve ülkeden atmak için onların gelişmiş teknolojilerini öğren.” şeklinde idi ve

²⁰¹ Bu felsefe için bkz. Chesnaux ve diğerleri, a.g.e., s. 9.

tarihte “kendini güçlendirme dönemi” olarak geçen Çin tarihinde daha önce hiç yaşanmamış bir modernizasyon hareketi başlatmıştır.

Hem askeri açıdan hem de kültürel açıdan darbe yiyen Çin’in aydın liderleri modernleşmede ilk önceliği ordu ve ek birimlerinin güçlendirilmesine vermişlerdir. Her bölgenin idarecisinin farklı olması yüzünden yapılanma tüm Çin’e yayılamamıştır. Zeng Guo Fan (曾國藩 Zing Guo Fan) Shang Hai (上海 Şanghay)’da bir cephanelik kurarak modernizasyonun yapılanmasının ilk adımlarından birini atmıştır. Bununla birlikte yine aynı dönemin bölgesel liderlerinden olan Li Hong Zhang (李鴻章 Li Hong Cang) Nan Jing (南京 Nancing) ve Tian Jin (天津 Tiencin)’de cephaneler inşa ettirmek için gereken emirleri vererek donanmanın güçlendirilmesinin önünü açmıştır. Diğer bir etkili lider olan Zuo Zong Tang(左宗棠) ise Fu Zhou (福州 Fucou) eyaletinde yine aynı isimli tersanenin yapımını başlatmıştır.

19. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve son dönemlere doğru hızlanan modernizasyon hareketleri sayesinde, geri kalmış askeri birimlerde yavaş da olsa bir gelişim gözlenmeye başlanmıştır. Özellikle denizden vurgun yiyen Çin, donanmasına odakladığı reform hareketleri içerisinde ilk olarak şu adımları atarak “Kendini Güçlendirme Dönemi” ne tam anlamıyla girmiştir:

- Gemi yapımı için tersane ve makine fabrikalarının kurulması,
- Silah üretim tesislerinin inşa edilmesi,
- Çin’in çeşitli bölgelerinde cephanelikler oluşturulması,
- Amirallik biriminin ve Beiyang (北洋 Beyyang) Donanmasının kurulması,
- Tian Jin (天津 Tiencin)’de askeri akademinin kurulması,
- Modern endüstrinin sağlanması ve tekstil, gemicilik, madencilik, iletişim sistemlerinin geliştirilmesi,
- Batı ülkelerine idareci ve öğrencilerin gönderilerek başta askeri olmak üzere Batı’nın uyguladığı tekniklerin öğrenilmesidir. Bu dönemde başta ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere olmak üzere Batı ülkelerine çok sayıda öğrenci gönderilmiştir.

Dış işleri bürosu (总理衙门 Zhong Li Ya Men) 1861 yılında kurulmuştur. Geleneksel bakanlıklar ve kurullarla yan yana çalışan büro, anlaşmalar gereği Çin'de ticaret yapan ülkelerle ilişkiler konusunda uzmanlaşmıştır. Ertesi yıl Pekin'de bir tercümanlık koleji açılmış, hemen arkasından liman kentlerine dil okulları kurulmuştur. Henry Wheaton'un Uluslararası Yasaya Giriş kitabı Çinceye çevrilmiştir. Tai Ping savaşlarının son yıllarında edebiyatçı generaller, Batılıların ateşli silahları ve buharlı gemilerini çok ilginç bulmuşlardı. Bu nedenle, Zeng Guo Fan yönetiminde, Tai Ping savaşları sonunda genel vali olan Li Hong Zhang, Zuo Zong Tang eyaletlerinde torna tezgâhları, tersaneler kurmuşlar, Batı'dan makineler ve teknisyenler getirmişlerdir. Bir vapur şirketi kurulmuş, 15-20 yaşları arasındaki bir grup genç ABD'ye eğitim için gönderilmiş, kuzey Çin'de bir kömür madeni açılmış, belli başlı kentler arasında telgraf bağlantısı kurulmuştur.²⁰²

Qing Hanedanlığı bu dönem öncesinde yaşanan tüm zorluklara rağmen, eski işlevini kaybetmiş kurumlarından arındırılmaya çalışılarak Batılı anlamda modern tesislere kavuşturulması hedeflenmiştir. Yeni silahlar, endüstriyel makineler, gemi inşa teknikleri, yabancı dillerde atılan adımlarla Batı kültürü Çin sınırlarında hızla yayılmıştır. Pekin'de yeni bakanlıkların kurulması da Batılılar tarafından organize edilmiş diğer modernleşme adımları olmuştur.

Dönemi incelerken sürekli politikalarından söz ettiğimiz iki önemli idareci olan Li Hong Zhang (Li Hong Cang) ve Zuo Zong Tang sosyal değişimin yanında ordular üzerinde de kurmuş oldukları güçlü iradeleri sayesinde çürümekte olan hanedanlığa kısıtlı imkânlarına rağmen nefes aldirmayı başarmışlardır. İki liderin uygulamaları ve siyasi zekâları sayesinde dönemin çehresi kısmen de olsa değişerek Çin'i Batı karşısında tüm güçsüzlüğüne rağmen ayakta tutmuştur.

Çin'in dönem boyunca atmış olduğu adımlarda bir düzensizlik yaşanmıştır ve bu yüzden de dengesiz bir modernizasyon gerçekleştirilmiştir. Genel olarak iyi niyetli liderlerin çabalarının sayesinde başarı sağlansa da tüm modernizasyona ve sonucunda

²⁰² Huang, a.g.e., s. 270.

kazanılanlara bakılırsa başarının yanında başarısızlıklar oldukça fazla olduğu görülecektir.

2.7. Çin-Rusya Anlaşmaları ve Çin'in Büyük Toprak Kaybı

Qing Hanedanlığı döneminde Çin günümüzdeki topraklarını aşan bir hacimde geniş topraklara sahip olarak dünyanın en büyük ülkesi durumundaydı. 9 milyon metrekareyi aşan toprakları İç ve Dış Moğolistan, Türkistan'ın tamamını da kapsamaktaydı ve tıpkı bu gün olduğu gibi o günlerde de 400 milyonu aşan nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesiydi.²⁰³ Batılı güçlerden İngiliz, Fransız ve ABD'nin Çin üzerindeki mücadelelere başladıklarından beri hedefleri toprak kazanmak değil ticari sömürü üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa kuzeyden Çin üzerine yayılmaya başlayan Çarlık Rusya'nın hedefi ise diğer Batılılarınkinden farklıdır.

Rus Çarlığı 1650 yılına kadar Doğu Sibirya'nın fethini tamamlamış ve bu tarihlerden itibaren de özellikle Mançurya ve Türkistan toprakları üzerine yönelmiştir. Ancak bu bölgelerde Çin'in söz sahibi olması ve Rusya'nın Avrupa politikasında daha etkin rol oynaması iki ülkenin mecburi bir uzlaşma içinde kalmasını sağlamıştır. Fakat bu durum Rusya'nın Kırım savaşındaki yenilgisinin ardından tekrar ilgisini doğuya yöneltmesi ile değişmiştir.

Çin ile İngiltere arasındaki I. Afyon Savaşı devam ederken Rusya'da kuzeyden Çin'i sıkıştırmaya başlamıştır. 1843'te Aral gölüne ulaşan Ruslar buradan Türkistan'ı baskı altına alarak bölgeyi ele geçirmiştir. Rusya hem Sibirya ve Türkistan'ı hâkimiyeti altına alarak Çin'e daha fazla nüfuz edebilecek duruma gelmek istemekte, hem de Mançurya üzerinden Kore'ye ulaşarak okyanusa bir çıkış aramaktaydı.

Çarlık Rusya'sı, Sibirya'ya yönelik genişlemeyi tamamladıktan sonra Çin topraklarını adım adım işgal etmeye başlamıştır. 1860'da II. Afyon Savaşı'nın ardından, Çarlık Rusya'sı, savaşa katılmamış olmasına rağmen, İngiliz ve Fransız birleşik

²⁰³ Chesnaux ve diğerleri, a.g.e., s. 3.

ordusunun Pekin'i işgal etmesinden yararlanarak başarılı arabuluculuk yaptığı bahanesiyle Qing Hanedanı hükümetine Çin için yüzkarası olan Pekin antlaşmasını zorla imzalatmıştır. Bu anlaşmayla Çin'in kuzey doğusundan 1 milyon kilometrekarelik toprağı ilhak etmiştir.

Tai Ping isyanının ardından Türkistan'da başlayan Müslümanların ayaklanması sırasında bölgeye Rusya askerlerini gönderilmişti. Tai Pinglerin güç kaybetmesi ile beraber Pekin hükümeti buralarda da duruma hâkim olmuştu. Fakat Rusya'nın askerini bölgeden çekmemesi üzerine Çin ile Rusya arasında bir kriz ortaya çıkmıştır. 1864'de yine askeri ve diplomatik baskı yoluyla Rusya, Qing Yönetimine Çin-Rus kuzey batı sınırı Çizme Protokolü'nü imzalatarak Çin'in batısındaki 440 kilometrekarelik alanı işgal etmiştir.

1851'de ' İli ve Tarbagatay'daki Çin Rusya Ticaretine İlişkin Tüzük' imzalanmıştır. Tüzüğe göre Rusya Türkistan'ın İli ve Çevçek bölgelerinde konsolosluk kurma, ticarete vergi muafiyeti ve konsolosluk yargılama yetkisi gibi imtiyazlar elde etmiştir. 1855'te Çarlık Rusya'sının Çevçek'teki konsolosu Tatilnof, Çevçek bölgesindeki Yerkent altın madenini işgal etmek için 200 Rus askerine komuta ederek 200'den fazla işçiyi vahşice öldürmüştür.²⁰⁴ Bu arada Rusya 1870'de başlattığı Sibirya'yı boydan boya geçecek Trans Sibirya Demiryolu projesine de devam etmekteydi. Başlarda inanılmaz külfetteki maliyeti ve dünyanın en az gelişmiş bölgelerinden birinde yapılacak olması nedeniyle kuşkuyla karşılanan projenin yapımı, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından Rusya'nın ilgisini Balkanlardan Doğuya yöneltmesi ile yeniden gündeme gelmiştir, fakat bu savaşın getirdiğı mali sıkıntı demiryolunun yapımının ertelenmesini gerektirmiştir. Ertelemeye rağmen İngiltere'nin Mançurya üzerinde ilgisi olduğunu gören Rus hükümeti 1890'da projenin devam etme kararı vermiştir. Bu kararın ardından demiryolunun yapımına hız verilmesi de kısa vadede Rus ekonomisi için olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır.²⁰⁵

²⁰⁴ Hu, a.g.e., s. 142.

²⁰⁵ Geoffrey Hosking, **Russia People and Empire 1552-1917**, Londra: Fontana Press, 1997, s. 341-342.

Çarlık Rusya'sı, Japonya ve Çin'le bir dizi antlaşma imzalayarak Uzakdoğu'da Sahalin ve Kuril adalarıyla Amur Nehri vadisi gibi önemli köprübaşlarını ele geçirmiş, Kore üzerindeki [Çin](#)-Japon Savaşı'nda (1894-1895) Çin'in tarafını tutmuştur. Japonya'nın yayılmasını önlemeye yönelik bu politika, Mançurya'da ve ardından Liaodong Yarımadasında liman ve demiryolu ayrıcalıkları elde edilmesini sağlamıştır.

II. Afyon Savaşı'ndan sonra Uzak Doğu'nun en güçlü devleti olan Çin, Batılı güçler karşısında tutunamamıştır. Çin ile iki kere savaşan İngiltere, lehine geniş imtiyazlar kazanmış olmakla birlikte bu imtiyazların Pekin hükümetince diğer Batılı devletlere de verilmesini engelleyememiştir. Çarlık Rusya'sının Çin topraklarını adım adım işgal ederek güneye inmesi İngiltere'yi Hindistan'ın güvenliğinin tehdit altına girmesi nedeniyle endişelenmiştir. Bu nedenle İngiltere II. Afyon savaşında olduğu gibi Fransa ile mümkün olduğu kadar birlikte hareket ederek, kendine bir tür müttefik yaratmıştır. Afyon savaşlarının sonunda ise Fransa ile beraber, Çin'i sonuna kadar dışa açmayı beceren İngiltere, tıpkı Orta Doğu'da Rus tehdidine karşı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği dış politika benzeri ile, Çin'in toprak bütünlüğünü savunmaya başlamıştır. Bu politikasını 1895 Çin-Japon savaşına kadar devam ettirmiştir.²⁰⁶

2.8. Çin-Fransa Savaşı

Fransızlar 1880 yılında Çin'in koruması altındaki güney devleti olan Vietnam'a saldırmaya başlamış, Cochinchine diye adlandırılan güneydeki üç ili denetim altına almışlardı. 1880'lerde ordularını Hanoi ve Haiphong'a yerleştirmek suretiyle Vietnam'ın kuzeyine doğru yayılmışlardı. Çinliler de bölgedeki kuvvetlerini artırarak Fransızlarla bir dizi sınırlı çatışmaya girmişlerdi. 1882'de Çinli Genel Vali Li Hong-Zhang Fransa'ya bir antlaşma teklifinde bulunmuştur. Bu anlaşmaya göre bölge iki ülkenin ortak koruması altına girecekti ama Paris hükümeti anlaşmaya yanaşmayarak Kuzey Vietnam'a yeni askerlerini göndermeye devam etmiştir. Bu arada Çin hükümeti

²⁰⁶ Fahir Armoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 761.

içinde ortaya çıkan savaş yanlısı bir grup da saraya baskı yapmaya başlamıştır. Çin takviye birliklerinin Fransızlara yenilmesiyle (1883) kararsızlık içindeki saray yeni bir çözüm arayışına girmiştir. Daha sonra yapılan Li-Fournier Sözleşmesi'ne göre Fransızlar, Kuzey Vietnam'daki Dong Kinh (Tonkin) bölgesi üzerinden ticaret yapma hakkına sahip olacaktı. Çin kuvvetleri bölgeden çekilecek ve Kuzey Vietnam'daki Fransız hakları tanınacaktır. Buna karşılık Çin de herhangi bir tazminat ödemeyecektir. Bu sırada Çin'de yeniden üstünlük sağlayan savaş yanlıları Vietnam'daki Çin egemenliğinden ödün verilmesine karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine çatışmalar yeniden başlamıştır. Sorunları askeri yoldan çözmek isteyenlerden Zhang Zhi Dong kara kuvvetleri komutanlığına atanmış ve kuzeye doğru ilerleyerek Çin'in güneyine girmeye çalışan Fransız kuvvetlerini yenmeyi başarmıştır. Ama denizde, 11 buharlı gemiden oluşan yeni Çin filosu yok edilmiş, Çin'in Fransız yardımıyla yaptığı büyük Fuzhou Tersanesi de yıkılmıştır. Bu savaş Çin'in yeterince modernleşmediğini ortaya koymas bakımında önemlidir. 1885'te Paris'te imzalanan barış anlaşmasıyla Çin, Li-Fournier Sözleşmesi koşullarına uymayı kabul etmiştir.

2.9. Çin-Japon Savaşı ve Şimonoseki Antlaşması

İki kez afyon savaşında büyük yenilgilere uğrayan ve bir sürü eşitsiz antlaşmaları imzalayarak Batı'nın yarı sömürgesi haline gelmiş olan Çin 14 yıl süren Tai Ping ayaklanması ardından çok zayıf bir duruma düşmüştü. Bununla birlikte yüzyılın başında önemli artış gösteren nüfusunun bir kısmı Çin'in farklı bölgelerinde baş gösteren ayaklanmalarda yok olmuştu. Ekonomisi ise son derece kötü bir durumda bulunmaktaydı.

Bu arada İngiltere'nin Çin'i Batılı devletlere açmasına benzer bir şekilde ABD de dış ülkelere karşı kapalılığını sürdüren Japonya'yı 1854 yılında dış ticarete açmıştır.²⁰⁷ Fakat Japonya ileri gelenleri, Çin'in tersine Batılılara duydukları öfkeyi içlerinde tutmuşlar ve hayran oldukları Batı teknolojisini taklit etmişlerdir. 1868 yılında genç ve yenilikçi imparator Meiji'nin başa geçmesinin hemen ardından, ülke içindeki

²⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 91.

eski feodal müesseseler Batılı devletler örnek alınarak yeniden yapılandırılmıştır. “Meiji Restorasyonu” olarak anılan bu dönemde Japonya Batılı ordular şeklinde yapılandırılmış, kara ve deniz kuvvetleri ve hızla gelişerek hammadde ve yeni pazarlar arayan ekonomisi ile hızlı bir gelişme göstermiştir. Bir dizi reformlarla ülkenin ve toplumun çehresi değişmiştir. 1872’de çıkarılan bir kanunla kadın ve erkek her Japon için ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, 1871’de ilk gazetenin yayınlanması ve 1873’de mecburi askerlik sisteminin kabul edilmesi bu dönemde yapılan yeniliklerin başlıcalarıdır. Yine 1871 yılında "Daymiyo" denen derebeylik sistemine son verilerek ülke çağdaş bir şekilde idari bakımdan organize edilmiştir. Ekonomik alandaki gelişmeler de aynı hızlı tempo ile gerçekleştirilmiş, 1870’de ilk demiryolu yapımına başlanmıştır. Yirmi yıl gibi kısa bir süre içerisinde demiryollarının uzunluğu 7200 kilometreye ulaşmıştır. Bunların yanı sıra 1868-1898 arasındaki otuz yıllık devrede 2190 fabrika yapılmıştır.²⁰⁸ Japonya’nın bu hızlı gelişmesi, bu devletin de yayılmacı bir siyaset izlemesine neden olmuştur. Japonya gözlerini dışarıya çevirmiş ve hemen yakınındaki Kore’ye göz dikmişti.

Japonya’nın Çin’e vergi bağı ile bağlı olan Kore’ye ilgi duymasının birkaç nedeni vardır. İlk olarak Kore’nin bol yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olması, bu zenginliklerin gelişmekte olan Japon ekonomisi için hem bir ham madde kaynağı ve hem de iyi bir pazar olarak görülmesine sebep olmuştur. Daha da önemlisi Asya’dan Japonya’ya yönelebilecek bir tehdit ve tehlike varsa Kore’yi tampon bölge olarak kullanabilir görmesi hem de Japonya ilerde Asya’da yayınlanmak isterse Kore bunun için de iyi bir atlama taşı durumunda olması Japonya’nın Kore’ye olan ilgisini artırmaktaydı. Onun için Japon devlet adamları Asya kıtası kara topraklarına adım atabilmek için ilk olarak Kore’ye ayak basmak gerektiğini düşünmekteydi.²⁰⁹ Bu sebeplerden dolayı Japonya 1870’lerden itibaren Kore ile ilgilenmeye başlamış ve bu ülkedeki faaliyetlerini her gün biraz daha arttırarak devam etmiştir. Bu durum yirmi yıl kadar sürdürmüştür. Bu yirmi yıl içinde de Japonya’nın Çin’le münasebetleri her gün biraz daha bozulmaya doğru ilerlemiştir.

²⁰⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 91.

²⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 92.

Çin'in vassal devleti olan Kore krallığı da diğer komşuları gibi kendini dışa devletlere kapatmış, Amerika'nın Kore'yi dış ticarete açmak için 1871 ve 1880'de yaptığı çalışmalar başarısız olmuştur.²¹⁰ Fakat Japonya 1876'da Kore ile Dostluk ve Ticaret anlaşması imzalayarak bazı Kore limanlarını Japon ticaretine açmış ve bu anlaşmanın ilk maddesinde Kore'nin Japonya tarafından bağımsız bir devlet olduğunun kabul edildiğinin belirtilmesi ile Kore üzerindeki Çin egemenliğini tanımadığını göstermiştir.²¹¹

1874 yılında, Japonya, Liyu-kiyu ve Tayvan adalarında birkaç Japon'un öldürülmesini bahane ederek bu adalara saldırdı, sonra tazminat karşılığında buralardan çekildi. 1876'da Liyu-kiyu adasını bir nevi tazminat olarak aldı. Bu tarihten itibaren, Japonya'nın ana amacı Kore'yi baskı altında tutmaktır. 1885'de ise Japonya, Kore'de ulusal çıkarları olduğunu ilan etmiştir.²¹² Bu aralarda, Çin'in Kore'den sorumlu yetkili Li Hong Zhang, Batılı güçleri Japonya'ya karşı denge unsuru olarak kullanmaya çalışmış ve 1882 yılında ABD, İngiltere ve Almanya ile bir takım ticaret anlaşmaları imzalamıştır.²¹³

1884 yılında Kore'de Çin ile Japonya'yı karşı karşıya getiren yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Japonya Kore'de başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş ve bunun üzerine Çin Kore'ye asker göndererek darbe girişimini yerli halkın da yardımıyla bastırmaya çalışmıştır. Nisan 1885'de, Tian Jin şehrinde Ito Hitobumi ve Li Hong Zhang bir araya gelerek Kore'den askerlerin çekilmesi üzerine bir antlaşma imzalamış ve benzer durumlarda birebirlerine danışmayı taahhüt etmişlerdir.

Daha önce yapılan anlaşmaya rağmen bölgedeki gerilim tırmanmaya devam etmiş ve 1894 yılında Japon yanlısı Koreli bir reformistin bir suikast sonucu Shanghai'de öldürülmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.²¹⁴ Bu olay ardından Kore'de Japon taraftarları isyan etmişlerdir. Kore hükümeti isyan ile mücadelede

²¹⁰ Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, s. 328.

²¹¹ Reşat Sagay, **19. ve 20. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul: İş Bankası yayınları, 1972, s. 97.

²¹² Eberhard, a.g.e., s. 328.

²¹³ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 36.

²¹⁴ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 36.

yetersiz kalınca yardım çağrısında bulunmuştur. Japonya da buradaki reformistleri desteklemek için 8 Haziran 1894'de Seul'a girerek kraliyet sarayını ele geçirmiştir. Bunun üzerine Çin deniz yoluyla takviye güçlerini Kore'ye yollamaya kalktıysa da bu gemiler 25 Temmuz 1894'de Japon donanması tarafından batırılmışlardır. Her ne kadar deniz savaşı daha önce başlamış olsa da, resmi olarak 1 Ağustos 1894 yılında Çin Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

Japon ordusu bir dizi savaş sonucu Çin'i Seul ve Pyongyang'da yenilgiye uğratarak Çin ordusunun kuzeye çekilmesini sağlamıştır. Japon ordusu Liaoning'de de zafere ulaşarak 21 Kasım'da Arthur limanını almıştır. Çin'in kuzey donanması Yalu nehrinin ağzında Japon donanması tarafından mağlup edilmiştir. Çin 12 gemisinden 8'ini kaybederek, Vey-hay-vey'den geri çekilmiştir. Vey-hay-vey'in düşmesinden sonra Japon ordusu Mançurya'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu ilerleyiş hızlı bir şekilde devam etmiştir, öyle ki Mart ayına girildiğinde Pekin Japonların işgal tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişme üzerine Çinliler barış olanaklarını aramaya başlamışlardır.

Savaş esnasında Çin üç defa barış için heyet göndererek Japonya'ya anlaşma teklifine bulunmuştur. Japonya ilk zamanlar Çin hükümeti tarafından gönderilen heyetleri ciddiye almamıştır. Bunun nedeni ise Japonya'nın yönetici sınıfı içinde savaşla ilgili farklı görüşlere sahip generallerin bulunması ve Tayvan gibi kesin alınması istenen toprakların daha elde geçirilememiş olmasıdır. Bu iki neden savaşın süresini uzatmıştır. Başbakan Ito'a göre Vey-hay-vey'in ele geçirilmesi yeterliydi, Japon ordusu ise Pekin'in ele geçirilmesini istiyordu, Japon donanması ise ne olursa olsun mutlaka Tayvan'ı almak istiyordu, Japon maliyesi ise yüklü bir savaş tazimatının alınmasını talep ediyordu.²¹⁵ Nihayet, burada Japon donanması kazançlı çıkmış, Tayvan'ı ele geçirmişti. Nihayetinde 17 Nisan 1895 tarihinde iki devlet arasında imzalanan Shimonoseki anlaşması ile savaş sona ermiştir.

Çin'in utanç üstüne utanç getiren Shimonoseki Antlaşmasının (Çin kaynaklarında 马关条约 Maguan Tiaoyue ismiyle geçen antlaşma) maddelerine göre:

²¹⁵ Barış Adıbelli, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 43.

- Japonya Çin'e ait olan Tayvan adası ve ona bağlı diğer küçük adaları, Penghu adalarını ve Liaodong yarımadasını alacak,
- Çin hükümeti Kore'nin bağımsızlığını kabul edecek,
- Çin sekiz yılda Japonya'ya 200 milyon gümüş savaş tazminatı ödeyecek,
- Japonya'nın Çin'in iç bölgelerinde ticaret yapmasına ve fabrika kurmalarına izin verilecek,
- Japonya'ya daha önce İngiltere'ye tanınan "En ziyade müsaadeye mazhar millet" (Most Favoured Nation) statüsü verilecekti. Böylece Çin Batılı devletlere tanıdığı imtiyazların aynılarını Japonya'ya da tanımış olacaktır.

Rusya Japonların hızlı başarıları ve Shimonoseki anlaşmasının imzalanması ile Mançurya ve Kore üzerindeki planlarının tehdit altına girdiğini görmüştür. Çünkü Rusya Mançurya'yı kendisinin tabii yayılma alanı olarak görmekteydi. Rusya Trans Sibirya Demiryolunu Mançurya'dan güneye uzatmak ve aynı zamanda yılın dört ayı buzla kaplı olan Vladivostok limanı yerine Arthur Limanı'nı bir askeri üs haline getirmek istemekteydi. Oysaki şimdi burası Japon işgali altına bulunmaktaydı. Bu nedenle Rus hükümeti, İngiliz, Fransız ve Alman hükümetlerine başvurarak Japonya'nın Liaodong yarımadasını almasının engellenmesini istemiştir. Fransa ile Almanya Rusya'nın bu isteğini olumlu karşılarken İngiltere çekimser kalmıştır. Çünkü İngiltere Rusya'nın daha da güneye inmesini istememekteydi.

23 Nisan 1895 tarihinde Rusya, Fransa ve Almanya Japonya'ya bir ortak nota vererek, "Japonya'nın Liaodong yarımadasındaki varlığının Çin başkenti için rahatsızlık verici olduğunu ve Kore'nin bağımsızlığını tehdit ettiğini, bundan öte bu durumun Uzak Doğu barışını tehlikeye soktuğunu" belirtmişlerdir.²¹⁶ Savaştan yeni çıkan Japonya üç büyük Batılı gücün bu notasını kabul etmek zorunda kalmış, Çin'in ödeyeceği savaş tazminatının arttırılmasına karşılık Liaodong yarımadasından vazgeçmiştir. Bununla birlikte sıra Çin'den aldığı imtiyazları korumuştur.

²¹⁶ Norman Rich, **Great Power Diplomacy 1814-1914**, s. 317.

1894-1895 Çin-Japon savaşı, Uzak Doğu politikası açısından bir takım gerçekleri ve neticeleri ortaya çıkarmıştır. Japonya bu savaş ile Uzak Doğudaki kuvvetler dengesine dâhil olmuştur. Bu tarihe kadar Uzak Doğu'da sömürgecilik faaliyetinde sadece Avrupalılar rol almaktaydı. Şimdi Avrupa sömürgeciliğinin arasına bir de bir Asyalı devlet katılmaktaydı. Japonya'nın Batı'ya açıldıktan sonra kısa sürede gösterdiği bu başarı ve Batı teknolojisi ile Batı'nın seviyesine çıkması, Asya'da sarı ırk milliyetçiliğini başlatacaktır. Japonya örneği Asya milletlerine Avrupa seviyesine çıkmada sarı ırkın yeteneği konusunda bir güven duygusu ve inancı vermiştir.²¹⁷ Aynı zamanda bu savaş Çin ulusal kimliğin ortaya çıkması ve Çin milliyetçiliğinin oluşmasına neden olmuştur.

2.10. Yüz Gün Reform

Çin, Japonlarla yaptığı savaşta karşılaştığı, hiç beklemediği bu ağır yenilginin ardından tüm modernizasyon reformlarını bir anda sorgulamaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve “Kendini Güçlendirme Dönemi” olarak adlandırılan modernizasyon dönemi de bu savaşın ardından sona ermiştir. Çin-Japon Savaşı'nın Afyon Savaşları'ndan bu yana alınan en ağır yenilgi olması nedeniyle Çin ulusu büyük bir şaşkınlık içine düşmüştür. Batı modelini tam olarak uygulayamamış olan Çin, komşusu olan Japonya'nın yapmış olduğu başarılı modernizasyonun da etkisiyle en azından azda olsa bir toparlanma dönemine girmek umuduyla aynı yıl yani 1895'te elindeki son imkânlarla çareler üretmeye başlamıştır. Alınan yenilginin etkisini azaltmak ve biraz da olsa güçlenmenin önünü açabilmek için bu kez daha dikkatli ve planlı bir modernizasyon hazırlıkları başlatılmıştır. Çin kaybetmiş olduğu savaşın ardından her ne kadar olumlu bir yapılanma başlatmak istese de geçirmiş olduğu yetersiz modernizasyon döneminde yaşadığı tüm sorunlar ile aynı şekilde karşılaşmak zorunda kalmıştır.

“İmparatora göre dış güçler her bakımdan güçlüydü ve ülkesinin içişlerine karışıyordu, Çin zayıf ordu donanması ve reforma karşı bilginleriyle ülkeyi onlara karşı

²¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 93.

savunamazdı. Çin'in emperyalistlerin sömürgeciliğinden kurtarmak ve bağımsızlığını ele etmek için modernleşmeye ihtiyacının olduğunun farkına vardı. Çin yönetimi tarihi geçmişiyle bağları kesmeden çeşitli reformların yapılmasına karar verdi, böylece İmparator Batı'nın Çin'e daha fazla müdahale etmesini önleyeceğini düşünüyordu".²¹⁸

1895 ve 1898'de tanınmış Çinli aydınlardan biri olan Kang You Wei(康有为 Kang Yo-vey) İmparatorun huzuruna iki defa çıkarak radikal reform isteyen bir muhtıra sunmuştur. Bu İmparatora o kadar etki etmiştir ki, imparator Guang Xu 11 Haziran 1898 tarihinde bir ferman yayınlayarak eğitimde, bilimde, okulda, devlet kurumlarında, orduda ve hukuk, ticaret, askerlikte bir takım reformların yapılmasını emretmiştir.

Bu reformlar, Çin İmparatorluğu'nun anayasal bir monarşiye dönüşmesi sürecini de başlatmıştır. İmparator Guang Xu, başta Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve ABD heyetler göndererek buradaki anayasal sistemleri ve reform süreçleri rapor ettirmiştir. Özellikle sosyal aydın olan Kang You Wei yaptığı çeşitli çalışmalarda Osmanlı İmparatorluğunu ve Hindistan'ı ele alarak dar görüşlü politikaların bu devletleri ne hale getirdiğini ortaya koymuştur, aynı çalışmalarda Meiji Japonya'sı ve Çarlık Rusya'sından övgü ile bahsederek bu devletlerin reformların başarılı oldukları için güçlü olarak ayakta kaldıklarını belirtmiştir.²¹⁹ Kang You Wei'in yanında yer alan diğer bir aydın ise Liang Qi Chao (梁启超 Liang Çi Çao) basının toplum üzerinde olan etkisini Çin'de ilk önce fark eden ve bu alanda büyük emek harcayarak gazete ve dergiler çıkarması da Çin'in gelecek dönemdeki yayıncılık anlayışına yön vermiştir. Liang Qi Chao'nun yapmış olduğu çevirilerin Batı düşüncelerinin Çin'e aktarılmasında çok etkili olması nedeniyle dönem boyunca Çin'de Batı'yı en iyi analiz eden aydın olarak anılmıştır.²²⁰

Bu iki çok yönlü Çinli aydın hem yazıları, hem de taşıdıkları düşüncelerle Çin toplumunu reformlara hazırlama görevini yerine getirmek için oldukça yoğun çalışmışlardır. "Kendini Güçlendirme Dönemi" de yapılan hataları daha iyi gören bu

²¹⁸ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 47.

²¹⁹ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 48.

²²⁰ Liang hakkında bir referans kitabı olarak bakınız: Joseph R. Levenson, **Liang Ch'i-ch'ao and the Mind of Modern China**, Cambridge: Harvard University Press, 1953.

aydınlar yeni reform hazırlıklarında daha etkili bir yol izlenmesi gerektiğini imparator ile paylaşmışlardır. Kang You Wei'in imparatora ilettiği reformun içerisinde yer alan bazı önemli maddeler şu şekilde sayılabilir:

- Çin'in makineleşmeye ve endüstriye geçişinin önünün açılması,
- Askeri modernizasyonda tamamen baştan ve daha modern bir düzenin sağlanması,
- Monarşinin düzenlenerek anayasal bir monarşi şeklinde yaşatılmasının sağlanması,
- Fen bilimleri, matematik vb. ilimleri de kapsayacak olan modern eğitim sisteminin kurulması,
- Boş yere maaş alanların tespit edilerek bu durumun sonlandırılması,
- Klasik devlet sınavı sisteminin modernleştirilmesidir.²²¹

Reformcular her ne kadar bu isteklerini dile getirse ve imparatorundan onay alsada dönemin en etkili yöneticisi olan İmparatoriçe Ci Xi (慈禧 Sışi) yapılması gereken yeni reform adımlarını çok fazla radikal bularak yeniden engellemek istemiştir. Daha emekleme aşamasında dahi olmayan reform hareketleri uygulamaya tam olarak geçirilemeden imparatoriçenin ordu generali Yuan Shi Kai (袁世凱 Yüen şı Kay) ile beraber organize ettikleri askeri darbe girişimiyle sonlandırılmıştır.²²² 11 Hazirandan 21 Eylül'e kadar tam 103 gün süren bu reform da daha önceki dönemlerdeki modernizasyon adımlarına benzer şekilde başarısızlıkla sonuçlanmış ve tarihte "Yüz Gün Reform" olarak adlandırılmıştır. Reforma el koyan İmparatoriçe Sışi reform hareketlerini trajediyle sonuçlandırıp reformlarda adı geçen 6 Çinli reformisti idam ettirmiştir. İmparator Guang Xu (光緒 Guanşü)'yü de ev hapsine almış ve ölene kadar gözaltında tutmuştur. Reform hareketi uğruna yaşamlarını kaybeden 6 reformcu Çin'de demokrasi için ölen ilk kişiler olarak anılmıştır. Reform liderleri olan Kang You Wei ve Liang Qi Chao yabancıların yardımıyla yurtdışına kaçmak zorunda kalmışlardır.

²²¹ Karlova, a.g.e., s. 158.

²²² Karlova, a.g.e., s.159.

2.11. Boksör Ayaklanması ve Boksör Protokolü

Japonya, Çin- Japon Savaşı ardından tüm gücünü yitiren Çin'den yeni imtiyazları elde edebilmek, yeni etki alanlarını kurmak için Batılı güçlerle mücadele etmeye başlamıştır. 1896 Haziran ayında Fransa Hindičini'ne komşu Çin topraklarında daha geniş ticaret hakları elde etmiştir. Aynı zamanda Çin, Fransa'nın Hindičini'nde yapmayı planladığı demiryolunun bahsi geçen komşu Çin topraklarına da uzatılmasını kabul etmiştir. Bu anlaşmanın ardından Çin'e baskı yapan İngiltere'de İngiliz yönetimi altındaki Burma'ya komşu Çin toprakları ile ilgili benzer imtiyazları elde etmeyi başarmıştır. Bu dönemde Almanya Shandong bölgesinde nüfuz kurmak istemekteydi ve Jiaozhou şehrini bir sömürgesi olarak elde tutmaktaydı. 1897'de, iki Alman misyonerinin öldürülmesini bahane ederek Qingdao şehrini ele geçirmiştir. Arthur Limanını da Rusya'nın elinde bulunmaktaydı. İngiltere de Çin'e bağlı liman şehri Weihai'i ele geçirmiştir. Batıların bu sömürgeciliği Çin'de büyük öfkeye neden olmuştur. Batıların bu istekleri ve misyonerlerin faaliyetleri bu öfkeyi büyüterek Çin ulusunda daha büyük tepki yaratmaktaydı. Bu tepkiler giderek gizli toplulukların oluşmasına yol açmıştır. 1898 yılında Shandong bölgesinden başlanan Boksörler (义和团 Yi He Tuan) hareketi bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Yi He Tuan hareketi ilk dönemlerde Türkçe ' Haklı yumruklular' anlamına gelen Yi He Quan (义和拳 Yi he çuan) adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu topluluk Çin savaş sanatlarından ve Marşal art adı verilen Uzakdoğu dövüş sanatlarından etkilenmiş insanlardan oluşması ve temel felsefe olarak bunu kabul etmesi nedeniyle bu şekilde adlandırılmışlardır. Batılılar ise bu hareketi Boksörler diye adlandırılmıştır. Bu hareket 'Mançuları devirip, yabancıları yok edelim' sloganıyla Çin'in kuzey bölgelerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

O dönemlerde yabancı ülkelerin en çok toprak ve ticaret imtiyazı talep ettiği yerler Çin'in kuzey bölgeleri ve üzerinde demir yolları yaptıkları bölgelerdi. 1899'da, Boksörler Çin ordusunun tepkisi karşısında, Mançulara karşı muhalefeti bırakmış,

söylemlerini yabancılar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde yeni sloganları “Mançu hükümlerini koruyalım, yabancıları yok edelim.” olmuştur.

Boksörler özellikle yabancıların etkinliğini sürdürmek için gönderilen ajanlar olarak nitelendirdiği misyonerlere ve sonradan Hıristiyan olan Çinlilere saldırmışlardır. İmparatoriçe Si Xi Boksörler aracılığıyla Çin’deki yabancı varlığını yok edebileceğini düşündüğünden bu durumdan oldukça memnun olmuş ve Boksörleri desteklemiştir. Bunların sonucunda Haziran 1900’de İmparatorluk ordusunun da bazı birimlerinin isyancıları desteklemek için katılmasıyla, Tian Jin ve Pekin’de kanlı saldırılar düzenlenmiştir. Pekin’de yabancı elçilerinin ve kiliselerinin Boksörler tarafından yakılması 10 gün sürmüş, çok sayıdaki yabancı ve Çinli Hıristiyan öldürülmüştür. 20 Haziran, Alman elçisi Klemens Freiherr von Ketteler’in öldürülmesi büyük bir savaşın başlangıcı olmuştur.²²³

Bu olaydan sonra Batılı devletler ayaklanmaya müdahalede bulunmak ve özellikle de Pekin’de kuşatma altında bulunan elçiliklerdeki vatandaşlarını kurtarmak için harekete geçmişlerdir. Japonya, İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa, ABD, İtalya ve Avusturya’nın oluşturduğu ‘Sekiz Devlet İttifakı’ bir Alman general komutanlığı altında elli binden fazla kişiden oluşan bir orduyla ayaklanmayı bastırmaya gelmişlerdir. 14 Temmuz 1900 tarihinde Tian Jin’deki ayaklanmayı bastıran Sekiz Devlet ordusu, Pekin’e doğru ilerlemeye başlamıştır. 14 Ağustos’ta Pekin’i ele geçirmesiyle ayaklanmaya açık destek vermiş olan imparatoriçe Pekin’den kaçmak zorunda kalmıştır. Tüm olumsuzlukların sonucu olarak savaşı kaybeden Çin, yine Batılılarla masaya oturarak birçok zorlu madde içeren Çin Tarihindeki en ağır antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır.

Hanedanlığın düştüğü durumdan çıkışın olmadığını anlayan hükümet Li Hong Zhang(李鸿章 Li Hong Cang) önderliğinde İngiltere, Almanya, Japonya, Rusya, Fransa, ABD, İtalya, Avusturya, Hollanda, İspanya ve Belçika gibi 11 devlet ile 7 Eylül 1901

²²³ Huang, a.g.e., s. 281.

tarihinde, “Boksör Protokolü” nü imzalamıştır. İmzalanan bu anlaşmada yer alan maddeler arasında en önemlileri:

- Çin hükümeti Almanya ve Japonya’ya özel heyetler göndererek öldürülen diplomatlar için özür dileyecek,
- 450 milyon dolar savaş tazminatı verilecek ve 40 yıl içerisinde ödenecek. (Bu rakam Çin’in yıllık gelirinin 2 katından daha fazlaydı.)
- Çin silah ihracatını 2 seneliğine durduracak,
- İsyana katılanlar ve destekleyenler en sert şekilde cezalandırılacak,
- Çin Hükümeti vatandaşlarının yabancılara karşı herhangi bir örgüte katılmasını sonsuza dek yasaklayacak ve yabancı karşıtı toplulukların oluşmasını engelleyecek,
- Yabancı ülkelerin Pekin’de asker bulundurmasına izin verilecek,
- Pekin’de yabancılar ikamet edecek elçilikler bölgesi ayrılacak ve orası yabancı ordusu tarafından korunacak, o bölgeye Çinlilerin girmesi yasaklanacak,
- Tianjin, Langfang, Qinhuangdao, Tangshan, Shanhaiguan gibi bir sürü yeni şehirler Batılıların kontrolüne bırakılacaktı.

Boksör isyanı, 19. Yüzyılda Çin ile Batılı devletlerin aralarında geçirdikleri dönemin sonuçta nereye ulaştığının bir göstergesi olmuştur. Anlaşmanın imzalanmasından sonra Çin gerçek anlamda Emperyalist güçlerin bir sömürmesine dönüşmüştür. Çin’in bir kez daha Batı’ya boyun eğmesi Çin halkın Qing Hanedanlığı’na olan son güveni de yok etmiştir. Merkezde zaten güçlü olmayan hükümet atılan bu imzanın ardından artık tamamen devre dışı kalmıştır.

2.12. İmparatorluğun Son Dönemindeki Milliyetçi Hareketler ve İlk Cumhuriyetin Kuruluşu

Yabancı güçlerinin Boksör isyanını bastırdığı sıralarda Pekin’den kaçmış olan İmparatoriçe Pekin’e geri döner dönmez eski tavrının tam tersine İmparator Guang Xu başlattığı reformları canlandırmaya başladı. Hatta reformların kapsamını genişleterek

eski büroların yerine 11 bakanlık kuruldu. 1905 yılında devlet sınavları sistemine son vererek modern eğitim kurumlarının oluşturulmasına başlandı. 1906 yılında anayasal sistemleri incelenmek üzere yurtdışına iki heyet gönderildi. Ulusal düzeyde ve eyaletler düzeyinde meclisler toplanmak için hazırlılar yapıldı.²²⁴ 1901-1911 yılları arası reform çabalarının en üst seviyeye ulaştığı dönem olmuştur.

Ağustos 1908'de İmparatoriçe anayasal ilkeler tahsis ederek, anayasal bir sistemin kurulması için 9 yıllık bir süreci öngören bir program başlatmıştır. 1909 yılında bölgesel danışma meclisi toplamış, 1910 yılında ulusal danışma meclisini kurmuştur.²²⁵ Ne yazık ki, Qing Hükümetinin meşrutiyet ve parlamenter düzene geçiş için yaptıkları bu çalışmalar sonuç alınmasından oldukça uzaktı. Çin içinde yaşanan durum da gittikçe daha da karanlık bir hâle dönüşmekteydi.

Qing Hükümetinin geliştirdiği bu çareler de pek işe yaramayınca, halk arasındaki muhalefet de daha da güçlenmekteydi. Çinliler arasında her ne kadar Mançulara karşı bir soğukluk ve kabul edememe duygusu yaşansa da Mançular hâlen hanedanlığın başındalardı. Bu sıralar Çin'deki aydın kesimde öne çıkan düşünce çok açıktır. Bu düşünceye göre Çin'de kesinlikle bir demokrasi devrimi yapılmalı ve tüm çürümüş hanedanlık yapısından bir an önce kurtulmalıydı. Tüm bu olayların olduğu sıralarda ise bir adam uzun bir süredir hem yurt içi hem de yurt dışında Çin'de gelecekte yapılmasını planladığı devrimin hazırlıklarını yapmaktaydı. Mançulara karşı en etkili adımı atacak kişi olan Dr. Sun Yat Sen tarih sahnesinde henüz çok öne çıkmasa da aslında son 20 yıl içinde birçok gizli çalışmayı organize etmesiyle Çinli aydınlar tarafından desteklenmekteydi.²²⁶

Çin'de önceki dönemlerdeki öne çıkan birçok aydın gibi Dr. Sun Yat Sen de Kanton bölgesinden gelmekteydi, fakat bu aydınların aksine Konfüçyüs'cü öğretiden geçmiş bir aileye mensup değildi. Bununla birlikte Sun Yat Sen Çinli olmasını her zaman en önde tutmuş ve aynı zamanda Batılı düşünce sistemlerinin içerisinde

²²⁴ Huang, a.g.e., s. 282.

²²⁵ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 126.

²²⁶ Karlova, a.g.e., s.165.

yetişmişti. Fakat Konfüçyüs'cü düşünceye bağlı ve dış dünyaya kapalı birçok devlet adamı onu bu yüzden dışlamışlardır, aralarına almak istememişlerdir. Genç dönemlerinde ailesi tarafından ABD'ye gönderilerek orada eğitim almıştır, Batı demokrasi ile tanışmış ve Batı politikalarına büyük ilgi duymuştur. Sun Yat Sen ABD'de bir süre kaldıktan sonra eğitim için Hong Kong'a gelmiştir, Hong Kong'da Hıristiyanlığı benimsemiş ve tıp eğitimi alarak doktor olmuştur. Burada arkadaşları ile Çin'in cumhuriyet ve demokrasi ile tanışması gerektiği üzerine tartışmalarda bulunmuştur, Batı politikalarına büyük ilgi duyarak Çin'i Batı modelinde bir demokrasiye kavuşturmanın ilk planlarını yapmıştır. Mançuları devirmenin tek yolunun gizli ve organize olmuş örgütlerden geçtiğini gören Sun Yat Sen, yandaşlarıyla beraber örgüt kurmanın ilk toplantılarını yapmaya başlamıştır.²²⁷

Ekim 1894'de Sun Yat Sen Honolulu'da "Çin Toplumunun Diriliş Örgütü"nü kurmuş ve cumhuriyet fikirlerini yaymanın ilk adımını atmıştır. 1895'te Hong Kong'da "Çin Toplumunun Diriliş Örgütü" nün faaliyet göstermesini sağlamıştır. Bu örgütün üyeleri 100'den fazlaydı. Bu örgütün sloganı 'Mançuları sınırdan kovmak, Çin'i canlandırmak ve birleşik bir hükümet kurmak' olmuştur.²²⁸ Aynı yılda Kanton'da yönetime karşı bir darbe gerçekleştirilmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olay üzerine Sun Yat Sen ülke dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Bu dönemlerde devrim için para bulmak amacıyla ABD, Kanada, Japonya ve Avrupa'da bulunmuştur. Buralardaki vatansever Çinlilerden destekler almıştır. 1905 yılında, Sun Yat Sen Japonya'da bulunduğu sırada, Çinli vatanseverler, öğrenciler tarafından kurulan cumhuriyetçi, milliyetçi örgütleri birleştirerek "Tong Meng Hui (同盟会)"ni kurmuştur. Bu dönemden başlayıp Sun Yat Sen'in fikirleri 'Milliyetçilik, Demokrasi ve Halkın refahı' bu 'üç halk ilkesi' etrafında şekillenmeye başlamış ve bunlar esasında "Tong Meng Hui"nin hedefi olarak 'Mançuları Çin'dan kovmak, Çin'i canlandırmak, cumhuriyet kurmak ve halk arasında eşit olarak toprak dağıtmak' ı ortaya koymuştur.²²⁹

²²⁷ Karlova, a.g.e., s.166.

²²⁸ 刘秉荣, 天变——辛亥革命纪实, 北京: 人民日报出版社, 2010, 19 页。(Liu BingRong, **TianBian---Xinhai Geming Shiji**, Beijing: Renmin Rixin Chubanshe, 2010, s. 19.)

²²⁹ Liu , a.g.e., s. 116.

Sun Yat Sen(孙中山) ve onun milliyetçi yandaşları Qing Hanedanlığı'nı devirmek için Kanton (广州), Pingxiang (萍乡), Liuyang (浏阳), Huizhou (惠州), Qinzhou (钦州), Zhengnanguan (镇南关), Hekou (河口) gibi yerlerde 11 defa girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerin her biri başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. 10 Ekim 1911'deki başlayan Wuchang (武昌 Vuçang) isyanı planlı bir biçimde olmamasına karşın, bu ayaklanma gelişerek Çin'in 2000 yıllık İmparatorluk düzenine son verecek kadar başarılı olmuştur. Çin'in orta bölgesinde yer alan Hubei (湖北 Hubey) eyaletinin önemli şehirlerinden olan Wuchang (武昌 Vuçang)'da 1911 senesinin Ekim ayında devrimcilerin hanedanlığı devirmek için kullanacakları bombalardan birinin kazara patlaması ve bunun ardından tüm gizli devrim belgelerinin ortaya çıkmasıyla devrim düşüncesinin fitili bir anda kendiliğinden ateşlenmiştir. Patlayan bombanın ardından polisin soruşturması üzerine ortaya çıkan gizli örgüt ve bu örgütün üyeleri telaşa kapılarak bir anda tüm çevre şehirlere yayılacak olan ayaklanmanın vakit kaybetmeden başlatılması gerektiğine karar vermişlerdir. Hubei (湖北 Hubey) eyaletinin modern askeri tesislere sahip olması ve bu tesislerin başında yer alan askerlerin de ayaklanmaya destek vermesiyle eyalet kısa bir süre içerisinde devrimcilerin uzun zamandır planlamış olduğu demokrasi devriminin merkezi durumuna dönüşmüştür. Wuchang (武昌 Vuçang)'da başlayan ayaklanma hızla tüm Çin'e yayılmış ve kısa süre içerisinde tarihe "Xin Hai (辛亥革命 Şinhay) Devrimi" olarak geçecek olan olayların başlamasına neden olmuştur.²³⁰

11 Ekim sabahında şehri ele geçiren devrimciler burada "Çin Cumhuriyeti Hubei (Hubey) Askeri Hükümeti"ni kurmuşlar, diğer eyaletlerde örgütlenmiş olan reformistler ve demokrasi destekçilerinin katılımlarıyla Çin'de eyaletler de Mançu hanedanlıktan koparak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sun Yat Sen bu ayaklanma haberini öğrenince hemen ABD'den Çin'e dönmüştür. 26 Kasım'da, Nanjing'de bölge temsilcileri Sun Yat Sen'i yeni kurulan Çin Cumhuriyeti'nin geçici Cumhurbaşkanlığı'na seçti. Sun Yat Sen bütün bölgelere bir telgraf çekerek, her bölgeden bir senatör seçilip, Çin Cumhuriyeti ulusal meclisine temsilci olarak

²³⁰ Karlova, a.g.e., s. 168.

gönderilmesini istedi.²³¹ Seçimlerin ardından 1 Ocak 1912’de kurulan ulusal meclis cumhuriyeti ilan etmiştir.

Yeni kurulan Cumhuriyet çok zayıf bir nitelikteydi. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Çin İmparatoru’nun hala tahta oturmakta olmasıydı. Güneydeki bölgeler Cumhuriyet yönetimine dâhil olurken kuzeydeki bölgeler ise Qing Hanedanlığı’na bağlılıkları sürdürmekteydiler. Cumhuriyetin rejiminin de onları ikna edecek ya da onlara karşı kendilerini savunacak askeri gücü bulunmamaktaydı. Bu dönemde, Çin’deki en güçlü ordu Yuan Shi Kai’in Bei Yang(北洋) ordusuydu, Yuan Shi Kai ise durumu gözetleyerek her iki hükümete karşı mesafeli durmaktaydı. Sun Yat Sen, kan dökülmeyecek en kolay yolun Yuan Shi Kai ile anlaşması olduğunu düşünerek onunla iletişime geçti. Nihayet Yuan Shi Kai cumhuriyetçilere kendisinin cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda onlara destek vereceğini söyledi. Sun Yat Sen İmparatorun tahtan indirilmesi şartıyla onun talebini kabul etmiştir. Neticede, 12 Şubat 1912 tarihinde, Qing Yönetimi, Yuan Shi Kai’in baskısı altında, Çin tahtından vazgeçip cumhuriyeti kanuni devlet şekli olarak kabul ettiğini bildiren bir ferman yayınlamıştır. Çin İmparatorluğunun son İmparatoru Pu-yi’nin tahtını feragat etmesiyle 2000 yıllık Çin İmparatorluğuna son verilmiş, Çin cumhuriyet dönemine geçmiştir. İmparatorluğun çekilmesi üzerine Nanjing’de de Sun Yat Sen cumhurbaşkanlığından çekilerek yerine Yuan Shi Kai’nin cumhurbaşkanı olmasını teklif etmiştir.²³²

²³¹ Adıbelli, **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, s. 127.

²³² Eberhard, a.g.e., s. 336.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İMPARATORLUKLARIN ÇÖKÜŞÜ VE CUMHURİYETE GEÇİŞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Çöküşün Benzeyen Yönleri

Osmanlı ve Çin, Asya'nın iki ucundaki uzun tarihlere sahip büyük imparatorluklardı. Tarihi gerçekler birbirinden uzak coğrafyalarda bulunan bu iki devlet ve milletin köklerinin ve kaderlerinin ne kadar eskiye dayandığını ve birbirine çok benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucuları olan Türkler ve Çin'deki son imparatorluğunun kurucuları olan Mançular her ikisi de Orta Asya ya da Kuzey Asya'da yaşayan göçebe milletlerdir ve kuruldukları bölgelere göç ederek gelmiş, hakimiyetlerini elde etmişlerdir. Tabii ki Osmanlı Türklerinin göçebe karakteri daha güçlüydü. Bunu Osmanlı'nın kurulduğundan beri sürekli komşu toprakları fethederek topraklarını genişletmesinden, hatta başkentini bile bir kaç defa değiştirmesinden anlayabiliriz. Qing Mançu İmparatorluğu ise Pekin'e girip Çin hâkimiyetini elde ettiğinden beri Çinlilerin yerleşim kültürünü benimsemeye başlamış ve merkezîyetçiliğini güçlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise çöküş dönemine geldiğinde Türk olmayan halkları İmparatorluğa daha sıkı bağlamak için, merkezîyetçiliğini güçlendirmiştir. Qing Mançu İmparatorluğu ise Çin'in geçmişinden beri devam eden merkezîyetçilik geleneğini devam ettirmiş ve birliğini korumuştur. Osmanlı yerel yönetimlere yüksek özerklik tanımış, bilhassa Hıristiyan tebaası için kendi din ve kültürünü koruması, hatta kendi kanunlarını kullanması ile ilgili haklar tanımıştır. Merkeze bağlılığını sadece vergi vermesiyle sınırlandırmıştır. Bu nedenle farklı din ve farklı kültüre sahip olan bu azınlıklar ayrılma potansiyeline sahipti. Özellikle Osmanlı, göçebe ve fethedici bir imparatorluk olarak ordu gücü ile yükselmiştir.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı ve Çin İmparatorlukları dünyaya yön veren güçlerden sayılmasa da dünya üzerindeki en önemli devletlerdendi. Bu önemlilik gerek toprak büyüklüğünden gerekse konumundan kaynaklanmaktaydı. İslam dünyası önemli ölçüde Osmanlı egemenliği ve korunması altında idi. Osmanlı Padişahı halifelik sıfatıyla kendini bütün İslam dünyasının hükümrani saymaktaydı. Hem dinsel inanışları hem de düşünce sistemleri olarak Batı'dan tamamen farklı bir çizgide gelişmiş olan Çin de kendi medeniyetini korumuş, dış dünyaya kapalı halde kendi sistemi içinde yaşamaya devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, coğrafi keşiflerin ve Avrupa'da meydana gelen Büyük Sanayi Devrimi'nin ardından eski şanlı dönemlerini geride bırakmıştı. Ticaret yollarının değişmesi, üretimde buharlı makinelerin kullanılması ve yüksek üretim tekniklerinin Osmanlı tüccarlarının ve devletinin, dış piyasalarla ve dünya piyasasındaki rekabet kabiliyetini düşürmüştü. Çin ise kendi kendine yeterliliği düşüncesi ile dışa kapalı halde kendi dünyası içinde yaşayarak Batıdan ne kadar geri kaldığından haberi bile yoktu. 18.yüzyılda Avrupalı devletler yaşadıkları endüstri devriminin ardından gelişen ekonomilerine uyumlu yeni hammadde kaynakları ve pazarlar bulmak için dünya üzerinde yeni sömürge arayışlarına başlamışlardı. Yakın Doğu'daki Osmanlı İmparatorluğu ve Uzak Doğu'daki Çin İmparatorluğu, zengin kaynakları ve geniş coğrafyası ile artık oldukça ilgi çekici ve cazip bir pazar ve hammadde kaynağı haline gelmişlerdi.

19.yüzyıla gelindiğinde, zamanında dünya imparatorluğu olan Osmanlı ve kendini dünyanın merkezi olarak gören Çin, Avrupa emperyalizmi önünde küçük düşmüştü. 19.yüzyılın dönüşümlerini dünya sistemi içerisinde benzer statü kayıplarıyla yaşayan bu iki imparatorluğun zayıflamış idari-ekonomik yapısı Avrupa emperyalistleri için faaliyetlerin gelişip yaygınlaşabilmesine uygun zemin hazırlamıştı. Sonuçta Avrupalılar tarafından, biri Avrupa'nın biri ise Asya'nın hasta adamı diye adlandırılmıştır.

3.1.1. Geri Kalmışlık

Osmanlı yöneticileri 18.yüzyılın sonlarına kadar dünyada sadece iki blok olduğunu düşünürlerdi. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun koruyucusu olduğu İslam dünyası, yani Doğu Bloku ile, Avrupa kültür ve uygarlığı etrafında toplanan Hıristiyan dünyası, yani Batı Bloku idi. İşte bu döneme kadar Osmanlılar, Batı dünyasını, Avrupa'yı, tek cephe ve vücut olarak görmekteydi. Yani Avrupa'nın, birçok devletin birleşmesinden meydana geldiğini, bunların aralarında siyasi ve ekonomik mücadelelerin bulunduğunu ve Avrupa Devletleri arasındaki ilişkileri, çok defa anlayamamışlardır ve anlamaya da çalışmamışlardır.²³³

Çin 17. yüzyılın ortalarında ülkeyi dış dünyanın etkilerinden korumak için sınırlarını dışa karşı kapatmış, bununda ülkenin büyüklüğü, zenginliği ve kültür yönünden zengin bir mirasa sahip olması, dolayısıyla kendi kendine yeterliliği düşüncesi önemli rol oynamıştır. İki yüzyıl süren bu dönemde Çin, kapılarını Kanton Limanı hariç, Avrupalılara tamamen kapatmıştır. Dış politikada ise, kesin bir yalnızlık içerisinde yaşamıştır. Çin'in hiçbir ülkede diplomatik temsilcisi olmadığı gibi, hiçbir devletin de Çin'de temsilcisi bulunmamaktaydı. Dış dünyadan tamamen habersiz durumdaki Çin, Batının Sanayi Devrimi sonrası ilerlemelerinden ve gelişmelerden habersizce kendi dünyasında yaşamayı sürdürmekteydi.

Osmanlı da, 16. yüzyıldaki büyük genişlemesi ve başarısının ardından Avrupa'da başlayan gelişmelere ayak uyduramayarak tıpkı Çin gibi geri kalmıştır. Yakınçağlara gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu sürekli bir gerilemenin içinde bulunuyordu. Bunun da, devletin mali ve ekonomik yönlerden zayıflaması, devlet örgütlerinin bozulması, ordunun ve eğitim kurumlarının kendilerini yenileyememeleri, ulaşım zorlukları gibi nedenler etkili olsa da Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yönlerden gittikçe güçlenmesi, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her alanında bir duraklama dönemine girmiş bulunması önemli rol oynamaktaydı.²³⁴

²³³ Uçarol, a.g.e., s. 45.

²³⁴ Uçarol, a.g.e., s. 45.

Bu dünya algılamaları nedeniyle her iki İmparatorluk da modernleşme ve Batılılaşma konusunda yavaş davranmışlardır. Batılılaşma her iki İmparatorluk için kendilerine eşit olmayan halkların değerlerini benimsemek anlamında gelmekteydi. Sarayda sözü geçen Çinli Konfüçyüs bilginleri için Batılılaşma, barbarların yöntemlerini benimsemek anlamında geliyordu. Bu ise üstün Çin kültürüne ve Konfüçyüs'ün aydınlaşmış yoluna uygun bir durum değildi. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde ulema da Batılılaşmaya mesafeli duruyordu. Onlara göre Avrupa, küffar diyarıydı ve hiçbir şekilde benimsenmemeliydi. Bu düşünce de Osmanlı Devleti'nin her alanda modernleşmesini uzun süre engellemiştir.²³⁵

Çin'deki Qing Hanedanı'nın son yıllarında yaşamış olan ünlü Çinli düşünür ve 'Yüz Gün Reformu'nun tasarımcısı olan Kang You Wei, dönemin önemli güçlerinden olan ve Çin'e birçok açıdan benzerlik gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından takip etmekte ve Çin için bir modernleşme örneği olduğunu düşünmekteydi. Askeri yenilgiler ve Batı'nın Çin'de elde ettiği kapitülasyonların ardından reformun kaçınılmaz olduğunu gören Kang You Wei, Osmanlı'da yaşanan modernleşme ve reform hareketlerini de yakından takip etmekte, modernleşme hareketlerini analiz etmekte ve imparatora da buna ilgili mektuplar sunmaktaydı.

Kang You Wei'in, dönemin imparatoru Guangşu'ye sunduğu mektupta Osmanlı ile Çin'in benzer yanlarını, geri kalmışlıklarını ve durumlarını şöyle tasvir etmektedir: "Osmanlı'nın toprakları geniştir, (bu yönden) bizim ülkemiz ile aynıdır, yollar eski ve kirlidir, bizim ülkemizle aynıdır, evlerde su tesisatı yoktur, kanalizasyon yoktur, elektrikli lamba ve gaz lambası yoktur, makine yoktur, bizim ülkemizle aynıdır, bütün ülkede az sayıda demir yolu, elektrik (telgraf) hattı vardır, ulaşım zordur, bizim ülkemizle aynıdır, Halk eskiyi bilir, Kur'an okumaktan başka, dünyanın gidişatından habersizdirler, okuldan mezun olanlar da aynı durumdadır, uzmanlaşma yoktur, ışık, elektrik, ağır sanayi, mühendislik, makine öğrenimi yoktur, ticari gemi kaptanlığı bilinmez, bizim ülkemizin öğrencilerinin sınavlarından farkı yoktur. Halkın hiçbir hakkı yoktur, meclis yoktur, ilçe ve köylerde de meclis bulunmaz, seçim yoktur, bizim ülkemiz

²³⁵ Adibelli, *Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri*, s. 19.

ile aynıdır; maliye karmakarışıktır, halk inekler ve atlar gibi çalışır, bizim ülkemizle aynıdır; mahkemeler sık sık kesilir, mahkûmların hali içler acısıdır, bizim ülkemiz ile aynıdır; yabancı ülkelerden aldığı borçlar çoktur, bizim ülkemizle aynıdır; İngiliz, Rus, Alman, Fransız, Avusturyalı, İtalyan altı ülkenin elçileri, ülkenin maliyesini ele almışlar, iç işlerini yönlendirmektedirler, gün geçtikçe baskılarını artırmaktadırlar, ülkenin halkı (olanları) sorgulamaktan acizdir, bizim ülkemiz ile aynıdır.” Kang You Wei, imparatora Osmanlı ve Çin arasındaki benzerlikleri bu satırlarla açıklamaktadır.²³⁶

Kang You Wei’in gözünde Osmanlı birçok açıdan Çin ile aynı durumdadır. Bu nedenle Kang You Wei Osmanlı’ya karşı özel bir ilgi duymaktadır ve gerekli reformların yapılmaması durumunda iki ülkenin sonlarının da aynı olacağını düşünmektedir.

Kang You Wei, Osmanlı ve Çin’i, Doğunun iki hasta adamı olarak tanımlamaktadır. Kang You Wei, Osmanlıların gerilemesini, Avrupa’da başlayan yenileşme hareketlerini zamanında fark edip anlamamalarına, ayak uyduramamalarına bağlamakta ve bu noktada Osmanlı’nın Çin ile benzer bir süreçten geçtiğini düşünmekteydi. O İmparatora yazdığı mektubunda şöyle yazmaktaydı: “Kanuna göre ve düzenle yönetilenler, mutlu; Kanuna uymayan ve kaos ile yönetilenler ise mutlaka yok oldu. Osmanlı ve Çin de aynı durumdadır. Batı Avrupa uzun zamandır ikisini Doğu’nun Hasta Adamları olarak görmektedir, hangisinin önce öleceği belli değildir. Dönemin Çin’i ve Osmanlı’sı her bakımdan aynıdır, Çin’in hastalığı Osmanlı’nın da hastalığıdır.”²³⁷

Çin, Avrupa ile ilk önce savaş meydanında karşılaştığı ve Avrupa’nın gelişmesini onun modern silah ve topları ile tanıdığı için, Avrupa’yı öğrenmeyi onların modern savaş silahlarını öğrenmekle başlamıştır, yani modernleşme ilk önce Osmanlı’da olduğu gibi askeri alanda olmuştur. Çünkü modern silah ve orduya sahip olabilirlerse Avrupalıları kendi ülkelerinden kovabileceklerini düşünmüşlerdi. Fakat Çin

²³⁶ Giray Fidan, ‘Çinli Düşünür ve Devlet Adamı Kang You Wei’e Göre Osmanlı Modernleşme Süreci’, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Mart 2012, s. 200.

²³⁷ Giray Fidan, “Chinese Intellectual Kang You Wei and Ottoman Modernization”, **European Journal of Social Sciences**, ISSN 1450-2267, 28(2), 2012, p. 198.

ve Osmanlı'nın geri kalmışlığı sadece askeri alanda değil her alanda yer almaktaydı. Ekonomi, diplomasi ve eğitim her alanda Batı'nın gerisinde kalmış ama bunların farkına varamamıştır.

3.1.1.1. Ekonomi ve Mali Yetersizlikler

Osmanlı ve Çin İmparatorluklarındaki ekonominin temeli “kendi kendine yeterlilik” olmuştur. Ancak Sanayi Devrimi'ni tamamlamasının ardından dünyada hammadde kaynağı ve yeni pazarlar arayışına düşen Batı'nın açık pazarı durumuna gelen Osmanlı ve Çin İmparatorluklarında devam eden “kendi kendine yeterlilik” sistemi bozulmaya başlamıştır. Ayrıca, kapitülasyonların ortaya çıkmasıyla bu iki imparatorluğun ekonomisi daha da kötü etkilenmiştir. Yerli mallar Batı'nın ucuz malları karşısında rekabet gücünü yitirmiş, imparatorluk paraları dışarıya akmış, devletin geleneksel ekonomik sistemi bozulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitülasyonların gelişimi daha eskiden başlamıştır. İmparatorluğun güçlü dönemlerinde siyasi kazanç sağlamak amaçlı Avrupa ülkelerine tanınan imtiyazlar, Osmanlı'nın zayıf döneminde devlet ekonomisi için artık zararlı olmaya başlamıştır. Osmanlıların farklı Avrupa Devletleri'ne tanıdığı kapitülasyon hakları sürekli genişleyerek 1838 yılında en yüksek sınıra ulaşmıştır. 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'yla yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticari faaliyetlerini sınırlayan kısıtlamaların kaldırılması ülke ekonomisi üzerinde yıkım etkisi yapmıştır. Bu antlaşma yabancı malların Osmanlı pazarlarına yerleşmesini kolaylaştırmış, böylece Avrupa'nın ucuz ve kaliteli malları, yerli malların iç pazar alanlarını daraltmıştır.²³⁸ İç gümrükler nedeniyle yerli mallar Avrupa mallarıyla eşit rekabet şansından yoksun kalmış ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'nın açık pazarı ve hammadde deposu haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı'da 1838 yılındaki Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması (diğer adıyla Balta Limanı Antlaşması) ile İngiltere'nin ayrıcalıkları en geniş halini alırken, Çin, ekonomisini ve halkını zehirleyen afyonu yasaklamakla meşguldü. Çok

²³⁸ Rifat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988, s. 125.

geçmeden kendisinin de kapitülasyonlar dönemine gireceğinden habersizlerdi. Çin’de Afyon Savaşı sonrası imzalanan Nanjing Antlaşması ve onun ardından gelen diğer antlaşmalar ile Avrupa, Çin’in kapılarını açmış ve Çin’i de Batı’nın açık pazarı durumuna getirmek için uğraşmıştır. Çin’de dış ticaret gümüş üzerinden yapıldığından, Avrupa ülkelerinin Çin’e girmeleri bilhassa gümüşün ülke dışına çıkmasına sebep olmuştur. Çin ithal mala mani olamıyordu, buna göre anlaşmalar yapmıştı. Gümrük vergisi de olmadığı için ithalat ve ihracat arasındaki denge gittikçe bozulmaktaydı.

Avrupa’nın mali sermayesi, Osmanlı Devleti’ne 1854 yılındaki Kırım Savaşı sırasında ilk borç antlaşmasıyla girmiştir. Devlet, başlangıçta borçlanmamak için gösterdiği direnmeyi bu ilk borçlanmasından sonra sürdürememiştir. Hesapsız ve ihtiyatsız bir şekilde, gittikçe ağırlaşan şartlarla yeni borçlar almaya devam etmiştir. Alınan borçlar yatırım sermayesi olarak değerlendirilememiş, üretim ve kalkınma amacıyla kullanılamamıştır. Daha çok savaş giderlerini karşılamakta ve gösterişli harcamalarda kullanıldığından devlet bir süre sonra borç faizlerini bile ödeyemez duruma düşmüştür. Aynı şekilde Çin de Batılılar ile imzalanan bir dizi antlaşma sonrası, antlaşmalarda söz konusu olan ağır savaş tazminatlarını ödeyemez hale gelmiş ve dış borçlanma yoluna doğru yürümüştür. Ayrıca, Batılı ülkeler Çin’e borç vermek için birbiriyle rekabete girmiştir. Çünkü her verdiği borç ile Çin’de daha fazla imtiyaz elde etmiş, Çin’i kendilerine daha çok bağlamışlardır. O yüzden borçları daha uzun süreli vermeye çalışmış ve süresi bitmeden ödenmesini de yasaklamıştır.

3.1.1.2. İç Siyaset Problemleri

19. yüzyıla girildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu içten ve dıştan ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalmış durumdaydı. Balkanlarda Rumlar ve Sırlar ayaklanmıştır. Hicaz’da Vehhabilik, İmparatorluğun İslam birliğini bölecek bir biçimde gelişmekteydi. Bab-ı Ali ile Rusya arasında savaş durumu sürmekteydi. Mısır’da Mehmet Ali Paşa, 1813’te Vehhabileri yenip Mekke ve Medine şehirlerini almıştı. Ancak Paşa, gittikçe güçlendiği için Osmanlı’dan, kendi eyaletine katmak için yerler istemekteydi. 1828’de Rumlar Mora Yarımadasında bağımsızlık elde etmişlerdir. 1830’da Fransızlar Cezayir’i kendi topraklarına katmak üzere işgal etmişlerdir. Aynı yıl Mehmet Ali Paşa’nın oğlu

İbrahim Paşa, Osmanlı ordusunu Nizip savaşında yenerek Konya önüne gelmiştir, burada Osmanlı Sadrazamı Mehmet Reşit Paşa'yı tutsak etmiştir. Dıştan da Avrupa emperyalistleri kendi çıkarları üzerine Osmanlı'daki Hristiyan tebaayı Osmanlı'ya karşı kışkırtmaya devam etmekteydi.

Benzeri şekilde, Çin'de de devlet krize batmış durumdaydı. 1851 yılında başlayan Taiping İsyanı hızla büyüyerek Çin'in orta bölgesinde önemli ölçüde genişlemiş ve bir iç savaş niteliği almıştır. Bu dönemde Avrupa Devletleri, Kırım Savaşı ile meşgul olduğundan Çin'deki bu gelişmeleri çok önemsememekteydi. Hem de reform ve Hristiyan yanlısı Taiping tarafı mı yoksa gerici ve zayıf Qing Hanedanı tarafı mı desteklemesi konusunda kararsızlardı. Sonunda kendi çıkarları için Qing Hanedanı'nı desteklemeyi doğru buldular. Taiping İsyanı da 1864 yılına gelindiğinde kendi içerisindeki siyasi çekişmeler yüzünden parçalanmaya doğru sürüklenmiştir. Çin İmparatoru, Batılı güçlerin de yardımıyla sonunda Taipingcileri bastırabilmiştir. Fakat Qing Hanedanlığı'nın fazlasıyla zayıflığı ve emperyalistler karşısındaki tavrı önünde Çin Halkının, yabancı emperyalistlere ve Mançu Hükümdarlarına karşı nefreti gün geçtikçe güçlenmekteydi.

3.1.1.3. Diplomasi

Osmanlı İmparatorluğu'nun, dönemin gelişen devletlerarası ilişkilerine ayak uyduramadığı ve bu ilişkilerden yararlanamadığı görülmüştür. Öncelikle, Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman bir devlet olarak devletlerarası ilişkilerde kendi kendine yeterlilik prensibini kabul etmiştir. Bu, Müslüman bir devletin dayandığı hukuk açısından, Hristiyan bir devletle eşitlik ilkesi, çerçevesinde anlaşmalar yapamayacağı düşüncesinden gelmekteydi. Devletin güçlü olduğu dönemlerde bu düşünceye göre izlenen politikanın getireceği zararlar, pek duyulmamış olabilirdi. Ancak daha sonraları her yönüyle güçlenen Avrupa Devletleri karşısında yapılacak hareketlerde, bu devletlerin bazılarıyla, diğerleri aleyhinde varılacak anlaşmalardan veya onlar arasındaki çatışmalardan yarar sağlanabilirdi. Ne var ki Osmanlı yöneticileri, yukarıda belirtilen geleneksel düşüncenin sonucu olarak, Avrupa diplomasisinden uzak kalmış

bulunmaktaydı.²³⁹ Çin de aynı şekilde kendi sistemi içinde kendini dünya merkezi olarak gördüğü, diğer ırkları kendinden aşağı gördüğü için onlarla eşitlik kavramı bulunmamaktaydı, onları yabancılar olarak görmekteydiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan yani Hıristiyan devletlerden 'uzak durma' siyasetinin bir sonucu da, yabancı devletlerde sürekli elçilikler açma gereğini duymamasıydı. Nitekim, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dahi devletin herhangi bir ülkede daimi elçiliği yoktu. Bu da, Osmanlı-Avrupa diplomatik ilişkilerinde tek taraflı bir sistemin meydana gelmesine sebep olmuştur. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu davranışının aksine, başlıca Avrupa Devletleri'nin yüz yıllardan beri İstanbul'da daimi elçilikleri bulunmaktaydı. Sürekli elçilik görevinin bulunmaması, bu konuda bilgi birikiminin, tecrübenin ve bir geleneğin oluşmaması gibi, devlet yönetiminde ve siyasetinde büyük bir eksikliğin doğmasına yol açmıştır. Bu ise 17. ve özellikle 18. yüzyılın değişen ve gelişen dünyasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle dış siyasetinin gerekçesinin, ileri görüşlü ve isabetli şekilde çizilememesi ve yürütülememesi gibi büyük zararlar getirmiştir.

Aynı şekilde Çin'deki Mançu İmparatorluğu da kendisini dünyanın merkezi olarak gördüğü, İmparator ise Tanrı'nın oğlu olarak kabul edildiği, kendi içine kapanık kendi kendine yetmiş ekonomisi ile diğer ülkelerle diplomatik ilişki kurma gereği duymamış, yabancı devletlere elçiler göndermemiştir. Avrupa'dan gelen heyetleri de sadece Çin'in ve İmparatorun şöhreti için ziyarete gelen, İmparator hayranları sayılmış, onlarla hiç ciddi anlamda görüşmeler yapmamış, anlaşmalar imzalamamıştır. Qing Yönetimi yabancı ülkelere elçilikler göndermemekle beraber, Çin'de yabancı elçiliklerin ve konsoloslukların bulunmasını bile yasaklamıştır. Ancak 2. Afyon Savaşı'ndan sonra imzalanan Pekin (Beijing) Antlaşması'yla yabancı ülkeler Çin'de elçilikler ve konsolosluklar kurma hakkını elde etmiştir.

Osmanlı, yabancı devletlerde daimi elçiler bulundurmasa da, dünya durumu hakkındaki bilgileri yabancı devletlerin İstanbul'daki elçilerinden, yani doğrudan kendi

²³⁹ Uçarol, a.g.e., s. 46.

diplomatik kaynaklarından değil, dolaylı yollardan almaktaydı. Ancak bu elçiler, olayları ve bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda, gerektiğinden eksik, fazla veya değiştirerek vermekteydiler. Bu da devletin gerçekçi bir dış politika yürütmesinde zorluklara sebep olmuştur. Diğer taraftan, İstanbul'daki Osmanlı ile Avrupa elçileri arasındaki ilişkiler, bu elçilerin emrinde çalışan çoğu Rum veya Ermeni olan Hıristiyanlar aracılığıyla yapılmaktaydı. Bu durum da, çeşitli diplomatik entrikalarda casusluk ve rüşvet olaylarına yol açmaktaydı.

Çin'de ise Mançu İmparatorluğu, hiçbir yerde yabancı elçilikler ve konsolosluklar kurulmasına izin vermediğinden dünya durumu hakkındaki bilgileri neredeyse yok sayılırdı, hatta böyle bilgilere ihtiyaç dahi duymadığını düşünmekteydi.

Osmanlı'da III. Selim döneminde ilk defa Avrupa'ya daimi elçi gönderildi. Çin'de ise ilk resmi elçiler heyeti 1871 yılında Fransa'ya özür dileme amaçlı gönderilmiştir. İlk daimi elçi ise İmparator Guang Xu döneminde, 1879 yılında yine İngiltere'ye özür dileme amaçlı gönderilmiş elçiler heyetidir. Böylece Çin'in ilk daimi elçiliği Londra'da kurulmuştur. Yabancı konsoloslukların Pekin'e ilk defa girmesi ise İmparator Şen Feng döneminde, II. Afyon Savaşı'nın sonunda mecbur kaldığı için, 1860 senesinde gerçekleşmiştir. Çin Hükümeti'nin gönderdiği ilk daimi elçiler de Batılıların baskısı altında zorla gönderilmiş ve elçilikler Batı isteğine göre mecburiyetle açılmıştır.

3.1.2. Yabancı Müdahaleler

Yakınçağ' da Osmanlı, siyasi literatürüne İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu "Düvel-i Muazzama" olarak geçmekteydi.²⁴⁰ 19. yüzyıla gelindiğinde bu büyük devletler emperyalist politika izlemiş ve Osmanlı toprakları üzerinde kendi lehine çeşitli emellerin peşine düşmüştür. Aynı şekilde, Afyon Savaşı'ndan sonra Çin kapıları Batı'ya açılınca da Batılılar, Çin'de söz sahibi olabilmek ve etki alanlarını genişletmek için çeşitli yollarla müdahale etmekteydi.

²⁴⁰ <http://www.cerezforum.net/konu/buyuk-devletlerin-osmanli-devleti-uzerindeki-emelleri.29695/>
Erişim tarihi: 15/05/2016.

Dünyanın her yerinde sömürge edinmekle güneş batmaz bir sömürge imparatorluğu kuran İngilizler için en önemli şey ticaret olmuştur. İngiltere'nin en büyük sömürgesi olan Hindistan'a giden imparatorluk yolu Osmanlı topraklarından geçtiğinden, bu yolların güvenliğini korumak için ilk başta Osmanlı topraklarının bütünlüğünü savunan bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti'ne yardım ederek Rusya'ya ve Fransa'ya karşı ayakta tutmaya çalışan İngilizler, bunun karşılığı olarak da Osmanlı Devleti'ni pazar olarak kullanmışlardır. 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi ve Almanya Birliği'nin kurulması sonrası Avrupa dengelerinin bozulması üzerine, İngilizler Osmanlı'nın bir türlü güçlenemediğini, kendi bağımsızlığını koruyamayacak kadar zayıfladığını düşünerek, Osmanlı'yı destekleme politikasından vazgeçip Osmanlı'yı yıkma politikalarını uygulamaya koymuşlardır. 1878 yılında Kıbrıs'a asker çıkarmıştır, 1882 yılında ise Mısır'ı işgal etmiştir.²⁴¹ Osmanlı da bu tarihten sonra İngiltere'ye karşı Almanya'ya dayanma politikasını izlemeye başlamıştır. I. Dünya savaşında iki ülke farklı saflarda savaşa katılmış ve savaş sonrası İngiltere, Osmanlı topraklarının paylaşımına katılmıştır. Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Çin'de ise Çin ile olan ticaretteki olumsuz statüsünü değiştirmek için Çin'e kaçak Afyon getirmiş ve Çin gümüşlerinin kendine akmasını sağlamıştır. Bununla da yetinmeyip en kalabalık nüfusa sahip Çin'de geniş pazarlar açmak için iki defa Afyon Savaşı başlatmış, Çin'in Batı'ya açılmasında önemli rol oynamıştır. Savaş sonrası Çin ile bir dizi eşit olmayan antlaşmalar imzalayarak geniş imtiyazlar elde etmiş, Hong Kong'u kendi topraklarına katmış, Çin ekonomisini çökertecek derecede büyük miktarda savaş tazminatı ödetmiş, Çin'deki en büyük nehir olan Yangtze Nehri Vadisi İngiltere'nin etkisi altında kalmış, Çin'i yarı sömürge durumuna sürüklemiştir. İngiltere'nin bu iki imparatorlukta izlediği politikada, onun ekonomik ve ticari yararları en önemli rolü oynamıştır.

Tarihte Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilk dostluk ilişkileri kurduğu Fransa ile ilişkileri Napolyon'un Mısır'a saldırmasıyla dostluk ilişkileri zedelenmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Fransa da Osmanlı topraklarının paylaşılması faaliyetlerine katılmaya

²⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 45.

başlamıştır. Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının devamı için daima ikili bir politika izlemiştir. Bazen dostluk ilişkileriyle bazen de düşmanca tavırları ile Osmanlı Devleti'ndeki etkisini artırmaya çalışmıştır. Fransa, özellikle Osmanlı'nın Tanzimat sonrası kültürel alandaki Batılılaşma çalışmalarında, toplum nazarında model bir ülke olmuştur. Ancak bütün bunlar Fransızların, Osmanlı Devleti aleyhindeki politikasını değiştirmemiştir. İmparatorluk topraklarının paylaşılması konusunda da İngiltere'yi örnek alan Fransa, Berlin Antlaşması'ndan sonra daha önce işgal ettiği Cezayir'in ardından 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir.²⁴² I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri arasında paylaşımı gayesiyle yapılan gizli antlaşmalara Fransa da katılmış ve kendisine büyük bir pay verilmiştir. Çin'de ise İngiltere ile birlikte II. Afyon Savaşı'nı başlatmış ve Çin'e bağlı olan Vietnam'ı ele geçirmek için Çin'le savaşmıştır. Osmanlı'nın Orta Doğu topraklarına göz diktiği gibi, Çin'in de Güney bölgelerini etki altına almıştır. Hıristiyanlığı yaymak amacıyla bu iki imparatorluğa Katolik misyonerleri göndermiş ve Katoliklerin savunmasını üstlenmiştir.

Rusya dış siyasetinde ilk denizlere açılma politikasını Çar I. Petro uygulamaya koymuştur. Boğazlardan geçerek, sıcak denizlere inmeyi ve Rusya'yı denizlere hakim bir ülke konumuna getirmeyi hedefleyen Çarlık Rusya'sı, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti aleyhinde bir büyüme ve gelişme göstermiştir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti henüz Rusya'ya karşı koyabilecek güçtedir. 19. yüzyılda iyice zayıflayan ve Rusya'ya karşı tek başına mücadele edemeyecek duruma düşen Osmanlı, bu yüzyılda da Rusya ile çıkarları çatışan İngiltere, Fransa, Avusturya gibi ülkelerle zaman zaman işbirliğine giderek bu güçlü düşmanına karşı varlığını koruyabilmiştir. Rusya, Osmanlı topraklarında Panslavizm ideolojisi yayarak Balkan milletlerini Osmanlı'ya karşı kışkırtmış, Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Kafkaslarda ve Balkanlarda yayılarak Osmanlı'dan topraklar almıştır. İslahatların yetersizliğini bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmış ve 19. yüzyıldaki Osmanlı'ya en büyük tehdidi oluşturmuştur. Çin'de ise Osmanlı'da olduğu gibi yayılma politikası izlemiş, Çin'in Kuzey Batı ve Kuzey Doğu bölgesinden büyük ölçüde toprakları kendi topraklarına katmıştır. Çin'in Kuzey Doğusunda bulunun üç eyalet üzerinde hak iddia etmiş ve bu

²⁴² Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25,2011, s. 288.

nedenle Japonya ile savaşa girmiştir.²⁴³ İngiltere ile Fransa'nın amaçları daha çok ticari yönden ayrıcalıklar elde etmek, büyüyen ekonomisi için pazar ve hammadde kaynağı aramakken, Rusya'nın amacı toprak kazanmak olmuştur. O yüzden Rusya, hem Osmanlı için hem de Çin için en büyük düşman sayılmıştır. Her iki imparatorluk ile sınırı bulunan Rusya, Çin'in sınır bölgelerdeki topraklarına sessizce yayılırken, Osmanlı ile sürekli savaş durumundaydı.

Almanya, 1871 yılında Prusya'nın önderliğinde milli birliğini tamamladıktan sonra, Bismark liderliğinde takip ettiği sağlam temelli siyasi ve iktisadi politikalar sayesinde Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olmayı başarmış ve zaman kaybetmeden Batı emperyalistlerin sömürgecilik yarışına katılmıştır. Almanya, Osmanlı'da demiryolları yapmış, krediler açmış, Osmanlı ordusunun modernleşmesinde görevler almış ve askeri uzmanlar göndermiştir. Almanya, Osmanlı topraklarında kendi çıkarları olarak Basra Körfezi'ni seçmiştir. Böylece, Almanya hem İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge yollarını kontrol etme imkanını elde edebilmekteydi, hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ekonomik ve siyasi çıkarlar sağlayabilmekteydi. Bu ilişkiler çerçevesinde Berlin-İstanbul-Bağdat demiryolu projesinin yapılmasına başlanmış, bu proje İngilizleri oldukça rahatsız etmiştir.²⁴⁴ Osmanlı da bu dönemde, İngiltere karşısında Almanya'ya dayanarak bir denge politikası izlemiştir. Osmanlı-Alman yakınlaşması I. Dünya Savaşı sırasında da sürmüştür, Osmanlı savaşta Almanya'nın müttefiki olarak yer almıştır. Çin'de de aynı şekilde demir yolları yapma ve borç verme haklarını elde etmiş, Shandong Yarımadasını kendi nüfuz alanı olarak belirtmiş ve Jiaozhouwan'ı zorla kiralamış, Qingdao şehrini ele geçirmiş, Çin'i sömürgeleştirme faaliyetlerinde aktif rol oynamıştır.

Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki en büyük düşmanı olan Avusturya, 19. yüzyıla geldiğinde kendi topraklarındaki azınlık hareketleri ile uğraşmak zorunda kaldığı için Osmanlı Devleti'ne yönelik büyük politikalar uygulayamamıştır. Bu sebeple 19. yüzyılda iki devlet arasında savaş görülmemiştir. Fakat, Avusturya, Balkan topraklarını

²⁴³ 吕思勉, 中国近代史 1840-1949, 上海: 华东师范大学出版社, 2012, 224 页。(LU, Si Mian, *ZhongGuo JinDai Shi 1840-1949*, Shanghai: Huadong Shifan Daxue Chubanshe, 2012, s. 224.)

²⁴⁴ Emre Baysoy, *Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu*, s. 58.

ele geçirmek için Akdeniz'e çıkma düşüncesinden vazgeçememiştir. 1878 yılında Bosna-Hersek'i fiilen kendi yönetimi altına almış, 1908'de ise Bosna-Hersek'i hukuki olarak kendi topraklarına katmıştır.²⁴⁵ Çin'e karşı ise başka Avrupa ülkeleri gibi çok etkili olmamıştır. Ancak Boksör Ayaklanmasını bastırmak için az bir miktar asker göndermiştir ve Çin ile Boksör Protokolü imzalayan devletlerden biri olmuştur.

Almanya ile aynı tarihlerde milli birliğine kavuşan İtalya, geç de olsa başka Avrupa ülkeleri gibi Emperyalizm yolunu seçmiştir. Ancak İtalya birliği kurulduğu ilk dönemlerde kuzey ve güney bölgelerindeki farklılıklar nedeniyle iç sorunlarıyla meşgul olan İtalya, dünya politikasında çok etkin olamamıştır. İtalya'nın emperyalist amaçlarının çoğunluğu Afrika kıtasına yoğunlaşmıştır. 19.yüzyılın sonuna gelindiğinde Habeşistan'a karşı bir kaç defa başarısız saldırıda bulunmuştur. Sonradan da Osmanlı'nın Afrika'daki topraklarından Trablusgarp ve Bingazi'ye göz dikmiştir. 1911 yılında, Osmanlı ile yaptığı Trablusgarp savaşı ile Trablusgarp yönetimini ele geçirmiştir. Emperyalist mücadelelere geç katılan İtalya Uzak Doğu'da da etki alanına sahip olmak isteyerek uygun yer aramaya başlamıştır, fakat Sanmenwan'daki girişimleri başarılı olamamıştır.²⁴⁶ İtalya da Boksör ayaklanmasını bastırmak için askeri yardımda bulunmuş ve diğer devletlerle beraber Çin ile Boksör Protokolü imzalamıştır.

Japonya 1868'deki Meiji Islahatından sonra hızla gelişerek sanayileşmeye doğru yürümüş ve hızlı büyüyen ekonomisi için hammadde ve Pazar arayışına başlamıştır. Gözünü ilk olarak Çin'e bağlı durumda olan Kore Krallığı'na dikmiştir. Kore'yi atlama tahtası olarak kullanıp Çin'in geniş topraklarına girmeyi amaçlamaktaydı. 1894-1895 yılındaki Çin-Japon Savaşı ile Çin Hükümeti'ne Kore'nin bağımsızlığını tanıtmış, çok geçmeden Kore'de çıkarları olduğunu ilan ederek Kore'yi işgal etmiştir.²⁴⁷ Şimonoseki Anlaşmasıyla Tayvan'ı ve Liaodong yarımadasının kendine verilmesini sağlamış, ancak Rusya, Almanya ve Fransa baskısı altında Liaodong'u Çin'e geri vermeye mecbur kalmıştır. 1905'te Rusya ile savaşarak onu büyük yenilgiye uğratmış ve Rusya'ya

²⁴⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu(Ed.), **Osmanlı Devleti Tarihi**, I.Cilt, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., 1999, s. 119.

²⁴⁶ 孙力舟, 慈禧面对列强武力威胁放硬话: 一把黄土也不给意大利 (Sun Lizhou, Cixi Miandui Lieqiang Wuli Weixie Fangyinghua: Yiba Huangtu yebugei Yidali), 来源: 青年参考, <http://history.people.com.cn/GB/205396/14146114.html>, Erişim tarihi: 18/05/2016.

²⁴⁷ Uçarol, a.g.e., s. 283-284.

Çin'in Kuzey Doğu'sundaki nüfuzunu tanıtmıştır. Bu tarihten sonra Japonya Çin'in en büyük düşmanı haline gelmiştir. Japonya Meiji Islahatından sonra Osmanlı'ya elçi heyeti göndermiş ve II. Abdülhamit döneminde iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur.²⁴⁸ Japonya'nın Asya'da Rusya ile savaşarak Rusya'yı Doğu'da meşgul etmesi, Osmanlı'nın işine yaramıştır.

Osmanlı Devleti, düşmanlarına karşı tek başına karşı koyamayacağını anladığı için, Avrupalı Devletler arasındaki rekabetten faydalanarak Denge Politikası uygulamış ve varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu arada geçen zaman içinde gücünü arttırma yollarına gitmiş; askeri, idari ve siyasi reformlarla Batılılaşma çabalarına girişmiştir. Bütün bu çabalar imparatorluğun ömrünü biraz uzatmış fakat dağılmasını engelleyememiştir.

1911 yılına gelindiğinde Çin'in durumu oldukça kötüleşmiştir. O dönemlerde Avrupa Devletleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya, Çin'e kendi planları için bir oyun tahtası gözüyle bakmışlar ve Çin Hükümeti'ni hemen hiç hesaba katmamışlardır. Borç, demiryolu yapımı ve diğer girişimler için Çin'e yabancı para akıyordu. Eğer başka devletler arasında Çin üzerindeki rekabet ve mücadeleler olmasaydı, Çin çoktan ilhak edilmiş olurdu. Bu durum da Çin'de yeniden iç karışıklıklara yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ayakta kalmak için reformlar yapmasına rağmen imparatorluğun gücünün gerilemesi kaçınılmaz duruma gelmiştir. Bu döneme gelindiğinde Osmanlı'nın kaderi artık kendi ellerinde değildi. Osmanlı'nın 1922 yılına kadar ayakta kalması, onun reformlarının ne kadar başarılı olduğundan ya da çok iyi savaşabildiğinden değil, Avrupa Devletleri'nin, onun ölmesini istemediğindendi. Başka bir deyişle Avrupa emperyalistleri, Osmanlı'nın düşmanları tarafından parçalanmasını kabul edemezlerdi. 1853-1856 yıllarındaki Kırım Savaşı'nda Osmanlı yine Rusya karşısında büyük yenilgiye uğramıştır, İngiltere ve Fransa Osmanlı'nın Rusya eline düşmesinden korktuğu için Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı savaşmış ve Osmanlı'yı kazanan devletler arasına almıştır. Bu durum 1895 yılındaki Çin-Japon

²⁴⁸ Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=286947>, Erişim tarihi: 18/05/2016.

Savaşı sonrası Rusya, Almanya ve Fransa olmak üzere bu 3 Avrupa ülkesinin, Çin'in yanında yer alarak Liaodong Yarımadası'nı Çin'e geri verdiği²⁴⁹ duruma benzerlik göstermektedir. Avrupa Devletleri, Rusya'nın Balkan yarımadasındaki imtiyazlara tek başına sahip olmasına dayanamazdı, tıpkı Japonya'nın Liaodong Yarımadası'ndaki imtiyazlara tek başına sahip olmasına katlanamadığı gibi.

I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa Devletleri'nin birbirine girmesi ve büyük bir buhran içine yuvarlanmaları, tabiatıyla Uzak Doğu ile ilgilerini zayıflatmaktaydı. Japonya, Asya'daki yayılmasını hızlandırmak ve genişletmek için bunu iyi bir fırsat olarak görmüştür. 15 Ağustos 1914'te Almanya'ya bir nota vererek Çin Denizi'ndeki donanmasını geri çekmesini ve 15 Eylül'den önce Kiaochow'u kendisine teslim etmesini istemiştir.²⁵⁰ Böylece Japonya, Almanya'dan 1895'in intikamını alıyordu. Rusya'dan ise intikamını 1905'te almıştı.

3.1.3. Savaşlardaki Sürekli Yenilgiler

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı neredeyse tüm savaşları kaybetmekteydi. Öyle ki Kırım Savaşı haricinde tüm savaşlarda mağlup olmuştur. Kırım Savaşı'nda kazanan tarafta yer almasının tek nedeni İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı'nın Rusya tarafından yok edilmesinden korkmalarıdır. Aynı şekilde Çin de kapılarını Afyon Savaşı'ndan sonra Batı'ya açınca savaşlarda kendini toparlayamaz hale gelmiştir. Ardından gelen II. Afyon Savaşı, Fransa ile arasında geçen Vietnam üzerindeki savaşı ve özellikle komşusu olan Japonya tarafından gelen saldırılarla kurtuluşu neredeyse imkansız hale gelmiştir.

Bu iki imparatorluk savaşlarda sürekli yenilmekle beraber birçok eşitsiz antlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Zorla imzalanan bu antlaşmalarla Çin ağır savaş tazminatlarıyla ve yabancılara verilen sürekli genişleyen imtiyaz ve ayrıcalıklarla Batı'ya daha çok bağlanmış, adım adım sömürgeleşmeye doğru ilerlemiştir. Osmanlı ise reformlarla, imparatorluk topraklarındaki Hıristiyan azınlıklara ayrıcalıklar tanımış ve

²⁴⁹ Hu Shen, a.g.e., s. 200.

²⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 105.

böylece Batılı güçlerin Hıristiyan tebaayı bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını engellemeye çalışmışsa da, bu konuda başarılı olamamış, emperyalist güçler Osmanlı'ya karışmaya devam etmiştir. 19.yüzyıl boyunca Osmanlı en çok Rusya ile savaşmış ve kendi aleyhine bir dizi ateşkes ve antlaşmalar imzalamak zorunda kalmış, topraklar kaybetmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa emperyalistlerine yenilmektense kendi yönetimi altındaki Mısır'a yenilmesi daha çok utanç verici olmuştur. Bu hissi Çin daha iyi bilmekteydi çünkü Çin de her zaman küçük krallık durumundaki Japonya'ya kaybetmiştir. Bu, Çin'i kendini tüm cihanın hükümrani saydığı büyük rüyasından uyandırmıştır. Osmanlı da tam olarak aynı duruma gelmiştir.

Ülke içerisinde meydana gelen iç ayaklanmalar ise devleti gittikçe güçsüz bırakmış ve zor durumlara sokmuştur. Bu da devlet merkezinin gücünü gittikçe azaltmıştır.

3.2. Çöküşün Farklılık İçeren Yönleri

İmparatorluktan imparatorluğa tabi ki farklar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen etnik grup Türklerdi fakat Türkler Osmanlı nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuş değildir. Osmanlı, çeşitli etnik kökenli milletlerden oluşmaktaydı: Türkler, Araplar, Kürtler, Ermeniler, Rumlar ve Ortodoks mezhebine bağlı farklı Balkan milletleri başlıca etnik ve dini gruplardı. Yani Osmanlı'nın, merkezi sistemi ile başka sınır eyaletleri arasındaki ilişki gevşek durumdaydı. Bu durum Çin'le karşılaştırıldığında çok farklıdır. Qing Hanedanlığı ise Çin'in kuzeyinde yaşayan göçebe azınlık Mançular tarafından kurulmuş, Mançular Çin'e egemen olmuştur ama halkın çoğunluk Çinlilerden oluşmaktaydı. Çin'de, tarihten beri aileden aileye devamlılık mevcuttu, tarihteki her bir sülale Çin'in bir kısmıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle bir devamlılık söz konusu değildi. Osmanlı'nın, ondan önce gelen hanedanlık ile bir bağı yoktu ve kendilerini onların devamı olarak da görmüyorlardı. Diğer taraftan ise Çin'de sadece son imparatorluk olan Mançu İmparatorluğu'ndan bahsedilse bile onun merkezîyetçiliği Osmanlı'ya göre daha

güçlüydü. Sınır bölgelerde Çin'e bağlı olan Moğol, Tibet ve Müslüman Çinliler merkeze daha sıkı bir şekilde bağlıydı.

Mançuların Qing Hanedanlığı ise Çin'i fetheden bir imparatorluk olarak kendilerinin Mançu özelliğini vurgulamaktaydılar. Ancak aynı zamanda onların Çin'i benimseyişi göz ardı edilmemelidir. Çin'i benimsemek ana akımdı. Elbette burada Qing Hanedanlığı'nın Mançu özellikleri reddedilemez, çünkü bu özellikler çoğu zaman Mançuların başarısında önemli rol oynamıştır fakat Mançuların, Çin kültür ve yaşamını benimsemesi daha önemli bir faktör olmuştur.

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşerek burada Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kıtayı aşan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Türkler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının ana kısmında yani Anadolu'da yaşamışlardır. İmparatorluğun diğer geniş topraklarında ise o bölgelerin yerli tebaaları yaşamaya devam etmiştir. Bu noktada incelediğimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi alanı nispeten küçük, merkeziyetçiliği de nispeten zayıftır. Bu, imparatorluğun iç kısmındaki bir durumdur.

Mançular Çin'de hakimiyeti elde ettikten sonra Çin'in yerleşim kültürünü benimseyerek egemenliğini güçlendirmiş ve devleti yükseltmeye doğru ilerlemiştir. Osmanlı, yerleşik hayata geçmesiyle zayıflamaya doğru ilerlemiş ve bu zaman içerisinde ona komşu olan Avrupa Devletleri güçlenerek sömürge aramaya başlamıştır. Osmanlı'nın bu konudaki şanssızlığı ve zayıflığı kaçınılmazdır ve Çin ile farklıdır.

Avrupa'da, Rönesans ve reformlar yeni ufuklar açmış, yeni buluşlar, yeni toprak keşfi Avrupa'yı hem manevi hem de maddi alanda yükseltmiştir. Buna karşı Osmanlı topluluğu bu yeniliklere yabancı ve uzak kalmıştır. Çin ise tamamıyla yabancı kalmış, dünyadaki yeniliklerden haberleri bile olmamıştır.

Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ise onun parçalanmasıdır. İki imparatorluğun sonlanması karşılaştırıldığında, Osmanlı tam anlamıyla parçalanmıştır, Çin ise neredeyse aynı topraklar üzerinde kalmaya devam etmiştir. Tabi ki daha detaylı

bakıldığında Çin'in yakın zamanda kaybettiği topraklar da az değildir. Güneyden kuzeye, doğudan batıya, özellikle kuzeydoğuda Türkistan ve Moğolistan'da kaybettiği topraklar azımsanmayacak derecededir. Ancak yine de Osmanlı'nın parçalanması ile aynı değildir. Osmanlı'da azınlık ve etnik gruplar dış güçler tarafından kısıktılmış, Çin'de ise böyle bir durum yaşanmamıştır.

3.2.1. Coğrafi Konum Farklılığı

Coğrafi açıdan bakıldığında Çin, Uzak Doğu'da idi ve Avrupa'dan çok uzak konumda bulunmaktaydı, Osmanlı ise Yakın Doğu'da, Avrupa ile komşu konumda bulunmaktaydı. Yunanistan, Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlığını elde ettiğinde, Çin'de daha Afyon Savaşı başlamamıştı. Coğrafi konumu nedeniyle Çin'in Avrupa emperyalizmiyle karşılaşması Osmanlı İmparatorluğu'na göre daha geç meydana gelmiştir. Yani Osmanlı, Avrupa'ya daha yakın olduğundan Avrupa'dan etkilenmesi daha erken ve daha büyük olmuştur. Osmanlı topraklarına Milliyetçilik akımı daha erken girmiş ve Avrupa Devletleri'nin müdahalesine daha fazla uğramıştır.

Çin, coğrafi olarak dört bir yanında doğal engellerle sarılmış bir ülke olduğu için Batı'dan ve diğer bölgelerden gelecek saldırılardan kısmen daha korunaklı bir coğrafyaya sahip bulunmaktadır. Bu zorlu coğrafya Çin için tarih boyunca hem şanslı hem de şanssız bir durumu da beraberinde getirmiştir. Coğrafi zorluklarının bir neticesi olarak Batı Çin'i daha yavaş ve kısıtlı tanımış, Çin ise Batı'dan habersiz bir şekilde uzun seneler sadece kendi dünyasına bağlı bir şekilde gelişmiştir. Batı'ya bu kadar kapalı olan Çin toplumu ayrıca hem kültür hem de doğal zenginlik olarak kendilerini Batı'dan üstün görmelerinin de etkisiyle Batı medeniyetinden alınabilecek herhangi bir değer olmadığını kendilerini inandırmışlardır. Bu kültür ve görüşe sahip oldukları için de Batı'yı derinlemesine tanımayı tarih boyunca pek düşünmeyerek Batı ile olan ilişkilerini belirli bir düzeyde tutmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, Yakınçağ başlarında, eski gücünü kaybetmiş olmakla beraber, yine de Avrupalı Devletler dengesinde büyük ölçüde yeri olan önemli bir devlettir. Sınırları: Asya'da Yemen-Arabistan Yarımadası, Hint Okyanusu, Basra

Körfezi, İran'dan geçip Kafkasya'dan Anapa'ya kadar; Avrupa'da Dinyester Nehri'nin batı kıyılarından Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk'u içine alacak şekilde devam ederek Avusturya'ya dayanmış; Afrika'da hemen hemen Kuzey Afrika'yı ayrıca Doğu Akdeniz ve Ege Denizi adalarının da tamamını içine almıştır. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu, üç kıtada toprakları bulunan; Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Kızıl Deniz'e tam anlamıyla egemen olan ve Doğu Akdeniz'de de söz sahibi bir imparatorluktu. Bu sınırlar ise yaklaşık olarak 4 milyon kilometre kareyi kapsayıp ve üzerinde de yaklaşık olarak 25 milyon insan bulunmaktaydı.²⁵¹ Bu büyük İmparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan nüfus çeşitli ırk, dil ve dine sahip insanlardan meydana gelmekteydi.

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı'nın Yükselme Dönemi sona ermiş, buna rağmen yüz yıllar boyunca başarılar elde etmeye devam etmiştir. 1683 yılına gelindiğinde Osmanlı toprakları 12 milyon kilometre kareye ulaşmıştır. İstatistiklere göre şuanki Türkiye'nin toprakları 780 bin kilometre karedir. Yani Osmanlı hastalandığından beri topraklarının %93 ünü kaybetmiştir.²⁵² Bu kayıp Asya'nın hasta adamı olan Çin'in kaybından çok daha fazladır.

Bu, Asya'nın hasta adamı olan Çin'in, Avrupa'nın hasta adamı olan Osmanlı'dan daha iyi olduğu anlamına gelmez. Jeopolitik bakımdan baktığımızda Çin İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha şanslı idi. Avrupa, emperyalist güçlerine coğrafi bakımdan uzaktır. İngiltere ve Fransa ile yaptığı savaşlar aslında çok büyük savaş sayılmazdı. Düşmanın uzaklardan gönderdiği bir iki tümen askeri gücüne karşı Mançu İmparatorluğu, güçlerinin geri kalmışlığı ve zayıflığı nedeni ile yenilgiye uğramıştır. Aslında Avrupa'nın gönderdiği ordu çok da güçlü sayılmazdı. Çarlık Rusya'nın, Çin ile sınırı olmasına rağmen, kendi çıkarının ve devlet stratejisinin önemli ağırlığı Avrupa olduğundan Çin'e karşı çok güç sarf etmemiştir. Bunların aksine Osmanlı'nın coğrafi konumu Rusya ile Avusturya olmak üzere, iki büyük düşmanın ortasında yer almaktaydı ve Avrupa'daki diğer güçlere çok yakın bir konumda

²⁵¹ Uçarol, a.g.e., s. 41.

²⁵² 奥斯曼帝国的衰落比较满清：(Aosiman Diguo de Shuailuo Bijiao Manqing): http://www.360doc.com/content/13/0828/08/12520543_310397250.shtml, Erişim tarihi: 15/05/2016.

bulunmaktaydı. Avrupa'daki emperyalist güçler, Osmanlı'nın etrafında Osmanlı'yı paylaşmak için hazır durumdaydılar. Savaşlara çok sayıda orduyla katılmaktaydılar ve Osmanlı'nın karşılaştığı büyük askeri gücü Çin'in karşısındaki güç ile karşılaştırmak mümkün değildir.

Osmanlı'nın şansızlığı, yükselmekte olan Çarlık Rusya'nın karşısında olmasıdır. 18. yüzyıldaki Çarlık Rusya'nın iki büyük imparatoru Petro ve Katerina, Osmanlı'dan yararlanmayı çok sevmekteydiler. Yüzyıllar boyunca Osmanlı ile defalarca savaş yapılmıştır. Bu savaşlar çoğunlukla Osmanlı yenilgisi ile sonuçlanmış ve Osmanlı'yı büyük devlet rüyasından uyandırmıştır. Rus ordusunun gelişmiş silahları önünde Osmanlı'nın geri kalmış ordusu, Çin ordusunun İngiltere ve Fransa ordusu karşısındaki haline düşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu açısından bakıldığında, başta kaybedilen topraklar Avrupa'da, sonrasında ise Arap Yarımadası ve başka Arap memleketleri olmuştur. Osmanlı'nın jeopolitik konumu ise onun parçalanmasındaki önemli nedenlerdendir. Osmanlı'nın, geniş topraklarını kaybetmesi, bilhassa Avrupa'daki topraklarını kaybetmesinde kültürel farklılık faktörünün rolü büyüktür. Osmanlılar, imparatorluk topraklarında yaşayan Hıristiyan reaya için büyük ölçüde özerklik tanımıştır. Bu, İslam imparatorluklarının geleneği ile ilişkilidir. Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları zaten Avrupa'da ve farklı bir kültür çerçevesi içinde bulunmaktaydı. Yakın zaman dünya tarihinde ise Avrupa güçlenmiş, Doğu ise nispeten çökmüş durumdadır. Yakın tarihte Avrupa'da ulusal devletler kurulduktan sonra, sömürgecilik ve okyanusları aşan toprak genişletme yollarına başvurulmuştur. Avrupalı devletlerde yeni deniz yollarının keşfi ortaya çıktığından beri Osmanlı'nın kontrolündeki Akdeniz'in önemi azalmaya başlamıştır. Bu da Osmanlı'nın ekonomik gelirinin azalmasına yol açmıştır.

Coğrafi çevre bakımından bakıldığında, emperyalist güçlerin güçlü olmasına karşın, Çin'in Avrupa'dan uzakta bulunması ve I-II. Dünya Savaşları'nda kazanmış devletler arasında yer alması, Çin'i ele geçirmeyi çok isteyen Japonya'yı bile sonunda yenilgiye uğratmıştır. Bu nedenle, devletin merkezi egemenliği yeniden kurulacak olsaydı, Çin kesin olarak birliğini koruyabilmekteydi.

3.2.2. Milliyetçilik

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılma Devri'dir. 19. yüzyılın imparatorluk için hususiyeti şudur ki, bu yüzyıl içinde yaptığı savaşlarda da toprak kaybetmekle birlikte, bilhassa Fransız İhtilali'nin doğurduğu Nasyonalizm akımının tesiriyle, kendi sınırları içindeki yabancı milletler birer birer bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardır. Bu ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma ve çöküşünü hızlandırılan bir faktör olmuştur. Mesela 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'de Bulgaristan ve 1912'de de Arnavutluk bağımsızlıklarını almışlardır.²⁵³ Dikkat edilirse bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan azınlıklarıdır. Şurası bir gerçektir ki, Nasyonalizm akımı etkisini ilk önce ve en fazla imparatorluğun bu Müslüman olmayan unsurları üzerinde göstermiştir. Öte yandan bu yabancı milletlerin, imparatorluğun Avrupa topraklarında yaşaması, milliyetçilik akımının tesirini kolaylaştırdığı gibi, Avrupa Devletleri'nin müdahalelerini de tahrik etmiştir.

Fakat Milliyetçilik akımının tesiri bu kadarla da kalmış değildir. Daha geç de olsa, bu akım, imparatorluğunun Müslüman azınlıkları, yani Araplar üzerinde de tesir yapmaktan geri kalmamıştır. İmparatorluğun sonu yaklaştığında, Arap halklar arasında da bir bağımsızlık hareketi başlamış bulunmaktaydı. Böylece, 19. yüzyılın milli bağımsızlık hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma ve yıkılmasına giden yolu açmıştır.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilâli'nin getirdiği Ulusçuluk akımından en fazla etkilenen devlettir. Osmanlı'da Milliyetçilik, Türk olmayan ırklardan gelmekteydi. Milliyetçilik akımı ilk önce Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasını etkilemiş, daha sonra da Türk olmayan diğer Müslüman tebaa Milliyetçiliğin etkisine uğramıştır ve Osmanlılardan ayrılmak, bağımsızlıklarını elde etmek istemişlerdir. Çin'e Milliyetçilik akımı çok geç girmiştir ve Milliyetçilik ilk önce yabancı emperyalistlere karşı, sonra da Çin halkının hükümler Mançu yöneticilerine karşı yol oynamıştır.

²⁵³ Armaoğlu, a.g.e., s. 10.

Milliyetçilik, Osmanlı'ya göre Çin'de daha geç ve az etki yaratmıştır. Yunanistan, Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanırken Çin'de daha Afyon Savaşı bile meydana gelmemiştir. Çinliler kendi rüya ülkesinde yaşamaktaydılar. Çin'de, köylülerinden oluşan Taiping Ayaklanması da Mançu yöneticilere karşı olmasına rağmen tam bir Milliyetçilik fikri sergilememekteydi. Neredeyse bir iç savaş derecesine ulaşan bu ayaklanma merkezi hükümetin zayıflamış, bozulmuş ve rüşvetle dolu idaresine karşıydı. 19. yüzyılın son yıllarında meydana gelen Boksör Ayaklanması ise ilk başlardaki 'Mançuları devirip, yabancıları yok edelim' sloganıyla Çin milliyetçiliğini öne atmıştır. Bu Osmanlı'daki milliyetçilikle ters yönde bir gelişmedir. Ancak bu ayaklanma sırasında ölen Çinli Hıristiyanların sayısı, yabancı vatandaşlar ve Mançulara göre kat kat fazlaydı. Buna göre onların asıl karşı olduğu şey, Batı ideolojisi olmaktaydı. Son dönemler yabancılarla olan tepkisinden memnuniyet duyan İmparatoriçe Sişi'den destek gören Boksörlerin yeni sloganları "Mançu yönetimini koruyalım, yabancıları yok edelim." olmuştur. Çin'de gerçek anlamda Milliyetçilik fikrini Sun Yat Sen ortaya atmıştır. Mançu Hanedanlığından kurtulmadıkça Çin halkının ayağa kalkamayacağını, Çin halkının kendi hakimiyetini kurmasını, kendi kaderine kendi karar vermesi gerektiğini ileri sürmüştür. Hatta Cumhuriyet kurma döneminde Çinlilerden başka sınır bölgelerde yaşayan Moğol, Tibet, Mançu ve Çinli Müslümanların isterlerse Cumhuriyete katılmaları, istemezlerse katılmamaları gerektiği fikri de ortaya koyulmuştur. Fakat sonunda 'Beş Millet'in Birleşik Cumhuriyeti' öne çıkmıştır.

3.2.3. Islahatlar

Batı'nın yıkıcı askeri gücü karşısında, Osmanlı ve Çin'deki aydınlar içinde "Batı'dan Öğrenme Hareketi" başlamıştır. Çin'deki ileri gelen yenilikçi aydınlar gibi, Osmanlı'daki bazı aydınlar da, eğer Avrupa'nın ileri teknolojisi ve askeri silahlarını Osmanlı'nın ileri seviyedeki siyasi ve dini sistemi ile birleştirirlerse Osmanlı'nın, Islahat Reformları ile Avrupa'nın önüne geçebileceğini ve hatta Avrupa'yı yenebileceğini öne atmıştır.

Çin’de ise Batı’dan neden bu kadar geri kalmış olduklarını araştırmaya başlayan bazı aydın kesimler, Çin’in Batılıların yaptıklarını örnek alması gerektiğini ve bir an önce modern endüstriye geçilmesi konularını tartışmaya başlamışlardır. Yaşanan savaşın ardından Batı, artık kapalı kutu olmaktan çıkmış ve Çin’in üzerine çöken kara bir buluta dönüşmüştür. Çinliler Avrupalıları daha yakından tanımaya başladıkça Batı hakkında yapılan araştırmalar da hız kazanmıştır. Bu dönemde yazılan kitaplardan bazıları Batı’yı incelemeleri açısından oldukça önemlidirler. Hem askeri açıdan hem de kültürel açıdan darbe yiyen Çin’in aydın liderleri modernleşmede ilk önceliği ordu ve ek birimlerinin güçlendirilmesine vermişlerdir. Her bölgenin idarecisinin farklı olması nedeniyle yapılanma, tüm Çin’e yayılmamıştır.

Osmanlı’nın yakın yüzyıldaki modernleşme süreci, Çin İmparatorluğu’nun bir takım reformlar ile devam eden modernleşme sürecine çok benzerlik göstermektedir. Çin’deki ‘Kendini Güçlendirme Hareketi’nde olduğu gibi Osmanlı’daki reformlarda da öncelik askerlik alanda olmuştur. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerindeki en önemli girişim yeni ordu kurmak olmuştur. Tabii ki de her iki ülkede eğitim ve diplomasi alanlarında da reformlar yapılmaya çalışılmış, tercüme odaları kurulmuş, dış işleri ile ilgilenecek özel bürolar kurulmuş, diplomatlar yetiştirilmeye çalışılmıştır. Tercüme odalarının kurulması, çok sayıda Batı eserlerinin çevrilmesi ve Avrupa tarzı eğitim sisteminin girmesiyle Batı kültürü geniş kapsamda Osmanlı’ya girmiştir. Çin İmparatorluğu’nda ise Batılılaşma süreci Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu gibi geniş kapsamlı olamamıştır. Batılılaşma, Osmanlı aydınları ve ulemalarını iki sınıfa ayırmıştır: Batılılaşma taraftarları ve gelenek taraftarları. Ayrıca, siyasi bakımdan Osmanlı’da 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında iki kez anayasal sisteme geçme denemesi meydana gelmiştir.²⁵⁴

Çin’de de modernleşme taraftarları tıpkı Osmanlı’daki gibi ecnebiciler ve muhafazakarlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ecnebiciler, Batı teknolojisini öğrenip Batılılara karşı kendini güçlendirmeyi amaçlarken; muhafazakarlar, Batılıların

²⁵⁴ 涛著、现代国家与民族建构---20世纪前期土耳其民族主义研究、北京：生活·读书·新知三联书店、2011，64页。（Tao Zhu, *Xiandai Guojia Yu Minzu Jianguo --- 20 Shiji Qianqi Tuerqi Minzu Zhuyi Yanjiu*, Beijing: Shenghuo Dushu Xinzhi Sanlian Shudian, 2011, s. 64.）

öğrenmeye değer bir şeyleri olmadığını savunarak kendi geleneklerini korumaya çalışmıştır. Çin’de Batılılaşma hareketinde Osmanlılarda olduğu gibi süreklilik olmamıştır. Çin’deki ‘Kendini Güçlendirme Hareketi’, 1895 yılındaki Çin-Japon Savaşı’yla sona ermiştir. Sonradan meydana gelen ‘‘Yüz Gün Reform’’ da çok kısa ömürlük olmuş, reform sonrası reform liderlerinin idam edilmesi ve bir kısmının yurt dışına kaçmalarının ardından, reform yanlıları da pişman olduklarını belirten durumlar ortaya çıkmıştır. Osmanlı’da ise padişahlar kendi istekleriyle olsun baskılar nedeniyle olsun, modernleşmeyi sonuna kadar sürdürmüştür. Reform denemeleri birbirini takip etmiştir. Hatta II. Abdülhamit’in 30 senelik istibdat döneminde bile modernleşme çabaları devam etmiştir. Osmanlı’da reformlar Çin’den çok daha önce başlamıştır. Şüphesiz ki bunda Avrupa’ya yakınlığı çok önemli bir faktör olmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu geleneksel devlet tipinden modern merkeziyetçi bir devlet tipine geçiş sürecini yaşamaktaydı. Merkeziyetçi reformları yürütenler İmparatorluk tarihinin aydın mutlakıyetçileriydi. Osmanlı Batılılaşması Batı’yı hayranlıkla değil, zorunluluk nedeniyle tercih etmiştir. Batılılaşma bir dış zorlamadan daha çok bir iç kararın sonucudur. Osmanlı’da modernleşme hareketleri her zaman üstten alta yani padişahтан halka tanınmış haklar şeklinde olmuştur. Halk modernleşme bilincine sahip değildi. Çin’de de modernleşme üst kesimde olduğundan halkın modernleşmeye karşı hiç bir bilgisi dahi olmamıştır.

Osmanlı’da reform daha detaylara inmiş; tebaanın can, mal, ırz ve namus güvenliği, hatta kanun önündeki eşitliği bile söz konusu olabilmıştır. Çin’de reformlar büyük kapsamda olamamıştır. Sadece ordu ve üst düzeyde gerçekleşmiş, halk yaşamını etkilememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıl boyunca, varlığını devam ettirebilmek için, hem dışarıda ve hem içerde bir takım tedbirlere başvurmuştur. İmparatorluk, dışarıdan yönelen tehlikelere karşı varlığını sürdürebilmek için dış politikada bir denge politikası izleme yoluna giderken öte yandan da, iç yapısını daha sağlam temellere dayandırmak için hürriyetçi ve anayasacı tedbirlere başvurmuştur. Lakin ne var ki, bu tedbirler

Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılmaktan kurtaramamış ve I. Dünya Savaşı ile sona ererek çetin bir mücadeleden sonra yeni bir Türk Devleti ortaya çıkmıştır.

3.2.4. Cumhuriyet Kuruluşu

İyi olabilecek diğer bir karşılaştırma ise şöyledir: Çin İmparatorluğu, Afyon Savaşı'ndan beri hasta adam durumuna devam ederek 1912 yılında sona ermiş ve üzerinden sadece 72 yıl geçmiştir. Osmanlı ise 1922 yılına kadar dayanmış, yani 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'ndan sonra gerileme dönemine girerek bu tarihten itibaren hastalık durumu tam 223 yıl sürmüştür. Avrupa'ya daha yakın konumda bulunması ve Batı emperyalistlerinin daha büyük baskılarıyla karşılaşmasına rağmen Osmanlı daha fazla dayanabilmiştir.

Çin'de ise 1912 yılında imparatorluktan cumhuriyete geçiş tamamlanmıştır. Bu değişim Çin İmparatoru'nun tahttan feragat etmesiyle gerçekleşmiştir. Yakın zaman Çin aydınları, -bilhassa hukuk alanındaki aydınlar- anayasayla ilgili fikirlerinde Çin İmparatoru'nun tahttan feragat etmesinin Çin'de egemenliğin devamlılığına yönelik önemini vurgulamışlardır. Tarihsel süreçten bakıldığında Çin, büyük dış müdahaleler ve iç bölünmeler olmadan Cumhuriyet sistemine geçmeyi tamamlayabilmiştir. Bu durumdan önce sınır bölgelerdeki isyanlar ve iç karışıklıklar meydana gelmesine rağmen, Qing Yönetimi bu isyanları bastırmak için yeterli güce sahipti. Çin İmparatorluğu çöktüğü zamanda bile topraklarının çoğunluğunu koruyabilmişti. Bu, sadece Çin İmparatorluğu'nun gücü olduğundan değil, Mançu hükümdarlarının meşruluğunun ve yetkilerinin sınır bölgelerde de tanınması ve kabul edilmesindedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, sınır bölgelerin de uzun süre boyunca merkeze sıkıca bağlı olması, Çin'in merkezîyetçilik geleneği ve Mançuların devlet yönetme taktikleridir.

Çin'de, Cumhuriyete geçiş sürecinde her bölgenin kendi adına bağımsızlık ilan etmesi meydana gelmişse de bu, Osmanlı'daki Hıristiyan tebaanın bağımsızlığını ilan edip Osmanlı'dan ayrılması ile çok farklı bir durum olmuştur. Çin'deki eyaletlerin bağımsızlık ilan etmesi egemenlik anlamındaki bağımsızlık değildir. Onlar kendilerini

Çin olarak tanıtıp Çin kabul etmekteydiler. Ayrıca, sınır bölgelerdeki bölücü güçler de zayıftı ve merkezi hükümetin idare gücü hala mevcuttu. Sonradan militaristlerin kendi başlarına bağımsızlıklarını ilan ettiği durumlar ortaya çıkmışsa da, o militaristler yine de Çin kimliğini tanımışlardır. Merkezin yetkisine ve sonunda birleşeceğine karşı farklı fikirde değillerdi. Şinhay Devrimi'nin zaferinden sonra Cumhuriyet kurulmuştur ama eskinin yerine geçmesi bakımından Çin İmparatoru'nun tahttan feragat etmesi kritik öneme sahiptir. Çünkü bu egemenliğin transfer işlemi, sonraki “Beş Millet Birleşik Cumhuriyeti” ve daha sonraki devletin birleşmesinde önemli tarihi rol oynamıştır. Qing Hanedanlığı etkisini ve gücünü gerçek anlamda yıkılmadan çok önce kaybetmiş fakat kâğıt üzerindeki varlığını 1912 senesine dek sürdürmüştür.

Çin İmparatorluğu, kendi içinde patlayan isyan ile sona ermiştir, dış güçlerin onu yıkması söz konusu değildir. 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşı sırasında, Balkan ülkelerinin hepsi Osmanlı'dan ayrılmışlardır. Bir yıl sonra I. Dünya Savaşı başlayınca da Osmanlı, yanlış tarafı seçerek Almanya safında savaşa katılmıştır. Savaş sonrası yenilmiş tarafta olması nedeniyle Osmanlı'nın bir daha baş götürme şansı olmamıştır. Osmanlı'nın yıkılmasında ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri tarafından paylaşılmak üzere topraklarına asker çıkarılması, başkenti olan İstanbul'da bile düşman askerlerinin bulunması, hakimiyet başındaki Osmanlı Hükümeti'nin onlara karşı koyacak gücünün bulunmaması gibi nedenler vardır.

Çin ile Türkiye'nin en büyük farkı ise: Çin, Mançu İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Çin Halk Cumhuriyeti kurulana kadar birçok defa devrim geçirmiştir ama tam anlamıyla çökmemiş veya yok olmamıştır. Aksine Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişine kadar büyük çöküş geçirmiştir, imparatorluğun çoğu toprakları kaybedilmiştir. Çin'in kaybettiği topraklar Osmanlı ile karşılaştırıldığında yok denecek kadar azdır, hatta Çin'in temel gövdesinde büyük değişiklik olmayıp sadece sınır bölgelerde toprak kaybına uğramıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında dış güçlerin rolü büyüktür. Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'nda kaybettikten sonra dış güçler tarafından yıkılmıştır. İmparatorluk kaldırıldıktan kısa bir süre sonra Cumhuriyet kurulmuştur. Çin

İmparatorluğu ise dış müdahaleler ile değil kendi içindeki ayaklanmalar yüzünden yıkılmıştır. İmparatorluk yıkıldıktan sonra gerçek anlamda bir Cumhuriyet sistemine geçmesi için çok zaman gerekmiştir. 1912 yılındaki Sun Yat Sen'in kurduğu Cumhuriyetin zafer meyvesi, militarist Yuan Shi Kai'nin eline geçmiş, Yuan Shi Kai 1916'da kendini İmparator ilan ederek Cumhuriyeti kaldırmıştır. Yuan Shi Kai'nin İmparatorluğu uzun sürmemiştir fakat Çin 1927 yılına kadar farklı militaristlerin elinde bölünme haline devam etmiştir.

Türkiye'de 1908 yılında Jön Türkler Devrimi olmuştur, ancak Jön Türkler Devrimi hanedanlık düzenini değiştirmemiştir ve önceden bahsettiğimiz Şinhay Devrimi ile aynı değildir. Çin'de Cumhuriyete geçiş daha erken gerçekleşmiştir. Kurulan Cumhuriyet de, 'Beş Millet'in Birleşik Cumhuriyeti' olmuştur. Türkiye'de 1923 yılında Cumhuriyet kurulduğunda, imparatorluk çökmüş, Avrupa'daki toprakların neredeyse hepsini kaybetmiştir. Arap bölgeleri de Avrupalıların manda yönetimi altına alınmıştır. Türkiye topraklarında neredeyse sadece Türkler kalmıştır ve imparatorluğun eski topraklarını kontrol edecek güçleri kalmamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenilmiş devlet olarak çıkarak neredeyse Anadolu'yu bile koruyamayacak hale gelmiştir. Emperyalistler, Anadolu'yu bile paylaşmayı planlamışlardır. O yüzden 'Sevr Antlaşması' Türkler için milli bir aşağılanma olarak bilinmektedir. O dönemde, sadece ABD Cumhurbaşkanı Wilson '14 madde' içindeki 2 maddede Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri kalan, Türklerin kendi haklarını koruması ve ulusal devlet olarak kendi kaderini kendileri seçmesi ilgili noktalara yer verilmiştir. O dönemde, bunlar umutsuzluğa batmış Türkler için büyük ilham olmuştur. Yine o dönemde Türkler, devletin yok olma krizi ile karşılaşmışlardır. Türkiye'de Cumhuriyet bir bağımsızlık savaşı sonunda kurulmuştur.

Osmanlı da sona erdikten sonra, 1919 yılında başlayan Milli Mücadele dönemi 5 yıl sürerek 1923 yılında bugünkü Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye'nin imparatorluktan Cumhuriyet sistemine geçmesi uzun zaman almadı çünkü Osmanlı'da gerçekleşen reformlar, anayasa ve Cumhuriyet sisteminin temeli oluşmuştur. Siyasi partiler imparatorluk son döneminde ortaya çıkmış ve siyasette etkin olmaya başlamıştır. Çin'de ise İmparatorun tahttan feragat etmesiyle imparatorluk son bulmuş ve hemen

ardından Cumhuriyet ilan edilmiştir. Çin’de bu kadar erken Cumhuriyet ilan edilmesine rağmen tam bir birlik sağlanamamıştır çünkü Çin halkı Cumhuriyet sistemine daha hazır değildi. Çin’de, Osmanlı’da olduğu gibi parlamento sistemi ya da benzer anayasal deneyim meydana gelmemiştir. Osmanlı’da Cumhuriyet kurulmadan önce partiler kurulmuş ve devlet siyasetinde etkili olmaya başlamıştır. Çin’de ise ilk parti Cumhuriyet kurulduktan sonra kurulmuştur. Cumhuriyet kurulmadan önceki dönemde kurulan cemiyetler parti niteliğinde değildi, devlet siyasetinde de etkili değillerdi. Çin’de Osmanlı’daki gibi Cumhuriyet için hazırlık ve temel yoktu, o yüzden Cumhuriyet ilk dönemlerde sadece isim ile kalmış, gerçek hakimiyet ise bölgelerdeki militaristlerin elinde bulunmaktaydı.

Türkiye’de Mustafa Kemal Atatürk gibi güçlü bir lider vardı, hem askeri hem de siyasi olarak etkiliydi. Çin’de Cumhuriyetin Atası olarak anılan Sun Yat Sen sadece siyasi fikirleriyle teşkilatlar kurmuştur. İnsanları çevresinde toplamıştır fakat gerçek bir askeri güce sahip değildi. O yüzden de Cumhuriyet kurulduğunda güçlü askeri güce sahip Yuan Shi Kai Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Şimdiki Çin Halk Cumhuriyeti, kendini “Yeni Çin” olarak tanımlayıp Mançu İmparatorluğunu tam anlamıyla reddetmektedir. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti ise hala ilk kurulduğu zamandaki özelliğini korumaktadır.

SONUÇ

Bu Tez çalışmasında, tarihte dünyanın en güçlü devletleri arasında er alan Osmanlı İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu'nun, çöküş dönemi ve cumhuriyete geçiş süreçleri paralel şekilde incelenerek, sonunda bu iki imparatorluğun da bu dönemdeki durumları karşılaştırılmalı bir şekilde analiz edilip benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

19.yüzyıl emperyalizm çağı olarak genel kabul görmektedir. Bu yüzyılda Batı Sanayi İnkılabını tamamlayıp gün geçtikçe büyüyen ekonomisi için hammadde ve pazar arayışına başlamış, dünyanın dört bir yanında sömürgeler elde etmek için uğraşmaktaydı. Batı'nın hızla ilerlemesine karşın Doğu geçmişine ve geleneklerine çok sıkı bağlarla bağlı kalmış ve yavaş bir oluşum içinde bulunmaktaydı. Bu yüzyılda Avrupalılara göre Yakın Doğuda yer alan Osmanlı İmparatorluğu ile Uzak Doğuda yer alan Çin İmparatorluğu geçmiş şaşalı devirlerini bitirmiş, Avrupa emperyalistleri tarafından parçalanmak ve paylaşılmak üzere planlar yapılmış, Osmanlı adım adım topraklar kaybederek parçalanmaya başlamış, Çin ise Batı'nın bir sömürgesi olmaya doğru sürüklenmiştir. Bu iki imparatorluk Batılıların sömürgecilik hareketleri karşısında benzer şekilde tepki göstermişlerdir.

Kendini cihanın eşsiz hükümrani olarak gören Osmanlı İmparatorluğu, 18.yüzyıl başlarından itibaren, Batı'ya karşı sürekli uğradığı yenilgiler karşısında Batı dünyasının üstünlüğünü görmeye başlamıştır. Yani, Batı'nın üstünlüğü tehlikeli bir noktaya ulaştığında, Batı'ya karşı koyma endişesi baş göstermiş ve Batı'ya ancak Batı'nın silahları ile karşı konulabileceği sonucuna varılmıştır. Böylece Osmanlı'da modernleşme hareketleri ortaya çıkmış, ve ilk ve öncelikli olarak modernleşme askeri alanda olmuştur. Bu Batılılaşma hareketleri III. Selim dönemine gelindiğinde daha düzenli ve disiplinli olmaya başlamış ve askeri ıslahatın dışına çıkılmaya da başlanmıştır. Ardından II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla, Osmanlı'da modernleşmenin daha rahat ilerlemesi için yol açılmıştır. Avrupa ülkelerinin,

Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını önlemek ve Mısır sorununda Avrupa desteğini sağlamayı amaçlayan Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile Tanzimat Dönemi başlanmıştır. Ardından Osmanlı'daki Gayrimüslim azınlıkları ülkeye bağlamak ve Paris Antlaşmasında Avrupa'nın desteğini sağlamak amacıyla Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Tanzimat Dönemi 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle sona ermiştir. I. Meşrutiyetle Osmanlı ilk defa bir Anayasa rejimi ile tanışmış, ancak bu anayasa deneyimi çok kısa süreli olmuştur. I. Meşrutiyet Anayasası kaldırıldıktan sonra, onu II. Abdülhamit'in 30 senelik istibdat dönemi takip etmiştir. 1908 yılında Jön Türkler Hareketinin baskıları sonucu Anayasa tekrardan yürürlüğe girmiş ve II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma hareketleri birbirini takip etmiş ve bir devamlılık içinde çeşitli alanlarda reformlar meydana gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile sınırı olduğundan Avrupa etkisini daha erkenden hissetmiş, Osmanlı'da Reformlar ve Batı'dan öğrenme hareketi Çin İmparatorluğu'na göre daha erken başlamıştır. Çin İmparatorluğu ise coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'dan uzakta ve dışa kapalı, politik yönden yalnızlık içinde bulunmasıyla dünyada neler olduğundan haberi dahi olmadan kendi sistemi içinde, kendini dünya merkezi sayarak yaşamaktaydı. Çin İmparatorluğu İngiltere ile imzalanan Nanjing Antlaşmasıyla iki yüzyıldan beri uygulamakta olduğu dış politikasını değiştirerek kapılarını Batılı güçlere açmak zorunda kalmıştır. İki defa Afyon savaşında Batı karşısında feci duruma düşen Çin, Batıların gelişen teknolojisi ve silahlarıyla Avrupalıları ülkesinden kovmayı amaçlayan 'Kendini Güçlendirme Hareketi'ni başlatmıştır. Hem askeri açıdan hem de kültürel açıdan darbe yiyen Çin'in aydın liderleri modernleşmede ilk önceliği Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi ordu ve ek birimlerinin güçlendirilmesine vermişlerdir. Ancak bu Batılılaşma hareketi 1895 yılında Çin'in, küçük krallık olarak gördüğü Japonya karşısında yenilmesiyle sona ermiş, Çin aydınları Çin'i kurtarmanın başka yollarının arayışına girişmişlerdir. 1898 yılında İmparator Guang Şu tarafından 'Yüz Günlük Reform' adını alan kısa bir sürelik anayasal monarşiye geçiş meydana gelmiş, ancak İmparatoriçe Sişi tarafından bastırılmıştır.

Osmanlı ve Çin imparatorlukları Batılılaşmayı Batı'ya olan hayranlıklarından değil, zorunluk nedeniyle tercih etmiştir. Her iki imparatorlukta reformlarda hep öze inilmediği, taklitçiliğe gidildiği, halktan değil, yukardan bir baskı şeklinde geldiği, milletin ekonomik, sosyal, kültürel değerleri ve ihtiyaçları dikkate alınmadığı, sadece askeri ve benzeri sahalara münhasır kaldığı ve şahsi çekişme ve görüşler ön plana alındığı için, istedikleri başarıyı sağlayamamıştır.

Osmanlı coğrafi olarak Avrupa ile komşu konumda olup, tarihten beri Avrupa ile savaş halindeydi. 19. Yüzyılda Osmanlı'nın en büyük düşmanı, boğazları geçerek sıcak denizlere inmek isteyen Rusya olmuştur ve Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile defalarca savaşa girmiştir. Bu savaşlar sonrasında Osmanlı hem topraklar yitirmiş, hem de devlet gücü günden güne zayıflamıştır. Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçilik akımı ve Başta Rusya olmak üzere Batılı devletlerin kışkırtması ile Balkanlardaki Hıristiyan milliyetler de Osmanlı'ya karşı gelmeye başlamış, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadeleye girişmişlerdir. Diğer yandan Mısır Sorunu da Osmanlı'yı bir hayli uğraştırmıştır. Osmanlı bu dönemlerde Avrupa devletlerine karşı denge politikası izleyerek, önce Rusya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanarak, Berlin Konferansından sonra da İngiltere tehlikesine karşı Almanya'nın yanında yer alarak ayakta kalmaya çalışmıştır. 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı Balkan topraklarını neredeyse tamamıyla kaybetmiştir. 1. Dünya Savaşının ardından Osmanlı tarihi ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

Çin Avrupa'dan çok uzakta ve kendine kapanmış, Batı ile çok sınırlı ticari ilişkilerinden başka her türlü ilişkileri kesmiş durumdaydı. 1839 yılında İngiltere ile arasında geçen Afyon Savaşı sonrası Çin kapalı durumdan çıkmış, ardından devam eden bir dizi savaşlar ve zorla imzalanan eşit olmayan antlaşmalarla Batılılar tarafından yarı sömürge bir devlet haline gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice etkilerini artıran Batılı güçlere karşı Çin İmparatorluğu da, Osmanlı İmparatorluğu gibi mücadele vermeye başlamıştır. Mançu yöneticileri Batılı güçleri birbirine karşı kullanarak kendi hakimiyetini korumaya çalışmıştır. Bu dönemde Çin yine devlet içinde Mançu yönetimine karşı çeşitli isyanlarla karşı karşıya kalmış, Çin halkının Mançulara ve yabancı emperyalistlere karşı ayaklanmalarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Çin

devlet gücünü günden güne yitirmiş ve 1911 yılında meydana gelen Şinhay Devrimi sonucu Çin İmparatorluğu sona ermiştir. Çin İmparatorluğu'nun sona ermesiyle Çin'de 2000 yıldan beri devam eden feodal hakimiyete son verilmiştir.

Bu iki imparatorluk gelenekçiliği ve geçmişe fazlasıyla bağlılığı yüzünden Batı'dan çok geride kalmıştır ve Avrupa'daki gelişmelere mesafeli davranmışlardır. Savaşlardaki sürekli yenilgileriyle devlet gücü zayıflamış, bu durum da iç karışıklıklara yol açmış ve bu duruma fırsat vermiştir. Dışta ise yabancı ülkelerin müdahalelerine maruz kalmış, emperyalistler çeşitli şekillerde bu iki imparatorluk üzerinde imtiyazlar elde etmiştir ve sürekli iç işlerine karışmıştır. Her iki imparatorluk Avrupa'nın üstünlüklerini savaş meydanlarında hissetmiş ve Avrupa'dan öğrenmeye askeri alanda başlayarak eski ordu gücüne kavuşmayı ve Batı etkisinden kurtulmayı hedeflemiştir. Fakat bu reformlarda tam bir başarı sağlanamamış, bu iki imparatorluk hedeflerine ulaşamamıştır. Osmanlı'da reformlar birbirini takip ederek devamlılık içinde yürütülmüş, fakat Çin'de bu durum aynı şekilde olamamıştır. Ayrıca her iki ülke milliyetçilik akımının etkisine uğramış, ancak milliyetçilik akımı bu iki imparatorluğu farklı yönlerden etkilemiştir. Osmanlı'da Türk olmayan azınlıkların Osmanlı yönetimine karşı çıkması yönünden etkili olmuş, Çin'de ise çoğunluk olan Çin halkını Mançu yönetimine ve yabancı emperyalistlere karşı olarak etkilemiştir.

Son olarak, Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının Cumhuriyete geçişindeki en büyük farklılık imparatorlukların sona erme şekli olmuştur. Osmanlı'nın parçalanmasında dış güçlerin müdahaleleri en büyük rolü oynamıştır. Başka bir deyişle Osmanlı dış güçler tarafından yıkılmıştır. Cumhuriyet ise bir bağımsızlık savaşı sonrası kurulmuştur. Çin'de ise cumhuriyete geçiş dış müdahalelerin değil de bir iç isyanın sonucu olarak gerçekleşmiştir. Şinhay Devriminin hemen ardından cumhuriyet ilan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra dış güçler Osmanlı'nın topraklarını paylaşmak için planlar yapmış, Arap bölgeleri Avrupa'nın manda yönetimi altına girmiş, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine işgal etmek için asker göndermiştir. Buna karşı Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Milli Mücadele dönemi başlamış, İmparatorluk kaldırılarak Türkiye cumhuriyet kurulmuştur. Çin'de ise cumhuriyete geçiş Çin İmparatorunun tahtı feragat etmesiyle gerçekleşmiş ve hemen

ardından Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak Çin'deki bu Cumhuriyet tam anlamıyla birliğini koruyamamış, gerçek yönetim bölgelerdeki militaristlerin eline geçmiş, bu bölünme durumu 1927 yılına kadar sürmüştür.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz ve Savcı, Bahri (1959), **Türkiye’de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış**,

Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Adıbelli, Barış (2006), **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu**, İstanbul: IQ Kültür

Sanat Yayıncılık.

----- (2007), **Osmanlıdan Gönümüze Türk-Çin İlişkileri**, 1.Baskı, İstanbul:

IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Akbulut, Uğur (2002), “Doğu Anadolu’da ilk Rus işgalleri: 1828-1829 Osmanlı-Rus

Savaşı”, **Yeni Türkiye**, 8(44), 140-156.

Akçura, Yusuf (1885), **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, 2. Baskı, Ankara: Türk

Tarih Kurumu Basımevi.

Altan, Selda (2009), **Sighting the Ottomans from the East: Chinese Intellectual**

Transition from Imperial to National Imagination through the Ottomans at

the Turn of the Twentieth Century, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altuğ, Yılmaz (1967), **Çin Sorunu**, İstanbul: Sermet Matbaası.

奥斯曼帝国的衰落比较满清 (Aosiman Diguo de Shuailuo Bijiao Manqing):

http://www.360doc.com/content/13/0828/08/12520543_310397250.shtml

(15.05.2016).

Armaoğlu, Fahir (2007), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16.Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Aslan, Taner (2008), “İttihâd-ı Osmanî’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”,

Bilig, 47, 79-120.

- Ateş, Toktamış (1982), **Siyasi Tarih I**, İstanbul: Gür-Ay Matbaası.
- Aysal, Necdet (2013), ‘‘Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)’’, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 1-28.
- Baysoy, Emre (2011), ‘‘Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu’’, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 6(13), 43-72.
- Beeching, Jack (1975), **The Chinese Opium Wars**, New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Belen, Fahri (1973), **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti Üzerindeki Emelleri: <http://www.cerezforum.net/konu/buyuk-devletlerin-osmanli-devleti-uzerindeki-emelleri.29695/> (15.05.2016).
- Canyaş, F. Orkunt (2014), ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Bürokratik Elitin Modernleşme Çabaları ve Misyonerlik Faaliyetleri’’, **Journal of Yasar University** 9(33), 5674-5691.
- Cevdet Paşa (1986a), **Tezakir 13-20**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1986b), **Tezakir 21-39**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Chesnaux ve diğerleri (1977), **China from the Opium Wars to the 1911 Revolution**, (İngilizce’ye çeviren: Anne Destenay), Sussex: The Harvester Press Ltd.
- Chrastina, Paul, <http://opioids.com/opium/opiumwar.htm> (11.12.2015).
- Collas, Bernard Camille (2005), **1864’te Türkiye Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni**, (Çev: Teoman Tunçdoğan) İstanbul: Bileşim Yayınları.

- Çetinler, Yılmaz (2005), **Son Padişah Vahideddin**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Demirpolat, Anzavur ve Akça, Gürsoy (2008), “Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema’”, **Ekev Akademi Dergisi**, 12(36), 119-132.
- Dünya Tarihi Ansiklopedisi** (1991), Milliyet.
- Eberhard, Wolfram (1947), **Çin Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eroğlu, Hamza (1974), **Türk Devrim Tarihi**, 4.Baskı, Ankara: Türk Devrim Kurumu Atatürk ve Devrimlerini Araştırma Kurulu Yayınları.
- (1990), **Türk İnkılap Tarihi**, 1.Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.
- Fidan, Giray (2012a), “Çinli Düşünür ve Devlet Adamı Kang You Wei’e Göre Osmanlı Modernleşme Süreci’”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 31(3), 193-204.
- (2012b), “Chinese Intellectual Kang You Wei and Ottoman Modernization’”, **European Journal of Social Sciences**, 28(2), 196-199.
- Findley, Catter (2011), **Modern Türkiye Tarihi 1789-2007**, (Çev: Güneş Ayas) 1.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Finkel, Caroline (2007), **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923**, (Çev: Zülal Kılıç) 2.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gasster, Michael (1983), **China’s Struggle to Modernize**, Second Edition, Mc Graw-Hill Publishing Company.
- Gencer, Ali İhsan ve Özel, Sabahattin (1994), **Türk İnkılap Tarihi**, 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1990), **Atatürk ve Türkiyenin Dış Politikası**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

- Gülboy, Burak (2001), “19. Yüzyıl Uzak Doğu Asyadaki Güç Dengesinin Evrimi”, Arıboğan, (Ed), **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya** içinde (15-44), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hammer, Joseph (2003), **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 9, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Hosking, Geoffrey (1997), **Russia People and Empire 1552-1917**, Londra: Fontana Press.
- 胡绳 (1981a), 从鸦片战争到五四运动 (上册), 北京: 人民出版社 (Hu, Shen (1981a), **Cong Yapian Zhanzheng Dao Wusi Yundong, C. 1**, Beijing: Renmin Chubanshe.)
- (1981b), 从鸦片战争到五四运动 (下册), 北京: 人民出版社 (**Cong Yapian Zhanzheng Dao Wusi Yundong, C. 2**, Beijing: Renmin Chubanshe.)
- Huang, Ray (2007), **Çin Tarihi Bir Makro Tarihi Yaklaşım**, 2.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (Ed.) (1999), **Osmanlı Devleti Tarihi**, I. Cilt, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- Işık, Zekeriya (2011), “Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde İngiltere'nin Rolü (1789–1876)”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10(20), 221-239.
- Karagöz, Rıza (2002), “Kafkasya'da Osmanlı-Rus Mücadelesi ve Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'dan çıkışı (1774-1830)”, **Yeni Türkiye**, 8(44), 131-140.
- Karal, Enver Ziya (1983a), **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1983b), **Osmanlı Tarihi VII. Cilt Islahat Fermanı Devri 1861-1876**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- (1983c), **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1996), **Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918**, 1. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karlova, U. Rıfat (2011), **Çin Modern Tarihinde Yolculuk : “bir süper gücün yakın geçmişi”**, 1.Baskı, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Kunt, Metin ve diğerleri (1995), **Türkiye Tarihi 3. Cilt: Osmanlı Devleti 1600-1908**, 4. Baskı, İstanbul: Cem Yayınları.
- Kuran, Ahmet Bedevi (2000), **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2.Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Lawis, Bernard (1984), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Levenson, Joseph (1953), **Liang Ch'i-ch'ao and the Mind of Modern China**, Cambridge: Harvard University Press.
- 梁启超 (2011), **李鸿章传**, 北京: 中国城市出版社 (Liang, Qi Chao (2011), **Li Hong Zhang Chuan**, Beijing: Zhongguo Chengshi Chubanshe.)
- 刘秉荣 (2010), **天变——辛亥革命纪实**, 北京: 人民日新出版社 (Liu, Bing Rong (2010), **TianBian---Xinhai Geming Shiji**, Beijing: Renmin Rixin Chubanshe.)
- Lo, Shu Fu (1966), **A Documentary Chronicle of Sino-Western Relations**, Taipei: Rainbow-Bridge Co.
- 吕思勉 (2012), **中国近代史 1840-1949**, 上海: 华东师范大学出版社 (Lu, Si Mian (2012), **ZhongGuo JinDai Shi 1840-1949**, Shanghai: Huadong Shifan Daxue Chubanshe.)

Malhut, Mustafa (2013), “Mezopotamya Üzerinde İngiliz-Alman Nüfuz Mücadelesi”,
Tarih Okulu, 14 ,147-161.

Motte, Ellen, The Opium Monopoly,
<http://www.druglibrary.org/schaffer/History/om/ommenu.htm> (11.12.2015).

Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler (1987), 13-14 Mart 1985, Ankara:
Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Okur, İbrahim (2010), **Çin - 3500 Yılın Köşe Taşları** , İstanbul: Okursoy.

Ortaylı, İlber (1981), **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda
Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

----- (1995), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 3. Baskı, İstanbul: Hil
Yayın.

Önsoy, Rifat (1988), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**,
Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özyüksel, Murat (2008), “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman-
İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 38, 246.

Palmer, Alan (1993), **Osmanlı İmparatorluğu: son üç yüz yıl: bir çöküşün yeni
tarihi**, 2.Baskı, İstanbul: Sabah Kitapları.

Pamir, Aybars (2002), “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”,
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51 (2), 79-119.

Quataert, Donald (2004), **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, (Çev: Ayşe Berktaş)
3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Reilly, Thomas (2004), **The Tai Ping Heavenly Kingdom**, Seattle: University of
Washington Press.

- Rich, Norman (1992), **Great Power Diplomacy 1814-1914**, McGraw-Hill Higher Education.
- Sagay, Reşat (1972), **19. ve 20. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Salisbury, Harrison E (1983), **China: 100 years of Revolution**, London: Andre Deutsch.
- Sander, Oral (2015a), **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, 9.Baskı, Ankara: İMGE Kitabevi.
- (2015b), **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, 29.Baskı, Ankara: İMGE Kitabevi.
- (2015c), **Siyasi Tarih, 1918-1994**, 25.Baskı, Ankara: İMGE Kitabevi.
- Saul, David (2007), **Victoria's Wars: The Rise of Empire**, London: Penguin Books.
- Sheng, Shirley Ye ve Shaw, Eric (2007), **The Evil Trade that Opened China to the West**, USA: Boca Rato: Florida Atlantic University Press.
- Sorgun, Taylan (1998), **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 2.Baskı, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Söğütlü, İlyas (2010), "Jön Türkler Ve Türkiye'nin Batılılaşması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,11 (1), 1-28.
- Spence, Jonathan (1990), **The Search for Modern China**, New York: W.W Norton & Company.
- 孙力舟 (Sun Li zhou), 慈禧面对列强武力威胁放硬话：一把黄土也不给意大利, (Cixi Miandui Lieqiang Wuli Weixie Fangyinghua: Yiba Huangtu yebugei Yidali) 来源：青年参考, <http://history.people.com.cn/GB/205396/14146114.html>, (18.05.2016).

- 涛著 (2011) 、现代国家与民族建构---20 世纪前期土耳其民族主义研究、北京:
生活·读书·新知三联书店 (Tao, Zhu (2011), **Xiandai Guojia Yu Minzu
Jiangou --- 20 Shiji Qianqi Tuerqi Minzu Zhuyi Yanjiu**, Beijing: Shenghuo
Dushu Xinzhi Sanlian Shudian.)
- Tepekaya, Muzaffer (2002), “Osmanlı-Alman ilişkileri (1870-1914)”, **Yeni Türkiye**,
8(44), 234-258.
- Tsai, Jung-fang (1995), **Hong Kong in Chinese History: community and social
unrest in the British Colony, 1842–1913**, New York: Columbia University
Press.
- Tuncer, Hüner (2011), **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu**, 1.Baskı, İstanbul: Kaynak
Yayınları.
- Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=286947>,
(18.05.2016).
- Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları TUIÇ Resmi Web Sitesi:
<http://www.tuicakademi.org/> (29.12.2015).
- Türkgeldi, Ali Fuad (1987a), **Görüp İşittiklerim**, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih
Kurumu Basımevi.
- (1987b), **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye II. Cilt**, 2. Baskı, Ankara:
Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkmen, Zekeriya (1995), “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına
Toplu Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve
Uygulama Merkezi Dergisi**, 6, 325-341.
- UCLA International Institute: Asia Institute: Nanking Treaty:
<http://www.international.ucla.edu/asia/article/18421> (08.12.2015).

- Uçarol, Rifat (2000), **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uğur, Ahmet (1998), “Osmanlı Devletinin Çöküşü”, **Erciyes Üniversitesi dergisi**, 16 (10), 93-102.
- Uluslararası Politika Akademisi Resmi Web Sitesi: <http://politikaakademisi.org/> (08.12.2015).
- Umar, Ömer Osman (2010), “Milli Mücadele Dönemi Atatürk’ün Ortadoğu Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(1), 443-470.
- Ünal, Tahsin (1978), **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, 5.Baskı, Ankara: Emel Yayınları.
- Wakeman, Frederic (1975), **The Fall of Imperial China**, New York: The Free Press.
- Yetim, Fahri (2011), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25, 285-296.
- Zhang, Xiaomin ve Xu, Chunfeng (2007), “The Late Qing Dynasty Diplomatic Transformation: Analysis from an Ideational Perspective”, **Chinese Journal of International Politics** 1(3), 405-445.
- 张鸣 (2012), **重说中国近代史**, 北京: 中国致公出版社 (Zhang, Ming (2012), **Chongshuo Zhongguo Jindai Shi**, Beijing: Zhongguo Zhigong Chubanshe.)

ÖZGEÇMİŞ

10 Aralık 1988 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Hotan şehrinde doğdu. İlk okuldan üniversiteye kadar doğduğu şehirdeki Uygur okulunda eğitim gördü ve 2006 yılında liseyi şehir birincisi olarak tamamlayıp Çin Diploması Üniversitesi'ne kabul edildi. Çin Diploması Üniversitesi, Çin Dış İşleri Bakanlığı'na bağlı üniversite olduğu için Uygur bölgesinden yılda sadece iki öğrenci kabul etmekteydi ve öğrencilerin Çince ve İngilizce 2 yıllık hazırlık eğitimi almasını talep ediyordu. Bu nedenle 2006 Eylül'den 2008 Haziran'a kadar Çin Milliyetler Üniversitesi'nde Hazırlık eğitimi gördü ve 2008 Eylül'de Çin Diploması Üniversitesi, Diploması Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. Temmuz 2012'de üniversiteyi başarıyla tamamladıktan sonra Türkiye Bursları kapsamında Türkiye'de yüksek lisans eğitimi alma hakkı kazandı. Ekim 2012- Temmuz 2013 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi TÖMER Trabzon Şubesi'nde Türkçe dil eğitimi aldı. Ekim 2013'te Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimine başladı. Yüksek Lisans eğitimi sırasında Erasmus programı kapsamında Portekiz'deki Polytechnic Institute of Cavado and Ave'da bir eğitim dönemi öğrenim gördü.

Türkçe, Çince, İngilizce ve az Rusça bilmektedir. Farklı Türk lehçelerini de okuyup anlayabilmektedir.